ELEŞKİRT İLÇESİNİN TURİZM COĞRAFYASI

Ömer Faruk KARA

Yüksek Lisans Tezi
Coğrafya Anabilim Dalı
Prof. Dr. Zeki KODAY
2018
Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Ömer Faruk KARA

ELEŞKİRT İLÇESİNİN TURİZM COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Zeki KODAY

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

...../..../20....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " Eleşkirt İlçesinin Turizm Coğrafyası " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

☑ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay,** patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

05.07.2018

[Tarih ve İmza]

[Öğrencinin Adı Soyadı]

---

* **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Zeki KODAY danışmanlığında, Ömer Faruk KARA tarafından hazırlanan bu çalışma 05.07.2018 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Coğrafya Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Zeki KODAY İmza: .....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Faruk KAYA İmza: .....

Jüri Üyesi : Dr. Öğrt. Üyesi Cemal SEVİNDİ İmza: .....

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **V**
ABSTRACT ..... **VI**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **VII**
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **IX**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **XI**
ÖNSÖZ ..... **XIX**

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KAPSADIĞI ALAN, AMACI VE METODU **1**
II. ARAŞTIRMA SAHASININN KONUMU, SINIRLARI VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

1.1. JEOMORFOLOJİK VE JEOLOJİK ÖZELLİKLER **4**
1.2. DEPREMLER **13**
1.3. İKLİM ÖZELLİKLERİ **19**
1.3.1. Giriş 19
1.3.2. Basınç ve Rüzgârlar 23
1.3.2.1. Basınç 23
1.3.2.2. Rüzgârlar 26
1.3.3. Sıcaklık 28
1.3.4. Yağış 31
1.3.5. Nemlilik ve Bulutluluk 34
1.3.6. Sis 37
1.4. HİDROGRAFİK ÖZELLİKLER **38**
1.5. TOPRAK ÖZELLİKLERİ **40**
1.6. DOĞAL BİTKİ ÖRTÜSÜ ÖZELLİKLERİ **42**

İKİNCİ BÖLÜM
BEŞERİ COĞRAFYA

2.1. NÜFUS VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ **46**

2.1.1. Genel Bakış 46
2.1.2. Sayım Yıllarına Göre Eleşkirt İlçesi Nüfusunun Gelişimi 47
2.2.3. Nüfus Yoğunlukları 58
2.2.4. Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı 59
2.2.5. Doğum ve Ölümler 61
2.2.6. Göçler 65
2.2.7. Sağlık Durumu 69
2.2.8. Eğitim Durumu 71
2.2. YERLEŞME COĞRAFYASI 81
2.2.1. Giriş 81
2.2.1.1. Meskenler 84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

3.1. GENEL BAKIŞ 89
3.2. TARIM 90
3.3. HAYVANCILIK 96
3.4. ELEŞKİRT'TE SANAYİ VE GELİŞİMİ 99
3.5. ELEŞKİRT'TE İSTİHDAM ALANLARI 101
3.6. ULAŞIM COĞRAFYASI VE HABERLEŞME 101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TARİHİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLER

4.1. GENEL BAKIŞ 104
4.2. İLK ÇAĞDA ELEŞKİRT 105
4.3. HUN TÜRKLERİ 106
4.4. SELÇUKLULAR VE OSMANLILAR DÖNEMİ 106
4.5. KÜLTÜR 107
4.5.1. Kültürün Özellikleri ve Kültürü Etkileyen Faktörler 108
4.5.1.1. Yer Şekilleri, Bitki Örtüsü ve İklim 108
4.5.1.2. Göçler 110
4.5.1.3. Aile Yapısı 110

4.5.1.4. Tarihsel Faktörler 110
4.5.1.5. Din ve Dil 111
4.5.2. Gelenek ve Görenekler 111

BEŞİNCİ BÖLÜM
TURİZM COĞRAFYASI

5.1. TURİZM VE COĞRAFYA İLİŞKİSİ 113
5.2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TURİZM 113
5.3. DÜNYADA TURİZM 114
5.4. TÜRKİYE'DE TURİZM 115
5.5. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ALTERNATİF TURİZM 118
5.5.1. Alternatif Turizm Türleri 119
5.5.1.1. Ekoturizm 120
5.5.1.2. Dağcılık ve Dağ Turizmi 122
5.5.1.2.1. Kösedağ'a Tırmanış 124
5.5.1.3. Yayla Kültürü ve Yayla Turizmi 130
5.5.1.4. Kış Turizmi 134
5.5.1.4.1. Kayak Tarihi 134
5.5.1.4.2. Türkiye'de Kayak 135
5.5.1.4.3. Eleşkirt'te Kış Turizmi 135
5.5.1.4.3.1. Eleşkirt Güneykaya Kayak Tesisleri 138
5.5.1.5. Kuş Gözlemciliği 144
5.5.1.6. Av Turizmi 148
5.5.1.7. Bitki Turizmi 149
5.5.1.7.1. Çakşır Otu: Bilimsel adı: Ferula communis 150
5.5.1.7.2. Madımak Otu (Kuş Ekmeği) 152
5.5.1.7.3. Kuzukulağı 154
5.5.1.7.4. Yemlik Otu 155
5.5.1.7.5. Çiriş Otu 156
5.5.1.7.6. Çiğdem Çiçeği 157
5.5.1.7.7. Kuş Üvezi 162
5.5.1.8. Yaban Hayatı Gözlemciliği Turizmi 165

5.5.2. Kültürel Turizm Kaynakları 169
5.5.2.1. Kültür ve İnanç Turizmi 169
5.5.3. Arkeoloji Turizmi 170
5.5.3.1. Eleşkirt İlçesindeki Tarihi Alan ve Yapılar 172
5.5.3.1.1. Toprakkale 172
5.5.3.1.1.1. Toprakkale Köyü Mezarlıkları 176
5.5.3.1.2. Yücekapı Beldesi 182
5.5.3.1.3. Karabacak Köyü 184
5.5.3.1.4. Gökçayır Köyü 185
5.5.3.1.5. Çetinsu Köyü 185
5.5.3.1.6. Tahir Beldesi ve İpek Yolu 188
5.5.3.1.7. Hürriyet Köyü 190
5.5.3.1.8. Pirabat Köyü Höyüğü 191

SONUÇ 194
KAYNAKÇA 197
EKLER 202
EK 1. Araştırma Sahası ve Çevresine Ait Bazı Görüntüler 202
EK 2. Beşeri ve Fiziki Coğrafya Anketi 210
ÖZGEÇMİŞ 212

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELEŞKİRT İLÇESİNİN TURİZM COĞRAFYASI

Ömer Faruk KARA

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Zeki KODAY

2018, 212 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Zeki KODAY
Prof. Dr. Faruk KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Cemal SEVİNDİ

Araştırmaya konu olan Eleşkirt ilçesi Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer alan Ağrı iline bağlıdır.

Eleşkirt ilçe merkezi ulaşımında önemli bir yere sahip E-80 karayolu ilçe merkezinin güneyinden geçer. İlçede karayolu dışında başka bir ulaşım türü bulunmamaktadır.

Eleşkirt ilçesinin yüzölçümü 1307 km²dir. 2017 ADNKS verilerine göre Eleşkirt ilçe merkezinin nüfusu 10162, ilçenin köyleri ile birlikte nüfusu ise 33940 kişidir. İlçenin aritmetik nüfus yoğunluğu 25 km²/kişidir. Eleşkirt ilçesinde, 2016 yılı TÜİK verilerine göre 867 doğum ve 141 ölüm gerçekleşmiştir.

Eleşkirt'te birçok faktörden dolayı göç gerçekleşmektedir. En çok göç edilen şehirler ise şöyledir; İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Tekirdağ, Kayseri, Konya.

Eleşkirt ilçe merkezinde 1 adet devlet hastanesi ve 1 adet sağlık ocağı bulunmaktadır.

Eleşkirt okuma yazma oranın en yüksek olduğu yaş grubu 6-13 yaş grubudur. Eleşkirt İlçe Merkezinde 5, Beldelerde 2 olmak üzere toplam 7 lise, 5 imam hatip ortaokulu olmak üzere toplam 25 ortaokul, 36 birleştirilmiş sınıf olmak üzere toplam 59 ilkokul, 2 anaokulu, 1 akşam sanat okulu ve Öğretmenevi ile 1 halk eğitim merkezi bulunmaktadır.

Eleşkirt ilçesinde ekonomik faaliyet bakımında hayvancılık ve hayvancılığa bağlı tarım ön plana çıkmıştır. İlçede daha çok büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. En fazla ekilen tarım ürünleride hayvansal yem ürünleri oluşturur.

Eleşkirt ilçesinde dağlık alanlarda kurulan yerleşmler dağınık, düzlük alanlarda kurulan ise toplu yerleşme yapısı gösterir. İlçe meskenleri ile iklim arasında paralellik vardır. Kar yağışı ve düşük sıcaklıklardan dolayı meskenler iklime uyarlanmıştır.

Eleşkirt ilçesi eski bir tarihi geçimşe sahip olduğu için sınırları içinde önemli tarihi yapılar bulunmaktadır.

Eleşkirt Ovası 2000 m'nin üzerindeki dağlar ile çevrili bir çöküntü depresyonudur. Eleşkirt Ovasını iki önemli akarsu sulamaktadır. Bunlar Şiryan Çayı ve Eleşkirt Deresi'dir. İlçenin kuzeybatısında Kösedağ, batısında ise Sekirdağ volkanikleri bulunmaktadır.

İlçede jeomorfolojik yapılara paralel olarak zengin fauna ve flora familyası ortaya çıkmıştır. Ayrıca ilçenin yumuşak eğime sahip dağ yamaçları kayak merkezleri kurulması bakımından avantaj sağlar.

Eski medeniyetlerin yerleştikleri ya da geçiş güzergahı olan Eleşkirt Ovası arkeoloji turizmi açısından da potansiyele sahiptir.

Anahtar Kelimler; Eleşkirt İlçesi, Şeryan Çayı, Kösedağ, Göç, Tarım ve Hayvancılık, Eleşkirt Kayak Merkezi, Eleşkirt İlçesi Turizmi.

ABSTRACT

MASTER THESIS

TOURISM GEOGRAPHY OF DISTICT OF ELESKIRT

Ömer Faruk KARA

Advisor: Prof. Dr. Zeki KODAY

2018, 212 pages

Jüri: Prof. Dr. Zeki KODAY
Prof. Dr. Faruk KAYA
Assist. Prof. Dr. Cemal SEVİNDİ

Eleşkirt county, the subject of my research project is bounded to the province of Ağrı which takes part in Upper Murat - Van Section of Eastern Anatolia Region.

The E-80 highway which has an important position for transportation crosses the county of Eleşkirt at the south of Eleşkirt city, the county capital. There is no other transportation opportunity to the county.

The floor area of Eleşkirt county is 1307 km². According to ADNKS data the population of Eleşkirt city is about 10,162. The county as whole counts 33,940 people with the population of villages of the county. The population per square kilometer of county is 25 km²/people. According to TÜİK data of 2016, 867 births and 141 deaths have occurred.

Several factors cause a considerable amount of migration from Eleşkirt to other parts of the country. The most migration receiving cities are Istanbul, Izmir, Bursa, Ankara, Tekirdağ, Kayseri, Konya. There is a public hospital and a community clinic in Eleşkirt city.

The highest literacy rate of Eleşkirt county is 6-13 group of age. There are an education center, a teacher's house, an evening art school, two preschools, totally 59 primary schools with 36 multi grade classes, 25 secondary schools with 5 İmam Hatip secondary schools, and totally 7 high schools with 2 high schools of towns and 5 high schools of Eleşkirt city.

As economic activity stands in Eleşkirt county livestock keeping and agriculture in dependence of livestock keeping in foreground. Cattle farming is the most practiced animal husbandry in the county. The most planted agricultural products are used for animal feeding.

The mountainside settlements are mostly dispersed whereas the settlements in level areas show an orderly settlement. In Eleşkirt county, there is a parallelism between the climate and the housings. The residences are adapted to the snow rich climate with low temperatures.

Due to its ancient history there are important historical constructions within the boundaries of Eleşkirt county.

The plain of Eleşkirt is a depression area surrounded by the mountains with a height of 2000 m above sea level. There are two important streams in the plain of Eleşkirt. These are the brooks of Şeryan and Eleşkirt, named after the county. There are two volcanic mountains in Eleşkirt county. The one is Kösedağ in the northwest and Sekirdağ in the west of Eleşkirt.

Eleşkirt county has a high tourism potential. The manifold geomorphological structure enables a rich flora and fauna family in the county. The mountain sides of the county that has a mild slope. This bestows Eleşkirt an important advantage in regard to ski resorts.

The plain of Eleşkirt which has been a place of ancient civilizations or passing route has an important potential regarding to archaeological tourism.

Keywords: Eleşkirt county, Şeryan streamlet, Kösedağ, migration, agricultural husbandry, Eleşkirt ski resort, tourism of Eleşkirt county.

KISALTMALAR DİZİNİ

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASO	: Akşam Sanat Okulu
Cm	: Santimetre
cP	: Kontinental Polar
cT	: Kontinental Tropikal
Daa	: Dekar
DSİ	: Devlet Su İşleri
Kg	: Kilogram
Km	: Kilometre
Km^2	: Kilometre Kare
KÖG	: Karla Örtülü Gün
KYG	: Kar Yağışlı Gün
m	: Metre
mb	: Milibar
mm	: Milimetre
mP	: Maritin Polar
mT	: Maritim Tropikal
OMGİ	: Otomatik Meteoroloji Gözlem İstasyonu
Ort. Bas	: Ortalama Basınç
ÖKA	: Önemli Kuş Alanları
sn	: Saniye
TÜİK	: Türkiye istatistik Kurumu
Yıl. Ort	: Yıllık Ortalama
ET	: Erişim Tarihi
M	: Magnitüd
N	: Kuzey
NE	:Kuzeydoğu
E	: Doğu

SE	:Güneydoğu
S	: Güney
SW	: Güneybatı
W	: Batı
NW	: Kuzeybatı
K.Ö.G	: Karla Örtülü Gün
K.Y.G	: Kar Yağışlı Gün

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Türkiye ve Yakın Çevresi Deprem Etkinliği 15
Şekil 2. Türkiye ve Yakın Çevresi Deprem Etkinliği 16
Şekil 3. Türkiye'yi Etkileyen Hava Kütleleri 24
Şekil 4. Ağrı'nın En Yüksek ve En Düşük Basınç Değerlerinin Yıllık Gidişi 26
Şekil 5. Ağrı İstasyonun Rüzgâr Frekans Güller 27
Şekil 6. Ağrı İli Ortalama En Yüksek ve En Düşük Sıcaklık Değerleri 31
Şekil 7. Ağrı İli Aylık Ortalama Yağışlı Gün Sayısı 32
Şekil 8. Ağrı İli İstasyonu Aylık Ortalama Yağışlı Değerleri (mm) 32
Şekil 9. Ağrı İli Aylık Ortalama Karla Örtülü Gün Sayısı 33
Şekil 10. Ağrı İli Aylık Ortalama Kar Yağışlı Gün Sayısı 33
Şekil 11. Ağrı İli Aylık Ortalama Donlu Gün Sayısı 34
Şekil 12. Ağrı'da Aylık Ortalama Açık, Bulutlu ve Kapalı Gün Sayısı (1944-1997) 36
Şekil 13. Ağrı'da Aylık Ortalama Bulutlu, Açık ve Kapalı Günlerin Sayısı (1990-2011) 37
Şekil 14. Ağrı İstasyonun da Ortalama Sisli Gün Sayısı (1990-2011) 37
Şekil 15. Eleşkirt Ovası'ndaki Bazı Akarsuların Debilerinin Ölçüm Değerleri 39
Şekil 16. Eleşkirt Ovası'ndaki Bazı Akarsuların Debileri 39
Şekil 17. 1927-2017 Yılları Arası Eleşkirt İlçe Merkezinin Kadın, Erkek ve Toplam Nüfus Miktarındaki Değişim 51
Şekil 18. Eleşkirt İlçe Merkezinin Yıllık Ortalama Nüfus Artış Miktarı (%), (1927-2017) 52
Şekil 19. Eleşkirt İlçe Merkezinin Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (%), (1927-2017) 52
Şekil 20. Eleşkirt İlçesinin Nüfus Piramidi (2017) 53
Şekil 21. Eleşkirt İlçesinin Sayım Yıllarına Göre Köyleri İle Birlikte Nüfus Gelişimi (1945-2017) 56
Şekil 22. Eleşkirt İlçesinin Köy Nüfusları (2017) 57
Şekil 23. Eleşkirt İlçesinin Köy Nüfusları (2017) 58
Şekil 24. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Toplam Doğum Sayısı (TÜİK) 62

Şekil 25. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Toplam Ölüm Sayısı (TÜİK) 64
Şekil 26. 2017 Yılında Eleşkirt Devlet Hastanesine Gelen Hasta Sayısı 69
Şekil 27. Eleşkirt Merkez Sağlık Ocağının İlçedeki Konumu 70
Şekil 28. Eleşkirt Devlet Hastanesinin İlçedeki Konumu 70
Şekil 29. Eleşkirt İlçesi 2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Toplam Derslik Sayısı 75
Şekil 30. Eleşkirt İlçesi Derslik Sayısı Değişim Grafiği(2016-2018) 75
Şekil 31. Eleşkirt İlçesi Öğrenci Sayısı Değişim Grafiği(2016-2018) 76
Şekil 32. Eleşkirt İlçesi Derslik Başına Düşen Öğrenci (2016-2018) 77
Şekil 33 Eleşkirt İlçe Merkezi Haritası 84
Şekil 34. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesi Toplam Ekili Alanların Tarım Alanı Türlerine Göre Dağılımı (Dekar) 91
Şekil 35. 2017 Yılı Eleşkirt Toplam Ekili Alanın Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlere Göre Dağılımı (Dekar) 93
Şekil 36. 2017 Yılı Eleşkirt Toplam Ekili Alanda Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları (Ton) 94
Şekil 37. Eleşkirt'ten Ağrı Havaalanına Ulaşım Güzergâhı 102
Şekil 38. Eleşkirt PTT Şubesi ve İlçe Otogarının Konumu 103
Şekil 39. Kösedağ'a Tırmanış Rotası 126
Şekil 40. Çakşır Otunun Sap ve Yaprak Kısımları 151
Şekil 41. Çakşır Otunun Kök ve Gövde Kısımları 152
Şekil 42. Madımak Otu 153
Şekil 43. Toprakkale Köyü Mezarlığının Kültür Varlığı Tescil Belgesi 173

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Ağrı'nın En Yüksek ve En Düşük Basınç Değerleri (mb) 25
Tablo 2. Ağrı-Eleşkirt Ovası'nda Çeşitli Yönlerden Esen Rüzgârların Esme Sayıları ve Yüzde Frekansları 27
Tablo 3. Ağrı'da Ortalama Yüksek ve Düşük Sıcaklık Değerleri ile En Yüksek ve En Düşük Sıcaklıklar (ºC) (1990-2011) 28
Tablo 4. Eleşkirt Ovasında Yağışların Mevsimlere Göre Yüzdelik (%) Dağılımları 31
Tablo 5. Aylık Ortalama Karla Örtülü ve Kar Yağışlı Gün Sayısı (1990-2011) 33
Tablo 6. Ağrı'da Ortalama Bağıl Nemin Aylara Dağılımı (1948-1997) 35
Tablo 7. Ağrı'da Aylık Ortalama Bulutlu, Açık ve Kapalı Günlerin Sayısı (1990-2011) 36
Tablo 8. Eleşkirt Deresi ve Güzel Dere'nin Debi Ölçüm Değerleri (m^3/sn) 39
Tablo 9. 1927-2017 Yılları Arası Eleşkirt İlçe Merkezinin Nüfus Miktarı, Artış Miktarı Yüzdesi ve Artış Hızı Yüzdesi, (Türkiye İstatistik Kurumu Verilerinden Faydalanılmıştır.) 50
Tablo 10. Eleşkirt İlçesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu 2017) 53
Tablo 11. Eleşkirt Bağımlı Nüfus Oranı (%) 54
Tablo 12. 2017 Yılı Eleşkirt İlçe Merkezi Mahalle Nüfusları 54
Tablo 13. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesinin Belde Nüfusları 54
Tablo 14. Eleşkirt İlçesinin Köyleri ile Birlikte Nüfusu 55
Tablo 15. Eleşkirt İlçesinin Köyleri ile Birlikte Toplam Nüfusu 55
Tablo 16. Eleşkirt'in Köyleri ve Nüfus Miktarları 56
Tablo 17. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesinin Kadın ve Erkek Nüfusunun Medeni Hali 60
Tablo 18. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Doğum Sayısı (TÜİK) 62
Tablo 19. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Toplam Doğum Sayısı (TÜİK) 62
Tablo 20. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde 15-44 yaş aralığındaki Toplam Kadın Nüfus (TÜİK) 63
Tablo 21. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Ölüm Sayısı (TÜİK) 64

Tablo 22. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Toplam Ölüm Sayısı (TÜİK) 64
Tablo 23. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Toplam Kadın ve Erkek Nüfus (TÜİK) 64
Tablo 24. Nüfusu Başka İlde Olup da Eleşkirt'te İkamet Edenlerin Sayısı 66
Tablo 25. Eleşkirt'te Doğup Başka Şehirlerde Yaşayanlar Sayısı 67
Tablo 26. 2017 Yılında Eleşkirt Devlet Hastanesine Gelen Hasta Sayısı (Eleşkirt Devlet Hastanesi) 69
Tablo 27. Eleşkirt İlçesi Erkek Nüfusun Okuma Yazma Durumu (TÜİK 2016) 71
Tablo 28. Eleşkirt İlçesi Kadın Nüfusun Okuma Yazma Durumu (TÜİK 2016) 72
Tablo 29. Eleşkirt İlçesi Devlet Eğitim Kurumları (Eleşkirt İlçesi MEM. 2018) 74
Tablo 30. Eleşkirt İlçesi 2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Toplam Öğrenci Sayısı 76
Tablo 31. Eleşkirt İlçesindeki Öğrenci Yurtları (2018) 77
Tablo 32. Eleşkirt İlçesindeki Özel Eğitim Kurumları (Eleşkirt İlçe MEM. 2018) 78
Tablo 33. Eleşkirt İlçesinin Okullaşma Oranı 78
Tablo 34. Eleşkirt Halk Eğitim Merkezi 2017-2018 Yılı Açılan Kurslara Katılan Toplam Kursiyer Sayısı 79
Tablo 35. Eleşkirt Halk Eğitim Merkezinde 2017 Yılında Açılan Kurslar 79
Tablo 36. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesi Toplam Ekili Alanların Tarım Alanı Türlerine Göre Dağılımı (Dekar) 91
Tablo 37. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesi Toplam Ekili Alanın Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlere göre Dağılımı (Dekar) 92
Tablo 38. 2017 Yılı Eleşkirt Toplam Ekili Alanda Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları (Ton) 94
Tablo 39. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesi Sebze Türlerine Göre Ekili Alan ve Üretim Miktarı (Dekar), (Ton) 95
Tablo 40. Eleşkirt İlçesi Toplam Meyvelin Alan ve Üretim Miktarı (Dekar), (Ton) ... 95
Tablo 41. Eleşkirt İlçesinde Türlerine Göre Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretimler 96
Tablo 42. Eleşkirt'te Bulunan Başlıca Önemli Madenler 99
Tablo 43. Eleşkirt Çalışan Nüfusunun İstihdam Alanlarına Göre Dağılımı 101
Tablo 44. İlçeye Ulaşım Sağlanan Yollar Üzerindeki Geçitler 103
Tablo 45. Eleşkirt İlçesinin Geleneksel Oyunları 112

Tablo 46. Eleşkirt İlçesindeki Apart Oteller 136

FOTOĞRAF DİZİNİ

Fotoğraf 1. Eleşkirt ve Yakın Çevresinden Görüntüler 3
Fotoğraf 2. Eleşkirt İlçesinde 2017 Yılında Meydana Gelen Artçı Deprem Sonrası Bir Görünüm 18
Fotoğraf 3. Kış Mevsiminde Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm 29
Fotoğraf 4. Kış Mevsiminde Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm 29
Fotoğraf 5. Şiryan (Güzeldere) Çayı'ndan Bir Görünüm 40
Fotoğraf 6. Eleşkirt Ovası'ndan Bir Görünüm 42
Fotoğraf 7. Eleşkirt Celal Oruç Hayvansal Üretim Yüksekokulunun Çiftliğinden Bir Görünüm 80
Fotoğraf 8. Eleşkirt Celal Oruç Hayvansal Üretim Yüksekokulundan Görünüm 80
Fotoğraf 9. Eleşkirt'in Bazı Köylerinden Görünüm 82
Fotoğraf 10. Eleşkirt'in Bazı Köylerinden Görünüm 83
Fotoğraf 11. Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm 83
Fotoğraf 12. Yücekapı Beldesindeki Bir Mesken ve Eklentisinden Görünüm 85
Fotoğraf 13. Değirmenoğlu Köyünden Bir Mesken ve Eklentisinden Görünüm 86
Fotoğraf 14. 1937'de Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Başlayan Yücekapı İlkokulunun Lojmanı 87
Fotoğraf 15. Yücekapı Beldesinde Modern Yapı Malzemesi Kullanılarak Yapılmış Mesken 87
Fotoğraf 16. Eleşkirt'te Pancar Hasadı 92
Fotoğraf 17. Eleşkirt İlçesinde Pancar Hasadı Sonrası Taşıma 93
Fotoğraf 18. Eleşkirt İlçesindeki Buğday Tarlasından Bir Görünüm 96
Fotoğraf 19. Yücekapı Küllük Yaylasından Bir Görünüm 98
Fotoğraf 20. Eleşkirt İlçesi Mardo (Ovanın Güneybatısı) Düzünden Bir Görünüm 98
Fotoğraf 21. Abdigör Köftesi 112
Fotoğraf 22. Sarıcan Deresi Kenarında Mola Veren Turistler 122
Fotoğraf 23. Kösedağ'ın Bir Görünümü 124
Fotoğraf 24. Yukarı Kopuz Köyü ve Kösedağ'dan Bir Görünüm 127
Fotoğraf 25. Kösedağ'a Tırmanış Yapan Bir Ekip 128
Fotoğraf 26. İlçe Sınırları İçinde Kalan Kösedağ'dan Bir Görünüm 128
Fotoğraf 27. İlçenin Goncalı Köyünden Bir Görünüm 129

Fotoğraf 28. Kösedağ Tırmanış Yolu 129
Fotoğraf 29. Alkuşak Köyünden Bir Görünüm 131
Fotoğraf 30. Çat Kösedağ Köyü Çevresindeki Dağlık Alandan Bir Görünüm 132
Fotoğraf 31. Sarıcan Köyü Çevresindeki Dağlık Alandan Bir Görünüm 133
Fotoğraf 32. Hasanpınar Köyü Çevresindeki Dağlık Alandan Bir Görünüm 133
Fotoğraf 33. Eleşkirt İlçesi Mera Alanından Bir Görünüm 134
Fotoğraf 33. Kiler Apart Otel 136
Fotoğraf 34. Zeyrek Apart Otel 137
Fotoğraf 35. Şark Apart Otel 137
Fotoğraf 36. Eleşkirt Öğretmen Evi ve Akşam Sanat Okulu'nun İlçedeki Konumu 138
Fotoğraf 37. Eleşkirt Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm 139
Fotoğraf 38. Kış Mevsiminde Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm 140
Fotoğraf 39. Eleşkirt Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm 141
Fotoğraf 40. Eleşkirt Kayak Merkezinde Yer Alan İki Yıldızlı Confidence Otelinden Bir Görünüm 141
Fotoğraf 41. Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm 143
Fotoğraf 42. Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm 143
Fotoğraf 43. Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm 144
Fotoğraf 44. Hayrangöl'den Bir Görünüm 145
Fotoğraf 45. Eleşkirt Hayrangöl Köyüne Giden Patika Yol 146
Fotoğraf 46. Hayrangöl Köyünden Bir Görünüm 146
Fotoğraf 47. Eleşkirt Takvim Göl'den Bir Görünüm 148
Fotoğraf 48. Eleşkirt İlçesinde 1969 Yılında Kurulan İlk Avcılık Derneği 149
Fotoğraf 49. Çakşır Otu 151
Fotoğraf 49. Madımak Otu 154
Fotoğraf 50. Kuzu Kulağı 155
Fotoğraf 51. Yemlik Otu 156
Fotoğraf 52. Çiriş Otu 157
Fotoğraf 53. Çiğdem Çiçeği 158
Fotoğraf 54. Çakşır Mantarı 158
Fotoğraf 55. Çiğdem Çiçeği ve Çakşır Otu 159
Fotoğraf 56. Eleşkirt İlçesinin Güneyindeki Dağlık Alanlardaki Çalılıklar 159

Fotoğraf 57. Dağ Armudu Ağacı 160
Fotoğraf 58. Dağ Kekiği 161
Fotoğraf 59. Yeni Filizlenen Kuş Burnu Ağacı 162
Fotoğraf 60. Kuş Üvezi 163
Fotoğraf 61. Eleşkirt'teki Bazı Çiçek Türleri 163
Fotoğraf 62. Eleşkirt'teki Bazı Çiçek Türleri 164
Fotoğraf 63. Eleşkirt'teki Bazı Diken Türleri 164
Fotoğraf 64. Alacalı Karga 167
Fotoğraf 65. Karabaşlı Kiraz Kuşu 167
Fotoğraf 66. H. Foetidus'un Genel Morfolojisi 168
Fotoğraf 67. H. foetidus'un mikro fotoğrafları a- Ayrıntılı görünüm, b- Genel görünüm (Ölçek çubuğu 10'dur) 168
Fotoğraf 68. Eleşkirt İlçesinin Kuzeyinde Yer Alan Eski Bir Yerleşmelere Ait Yapı Malzemesi 170
Fotoğraf 69. Toprakkale Köyünün Genel Görünümü 174
Fotoğraf 70. Toprakkale Köyü Tarihi Camisinin Giriş Kısmından Bir Görünüm 174
Fotoğraf 71. Tarihi Toprakkale Camisinden Bir Görünüm 175
Fotoğraf 72. Toprakkale Ören Yerinin Görünümü 176
Fotoğraf 73. Toprakkale Mezarlığının Girişindeki Kitabe 178
Fotoğraf 74. Toprakkale Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm 179
Fotoğraf 75. Toprakkale Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm 180
Fotoğraf 76. Toprakkale Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm 181
Fotoğraf 77. Toprakkale Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm 182
Fotoğraf 78. Yücekapı Beldesi Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm 183
Fotoğraf 79. Yücekapı Beldesinin Genel Görünümü 184
Fotoğraf 80. Karabacak Köyündeki Mezar Taşlarından Biri 184
Fotoğraf 81. Gökçayır Köyünde Bulunan Oda Mezar 185
Fotoğraf 82. Çetinsu Köyü Çevresindeki Yapılardan Bir Görünüm 186
Fotoğraf 83. Çetinsu Köyü Çevresindeki Yapılardan Bir Görünüm 187
Fotoğraf 84. Çetinsu Köyünden Bir Görünüm 188
Fotoğraf 85. Hürriyet Köyü Mezarlığından Bir Görünüm 191
Fotoğraf 86. Pirabat Köyü Höyüğü 192

Fotoğraf 87. Bazı Yapılarda İnşaat Malzemesi Olarak Kullanılmış Tarihi Kalıntılar 192
Fotoğraf 88. Pirabat Köyü Yakınlarında Bulunan Kayaçlar Üzerindeki Bazı Motifler 193
Fotoğraf 89. Eleşkirt İlçe Merkezinin Genel Görünümü 202
Fotoğraf 90. Sığın Dağı Volkaniğinden Bir Görünüm 202
Fotoğraf 91. Pirabat Köyü'nün Çevresinden Bir Görünüm 203
Fotoğraf 92. Eleşkirt İlçesinde Yer Alan Tali Akarsularda Biri 203
Fotoğraf 93. Kösedağ'ın Güneyinden Çekilmiş Bir Görünüm 204
Fotoğraf 94. Eleşkirt İlçe Merkezinin İlkbahardaki Görünümü 205
Fotoğraf 95. Kösedağ'dan Batısından Bir Görünüm 205
Fotoğraf 96. Güzeldere (Şeryan) Çayından Bir Görünüm 206
Fotoğraf 97. Çakşır Otu 206
Fotoğraf 98. Çat Köyündeki Yamaçlarda Yetişen Işkın Otu 207
Fotoğraf 99. Yamaç Köylerinden Biri (Hürriyet Köyü) 207
Fotoğraf 100. Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm 208
Fotoğraf 101. Yelkesen Köyünden Bir Görünüm 208
Fotoğraf 102. Eleşkirt Han Mezrası Çalılık Ormanı 209
Fotoğraf 103. Buğday Öğütme Taşı (Toprakkale Köyü) 209

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Eleşkirt İlçesi Lokasyon Haritası 2
Harita 2. Türkiye'nin Neotektonik Bölgeleri () 9
Harita 3. Eleşkirt İlçesi ve Yakın Çevresinin Morfoloji Haritası 10
Harita 4. Eleşkirt İlçesi ve Yakın Çevresinin Topoğrafya Haritası 11
Harita 5. Eleşkirt İlçe Merkezi ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haitası 12
Harita 6. Büyük ve Küçük Kösedağ Çevresinin Jeomorfoloji Haritası () 13
Harita 7. Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası 15
Harita 8. Doğu Anadolu Deprem Risk Haritası 17
Harita 9. Ağrı ili Deprem Risk Haritası 18
Harita 10. Türkiye İklim Bölgeleri Haritası 20
Harita 11. Türkiye Yıllık Ortalama Sıcaklık Haritası 21
Harita 12. Türkiye Yıllık Ortalama Sıcaklık Farkı Haritası (°C) 21
Harita 13. Eleşkirt İlçe Merkezi ve Yakın Çevresinin Yıllık Ortalama Gerçek Sıcaklık Haritası 30
Harita 14. Eleşkirt'te Doğup Başka Şehirlerde Yaşayanların Sayısı (TÜİK 2017) 68
Harita 15. Eleşkirt İlçe Haritası (Ölçeksiz) 88
Harita 16. Ağrı İli Maden Haritası 100
Harita 17. Kösedağ ve Çevresinin Topoğrafya Haritası 124
Harita 18. Güneykaya Kayak Tesisi ve Çevresinin Topoğrafya Haritası 142
Harita 19. Hayrangölü ve Çevresinin Topoğrafya Haritası 147
Harita 20. Toprakkale Köyün Topoğrafı Görünümü 175
Harita 21. Tarihi İpek Yolunun Anadolu'daki Geçiş Noktaları 189
Harita 22. Tarihi İpek Yolunun Karayolu Ulaşım Güzergâhı 190

ÖNSÖZ

Eleşkirt İlçesinin Turizm Coğrafyası isimli çalışma yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Doğu Anadolu'nun Yukarı Murat Bölümü'nde yer alan Eleşkirt ilçesi turizm açısında kaynaklara sahip olmasına rağmen bu potansiyelini halen ortaya çıkarabilecek faaliyetler gerçekleşmemiştir. Bu çalışmanın amacı ilçede gizli kalmış turizm potansiyelini ortaya çıkarabilecek faaliyet ve etkinliklere yol gösterici olmasıdır.

Tez çalışmasının hazırlığı sırasında bilgi ve tecrübeleriyle yardım sağlayan ve anlayış gösteren Sayın Prof. Dr. Zeki KODAY'a, lisans ve yüksek lisan eğitimi gördüğüm sırada ders aldığım tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tez çalışması sırasında yardımcı olan Kamu Kurum ve Kuruluşlarındaki çalışanlara, yöre halkına ve yine bu çalışma süresince sabır gösteren aileme teşekkür ederim.

Erzurum – 2018 **Ömer Faruk KARA**

GİRİŞ

Araştırma sahasını oluşturan Eleşkirt ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü sınırları içerisinde kalmaktadır.

Eleşkirt ilçesi, Ağrı ilinin sekiz ilçesinden biri olup ilin batı kesiminde yer almaktadır. İlçeden Gürbulak sınır kapısında başlayıp Trabzon limanına bağlanan stratejik karayolu geçmektedir. 1926 tarihinde ilçe haline gelmiştir. Eleşkirt ilçesine, 3 belde ve 55 köy bağlıdır.

I. ARAŞTIRMANIN KAPSADIĞI ALAN, AMACI VE METODU

Araştırma sahası Eleşkirt ilçesi idari alanını kapsamaktadır.

Çalışmanın amacı; Eleşkirt ilçesinin turizm kapasitesini ortaya çıkarmaktır.

İlçenin hem fiziki çevre şartları hem de beşeri kapasitesi göz önünde bulundurularak araştırma yapılmıştır. Araştırma için kaynak taraması yapılıp araştırma sahasının içinde yer aldığı bölgenin ve bölümün özellikleri incelenerek bunlardan yararlanılmıştır.

Ayrıca araştırma sahasının gerek beşeri gerekse doğal ortamlarında bilimsel gözlemler yapılmış ve kayıt altına alınmıştır. Köylerinde, anket tekniği uygulanarak bilgileri toplanmıştır. Anketler sözlü veya yazılı olarak uygulanmıştır. Gerekli dokümanter veriler toplanmış ve araştırma konusuyla ilgili çok sayıda fotoğraf çekilmiştir.

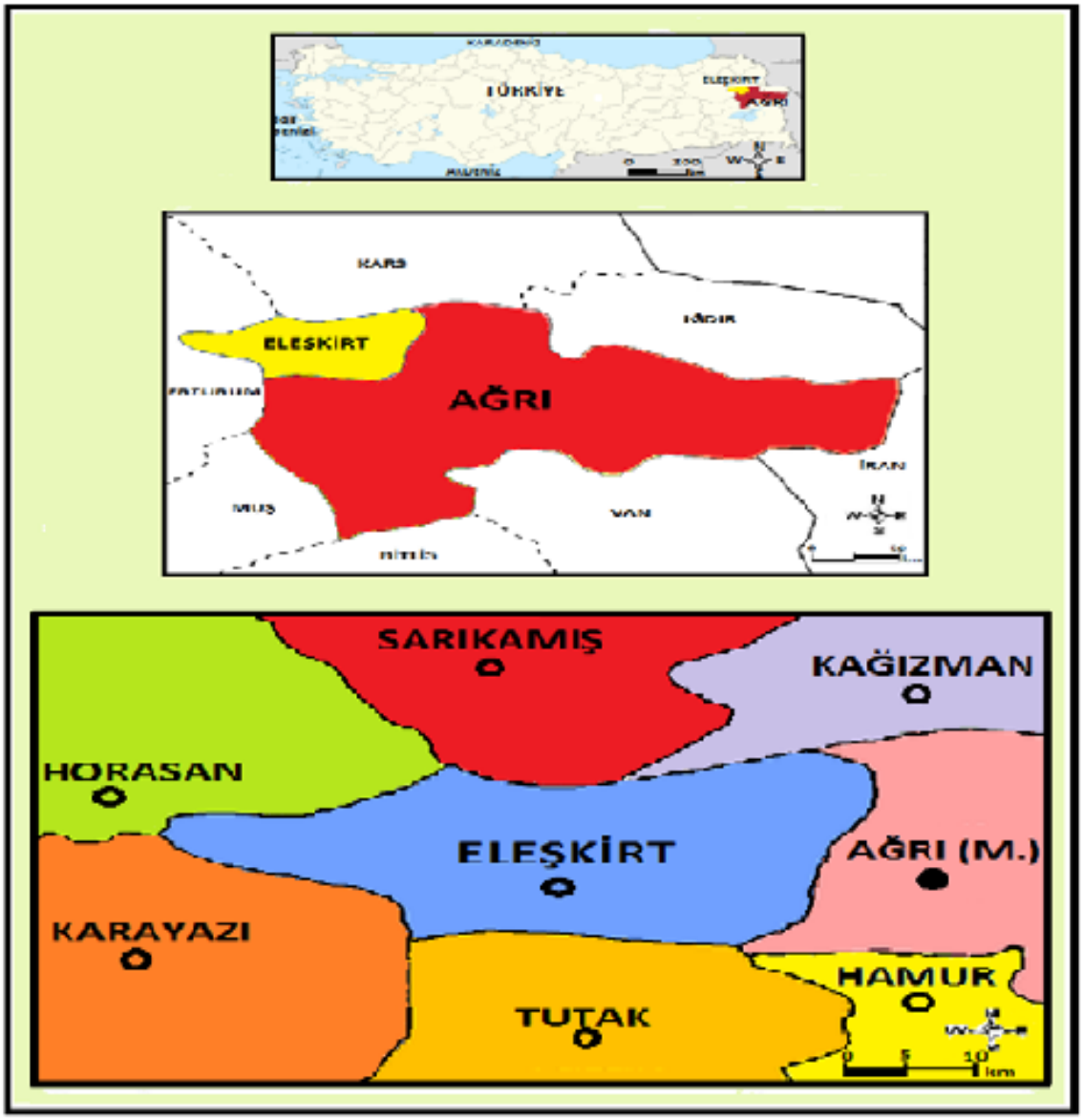
Araştırma içinde yer alan bazı veriler kamu kurum ve kuruluşlarından alınmıştır. Bazı veri ve bilgiler ise internet bilgi kanalları kullanılarak elde edilmiştir.

II. ARAŞTIRMA SAHASININ KONUMU, SINIRLARI VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Araştırma sahasını oluşturan Eleşkirt ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü sınırları içerisinde kalmaktadır. İlçe kendi adıyla anılan ova üzerine kuruludur. İlçe idari bakımdan Ağrı iline bağlıdır. Yöre halkı Eleşkirt'i **Elajgir** veya

Zétka diye adlandırırlar. Eleşkirt ilçe statüsünü 1926 yılında kazanmıştır[1]. Eleşkirt ilçesine, 3 belde ve 55 köy bağlıdır.

İlçede herhangi bir sanayi kuruluşu olmayıp temel geçim kaynağı hayvancılık uğraşıdır. Görülen iklim tipi sert karasaldır. Don olayları uzun bir süre görülür hatta haziran ayının ilk günlerine kadar don olaylarının görüldüğü olmuştur.

Harita 1. Eleşkirt İlçesi Lokasyon Haritası

[1] <http:// WWW.eleskirt.bel.tr.htm> (ET: 18.04.2018)

Fotoğraf 1. Eleşkirt ve Yakın Çevresinden Görüntüler

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

1.1. JEOMORFOLOJİK VE JEOLOJİK ÖZELLİKLER

Litosfer yüzeyinde görülen ve çok kez topoğrafya şekilleri terimi ile ifade edilen yer şekillerinin oluşum ve evrimi, karmaşık ve aynı zamanda değişken etken ve süreçlerin bir sonucudur[2].

Bütünü ile Alp kıvrım sisteminde yer alan ülkemizde, bütün jeolojik zaman ve devirlere ait çeşitli araziler bulunmaktadır.. Ayrıca ülkemiz, jeolojik devirler boyunca meydana gelen tüm dağ oluşumu (orojenez) hareketlerinin izlerini taşımaktadır. Bu orojenik hareketler sonucu, derin deniz havzalarında (jeosenklinal) biriken çeşitli sedimentler kıvrılarak yükselmiştir. 3. Jeolojik Zaman (Tersiyer)'dan itibaren volkanik faaliyetler tarihi çağlara kadar devam etmiştir. Meydana gelen çeşitli yer hareketleri, bir yandan yeryüzünün şekillenmesine ve bir yandan da taşların oluşmasın da etkili olmuştur[3].

Mevcut Türkiye karasını oluşturan yerkabuğu bölümleri, 1. Jeolojik Zaman öncesindeki süreçte başlamıştır. Kristalen masifler, derinlik volkanizması ile oluşmuş plutonik kütleler halindeki bu temel parçaları, Orta Jura-Orta Trias dönemlerinde en geniş durumunu kazanmış olan Neotetis okyanusunun temelini meydana getirmiş, ya da adalar oluşturarak bu deniz üzerinde yükselmiştir. Üst Kretase sonları, Neotetis okyanusunda daralma-kapanma hareketlerinin başladığı dönemdir. Önceleri, okyanus tabanında dalma-batma şeritleri halinde başlayan hareket, Kretase sonlarına doğru genel olarak Kuzey Anadolu'da (Pontidlerde) bir yükselme ve karalaşma şeklinde kendini göstermiş. Bu kuşak güneyindeki Neotetis'in kuzey kolundan oluşan ofiyolitik ve kalker nap dilimleri Orta Anadolu'nun (Anatolitlerin) Menderes ve Kırşehir masifleri üzerinden aşarak, Torosların (Toridlerin) yerleşik otokton serileri üzerine itilmeye başlamıştır. Kretase sonlarındaki bu büyük değişikliklerden sonra, Anadolu'nun dört ana tektonik kuşağı, yani Pontidler, Anatolidler, Toridler ile Güneydoğu Anadolu ilk özellikleri ile belirmiş ve eski

[2] Sırrı Erinç, *Jeomorfoloji I*, Der Yayınları, İstanbul 2010, 3
[3] İbrahim Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, META Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2004, 3

Tersiyer'de, Türkiye alanından geri çekilmese bile Neotetis, yeni beliren dağ sıraları arasındaki oluk ve havzaları dolduran bir özellik kazanmıştır. Bundan dolayı Eski Tersiyer, daha önceki zamanlarda dağlık iskeleti oluşmuş olan Anadolu Yarımadasında, özellikle Pontid ve Anatolid kuşaklarında daha sonra genel olarak ovalara evrilecek olan havzaların ilk biçimleri ile ortaya çıktığı zamandır. Daha genç olan ekaylı-naplı yapılı sedimanter kayaçlardan oluşmuş Toridler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki havzalar ise Neojen içinde gelişimlerini tamamladıkça, bu sisteme dâhil olmuştur[4].

Araştırmaya konu olan Eleşkirt ilçesinin yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesine belirgin bir özellik veren coğrafi faktörlerin başında, yüksek olması gelir. Bölgenin büyük kısmı, 2000 m.nin üzerinde uzanan geniş düzlüklerle sahiptir.. Bu düzlükler, yer yer depresyonlar veya yüksek dağ sıraları ile kesintiye uğrar. Bölge arazisinin ¾'ü 1500-2000 m. yükselti basamakları arasında yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi, belirtilen sebeplere bağlı olarak, büyük kısmı düzlüklerle kaplı bir yüksek saha olarak nitelendirilebilir. Bu yüksek düzlüklerin, büyük bir kısmı depresyonlar içine yerleşmiş ovalara, platolara ve aşınım yüzeylerine denk gelir[5].

Eleşkirt Ovası ve çevresi tamamıyla bir jeomorfolojik birimdir. Bu birim, yükselti ve topoğrafya şartları bakımından iki bölümden oluşan havza özelliği taşımaktadır. Sahanın merkezi kısmındaki havza tabanı ve bundan eşiklerle ayrılan dar alanlı depresyonlarla ovalar batı-doğu istikametinde sıralanmışlarıdır. Bunların çevresinde, havza tabanını saran yüksek bölümler aynı istikamette devam etmektedir[6] (Harita 4).

Ağrı-Eleşkirt ovaları batıda Eleşkirt dağlarının oluşturduğu yayın içinde kalmış olup, güney kısmı Mirgemir-Tekirdağı hattı ve Hamur boğazından ötede Kandil dağı kütlesi ile sarılmıştır. Diğer Doğu Anadolu ovaları ile benzerlik gösteren bu ovada bir çöküntü havzasının sonradan dolması ile ortaya çıkmıştır. Ovanın etrafındaki en yüksek zirveler, Kösedağ, sahanın kuzey batısında Taşkom dağı, kuzey doğusunda Ziyaret dağı, güney doğusunda Kandil dağı ve güney batısında Karataş tepesine aittir[7].

---

[4] D. Doğu Ateş, (Oğuz Erol 1989), *Türkiye Jeomorfolojisi*, Yayınlanmamış Ders Notu, Ankara 2005, 2.
[5] Kenan Arınç, *Türkiye'nin İç Bölgeleri*, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum 2011, 14,15
[6] Mustafa Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Erzurum 1991, 49.
[7] Turgut Hatunoğlu, *Ağrı-Eleşkirt Havzası Sularının Ziraat Sulamada Kullanılmasının Ekonomik Analizi*, (Doktora Tezi), Atatürk Ün., Erzurum 1967, 17.

Eleşkirt Ovasının çevresindeki tepeler daha çok dağ gövdesi üzerinde yükselen tepeler şeklinde vuku bulmuştur. Bahsi geçen alanlar, üzerlerine kurulan akarsu sistemleri tarafından derin bir şekilde yarılmışlardır. Bundan dolayı bu alanlarda sık sık yarma ve boğaz vadilerin oluşmuş olduğu görülür. Ayrıca tepelerden bazılarında alüvyonlu veya yerlikaya taraçaları oluşmuştur[8].

Eleşkirt Ovasının kuzey kesimi volkanik kütleler, güney kesimi ise karmaşık bit yapıya sahip olan ve yer yer düzlükler ile kesintiye uğrayan tortul yapılı kayaçlar ihtiva eden yüksek sıra dağlarla çevrelenmiştir. Bu iki kütle arasında kalan çöküntü alana ise neojen tortulları birikmiştir.[9].

Ağrı-Eleşkirt Ovasının orta kısmı genellikle alüvyon dolgularla kaplı olup alüvyon örtüsünün kuzey kısmında kratesa ve eosen kalker filişleri, güney ve batı kısmında ise neojen kum taşı, kil ve andezitleri bulunmaktadır. (Harita5). Bu yörede Doğu Anadolu Bölgesinin diğer sahaları gibi Orta Miosen yer hareketleri sonrasında üzerinde birçok tatlı gölün bulunduğu kara haline geçmiş ve bu safhanın sonunda bölgenin hafif dalgalı sathı deniz seviyesine yakın bir yükseklikte bir yontukdüz haline gelmiş olduğu kabul görülmektedir. Ancak Pliosen dönemi sonrasında tekrardan çok şiddetli tektonik hareketlere sahne olan bölge, bir yandan Postmiosen de meydan gelmiş peneplen alanı önemli ölçüde yükselirken bir yandan da bölgenin bazı kısımları faylar boyunca çökerek çevresine göre alçak alanlar oluşmuştur[10].

Ağrı-Eleşkirt ovasının pliyosen dönemindeki meydana gelmiş olan gölalanı, kuzeydeki flişlerin killi çökelleri ve batıdan andezitlerin daha iri taneli çökelleri ile doldururken, ovanın kuzeydoğusunda Orta Pliyosende bazı faylanmalar ile bazalt püskürmeleri meydana gelmiştir. Göl çökellerle doldurulurken ovanın güneyinde batı-doğu yönlü faylanma oluşmuş ve ova tabanı mevcut konumundan daha düşük bir irtifaya doğru itilmiştir. Eleşkirt Ovası üzerinde gelişmiş olan Şeryan Çayı, Eleşkirt Deresi, Cumaçay ve Murat Nehri çökelleri ile doldurulan gölalanı, güneyde meydana gelmiş

[8] Emine Teyfur, *Eleşkirt İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Erzurum 1999, 4
[9] Teyfur, 5
[10] Hatunoğlu, 17-18

boğaz vadisi üzerinden Pliyosen sonunda boşalmaya başlamıştır. Bundan dolayı ovada akarsulardan uzaklaştıkça Pliyosen ait tepecikleri ve sırtları teşekkül ettiği görülür[11].

Ağrı Ovası ve çevresindeki en yaşlı formasyonu granitler oluşturur. Granit içinde yer aldığı flişleri herhangi bir değişikliğe uğramadığı için daha yaşlı olması büyük olasılıkla mümkündür.. Bu formasyonların Kretase flişinden daha önce meydana geldiği, yani Kretase flişlerinden daha yaşlı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü burada dokanak (kontakt) metamorfizmaya ait herhangi bir bulguya rastlanmamıştır[12].

Doğu Anadolu'da Ağrı iline bağlı Eleşkirt ilçesi dolaylarında Tersiyer yaşlı volkanizma Üst Miyosen başlarından, başlayarak farklı üç ana evre ile Alt Pliyosen ortalarına değin devam etmiştir. Üst Miyosen yaşlı Kösedağ volkanitleri dasitik lav, tüf ve aglomeralardan; Üst Miyosen yaşlı Sekirdağ volkanikleri çoğunlukla andezit, ender olarak da trakiandezit ve dasit türde lav ve piroklasük materyalden; Üst Miyosen-Alt Pliyosen yaşlı Karakurt volkanikleri ise çoğunlukla dasit yer yer de riyodasit, riyolit ve andezit, türde lavlar ve bunlarla ardalanmalı olarak gözlenen tüf ve iğnimbirit yataklanmalardan oluşmuştur[13].

Araştırmaya konu olan Eleşkirt ilçesi sınırları içinde kuzeybatıda yer alan en önemli volkanik kütle 3401 m. ile Büyük Kösedağ'dır. Büyük Kösedağ'a ise hemen güneydoğusuna oluşmuş 2656 m. yükseklikteki Küçük Kösedağ eşlik eder. Büyük Kösedağ ile Küçük Kösedağ arasında, düzensiz akımlara sahip kar ve yağmur sularıyla beslenen akarsular çentik vadiler oluşturmuşlardır.

Bu dağlar birer volkan konisi olup genç tektonik hareketlerin yol açtığı yarık volkanizması sonucunda meydana gelmiştir. Büyük Kösedağ volkan konisinin güneydoğusundaki Küçük Kösedağ parazit bir konidir olabilir (Harita 6). Ancak her iki dağlık kütle arasındaki bağlantıyı belgeleyecek bir kanıt mevcut değildir[14]. Kösedağ'ın ortalama kuş uçumu, 5,5 km batısında eski volkanik araziler bulunur. Bunlardan özellikle en dikkati çeken Sığın Dağı volkanik kütlesidir. Dağın ortalama yükseltisi 2500 m

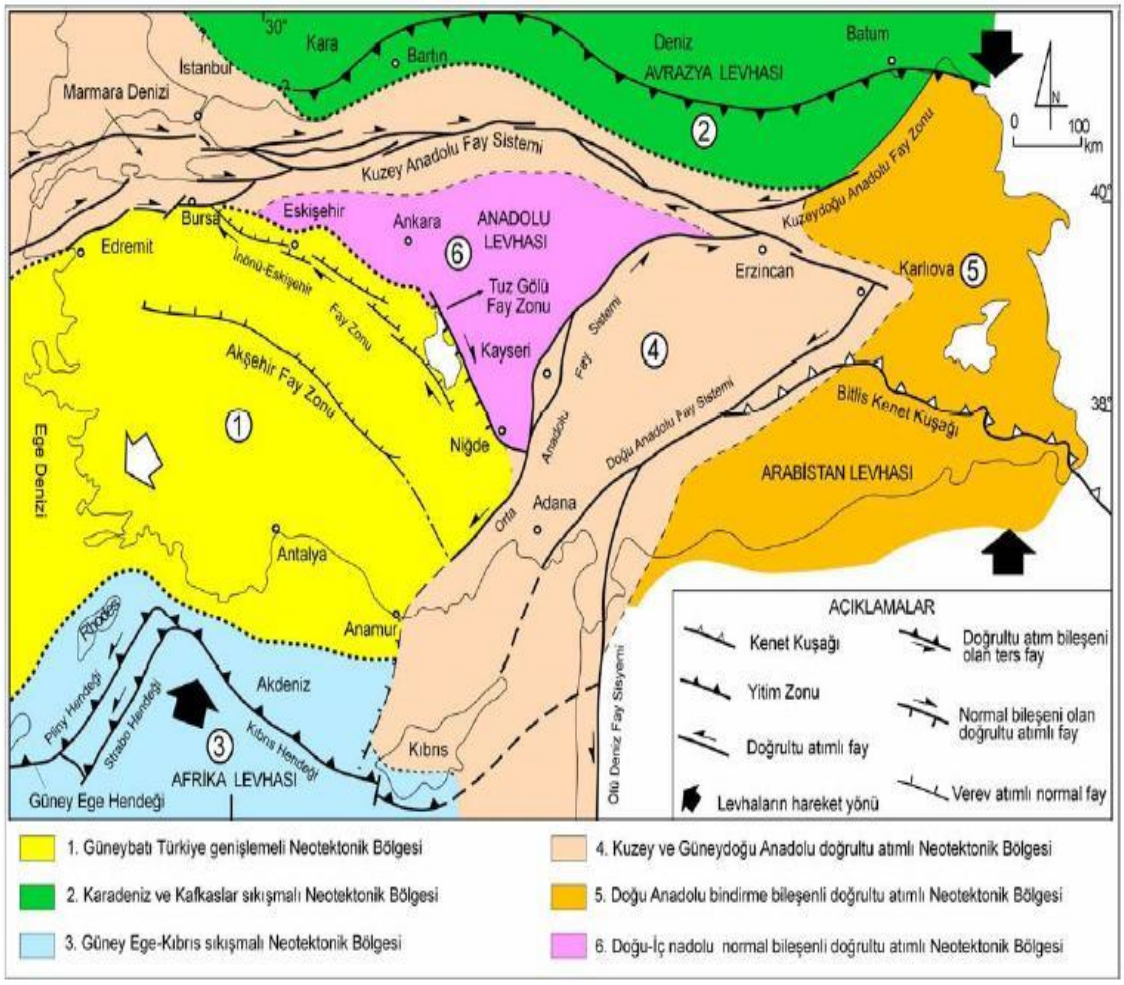
[11] Faruk Kaya, *Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001, 14
[12] Kaya, 11
[13] Tuncay Ercan, İsmail Keskin, Mustafa Dönmez, *Eleşkirt (AĞRI) Yöresindeki Tersiyer Yaşlı Volkanizmanın Jeokimyasal Özellikleri ve Bölgesel Yayılımı*, MTA Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara 1993, s.74
[14] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 56

civarındadır. Bu dağ oldukça fazla çözülmeye uğramışsa da krateri kısmen görümünü korumaktadır. Sığın Dağı, Kösedağ'dan muhtemelen daha eski bir oluşuma sahiptir. Çünkü Kösedağ'a göre daha fazla çözünmüştür. Yamaçlarındaki eğim ise Kösedağ'a göre daha azdır. (Fotoğraf 90).

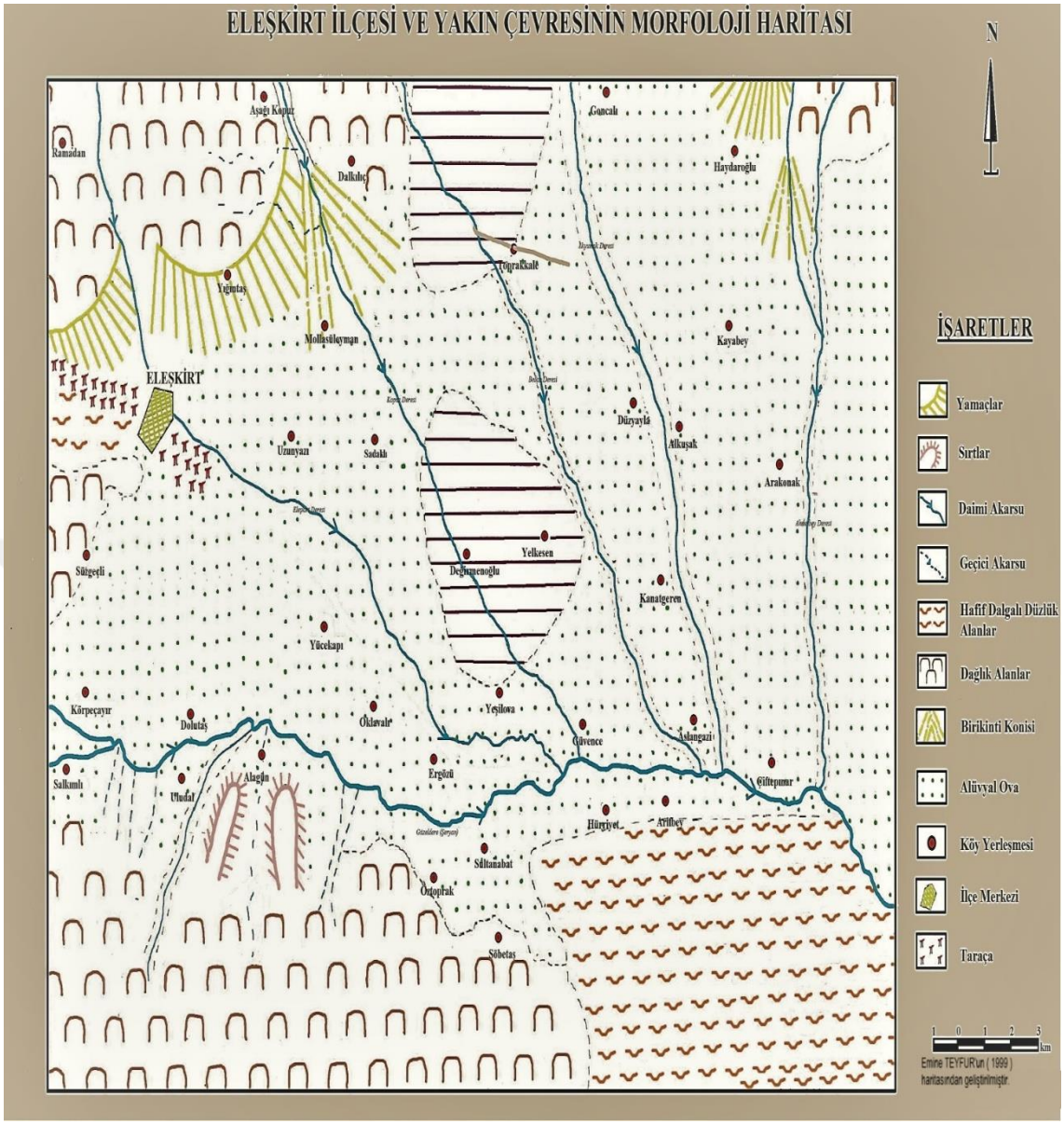
Eleşkirt Ovasının kuzeybatısındaki Mezozoik sonu aşınım yüzeyleri üzerinde yükselen Kösedağ volkanları yüksek bir kütledir ve Taşkom dağlarının batısında bulunmaktadır. Büyük ve Küçük Kösedağ yamaçlarında flüvyal süreçlerin etkisi günümüzde de mevcudiyetini korumaktadır. Bu süreçlerin etkisi, derin şekilde yarılmış vadiler, sırtlar ve belirginleşmiş dikliklerin oluşumunda önemli ölçüde belli olmaktadır. Flüvyal süreçlerin etkisinin yanı sıra mekanik parçalanmanın da etkisi önemlidir. Büyük ve Küçük Kösedağ'ların güney ve güneydoğu yamaçlarında %20 ile %40 arasında olan eğim dereceleri kuzeye doğru %60'a yükselmektedir[15].

Eleşkirt Ovası ve çevresi birinci derece deprem bölgesi içinde yer almaktadır. Yörede, bugüne kadar meydana gelen depremlerin fazla şiddetli olmadığı bilinmektedir. Eleşkirt Ovası ve çevresinde andezit ve aglomeralar oldukça geniş bir sahada yaygın olarak bulunmaktadır (Harita 5). Bahsi geçen duruma bağlı olarak bu tür volkanik yapılar sağlam bir zemin meydana getirdiği için depremin etkisini belirgin olarak azaltmaktadır[16].

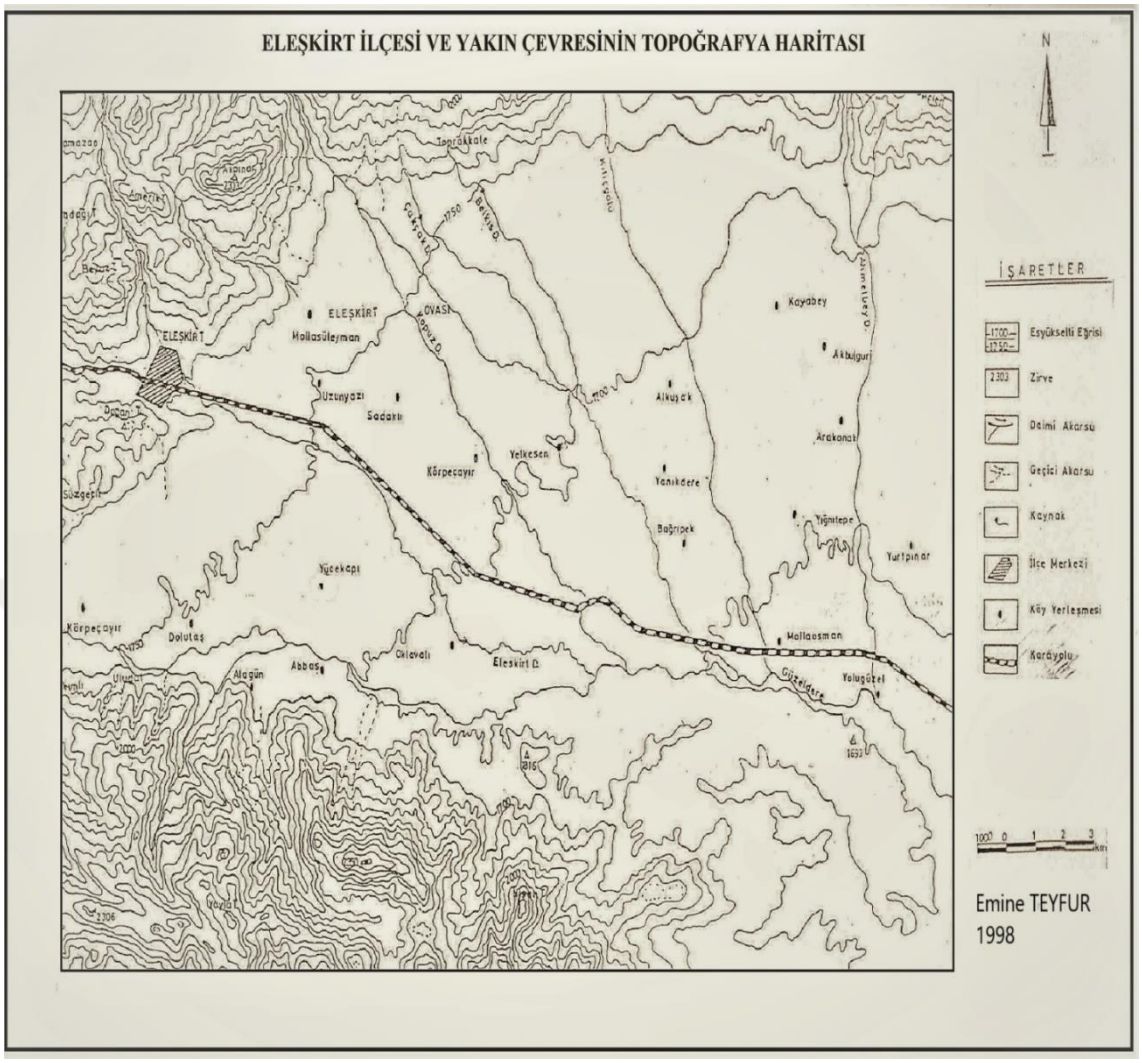
[15] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 59
[16] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 43

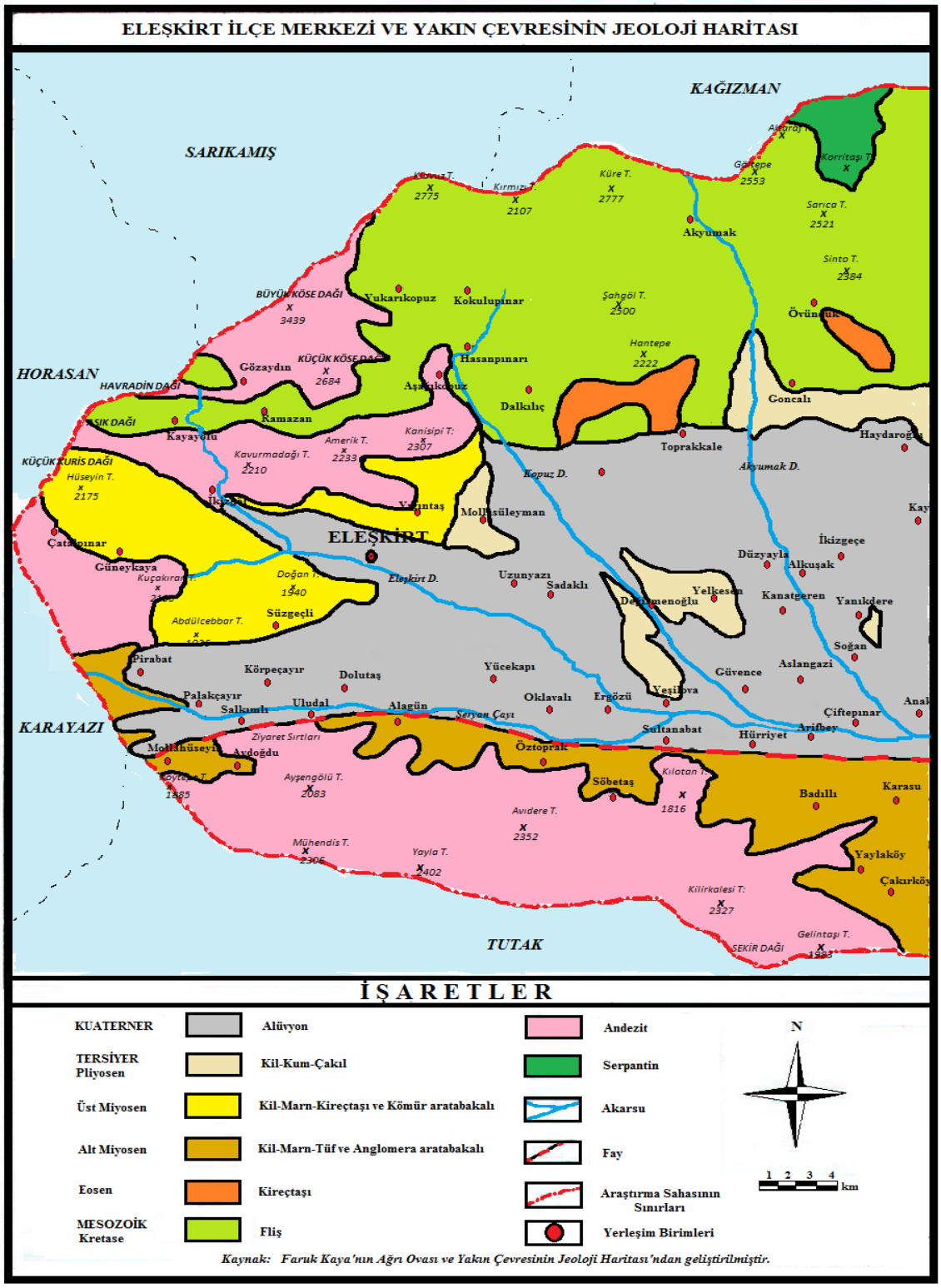
Harita 2. Türkiye'nin Neotektonik Bölgeleri (Yaşar Eren)

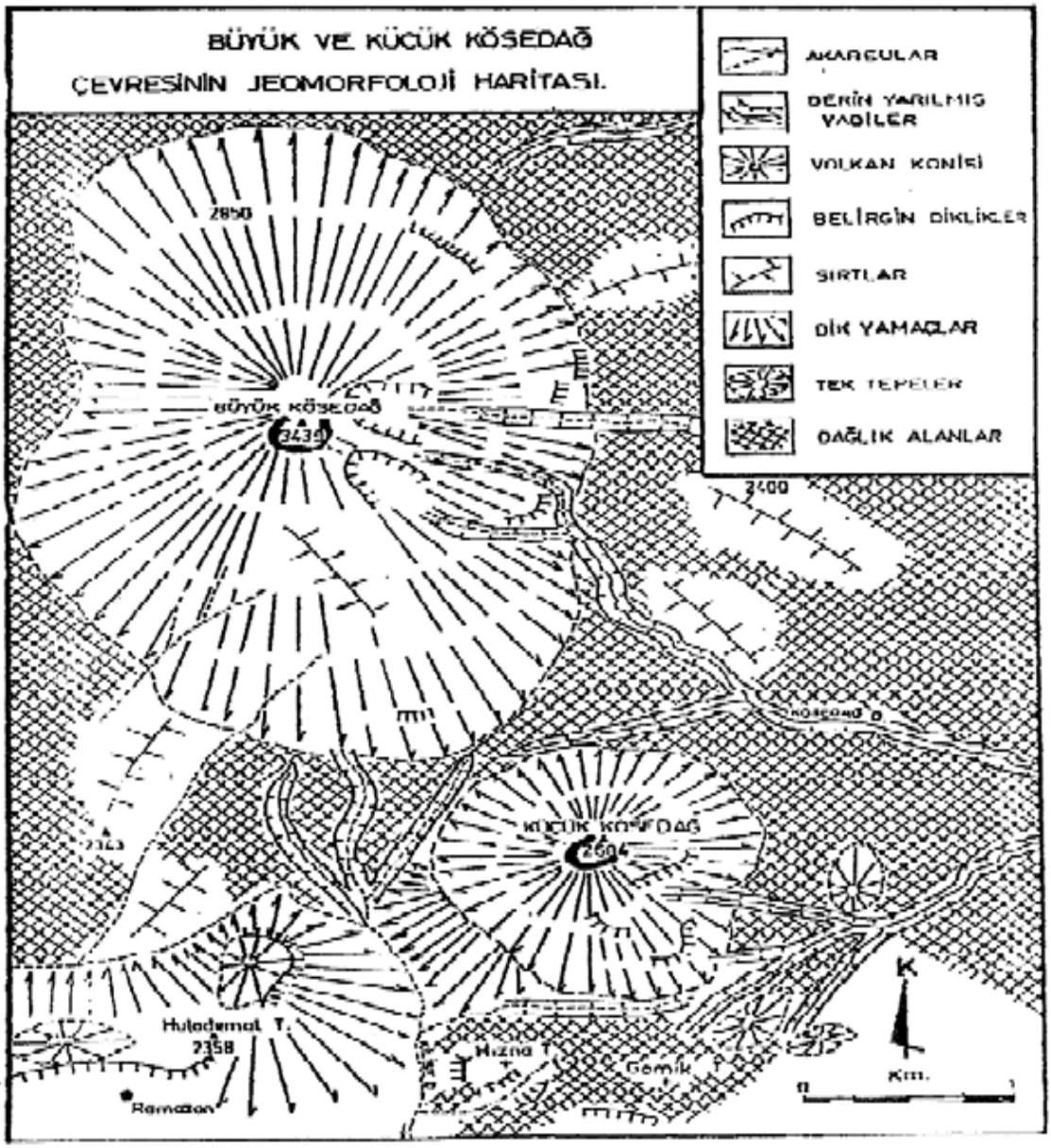
Harita 3. Eleşkirt İlçesi ve Yakın Çevresinin Morfoloji Haritası

Harita 4. Eleşkirt İlçesi ve Yakın Çevresinin Topoğrafya Haritası

Harita 5. Eleşkirt İlçe Merkezi ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası

Harita 6. Büyük ve Küçük Kösedağ Çevresinin Jeomorfoloji Haritası (Mustafa Girgin)

1.2. DEPREMLER

Üzerinde yaşamsal faaliyetlerimizi sürdürdüğümüz, yerkabuğu ya da diğer adıyla litosfer, dış biçimini ve içyapısını sürekli olarak değiştiren canlı bir varlığa benzer. Hızlı veya yavaş olarak gelişen hareketleri içi yapısından gelen enerji ile besler ve destekler[17]. Doğal etmen ve süreçlerin etkisi altında yerkabuğunda ve daha az olarak da üst mantoda

[17] <http:// http://www.hkmo.org.tr > (ET: 21.04.2018)

meydana gelen kısa süreli sarsıntılara deprem denir[18]. Yani; Deprem, tektonik plakaların hareketleri sonucu yerkabuğunun altında biriken gerilme enerjisinin aniden bünyesinden dışarıya akıtması ile oluşur[19].d Depremler iç kuvvetlerin somutlaşmış tarafı olup, belli bir güce ulaştıklarında yer şekilleri üzerinde önemli sayılabilecek değişimler meydana getirirler[20].

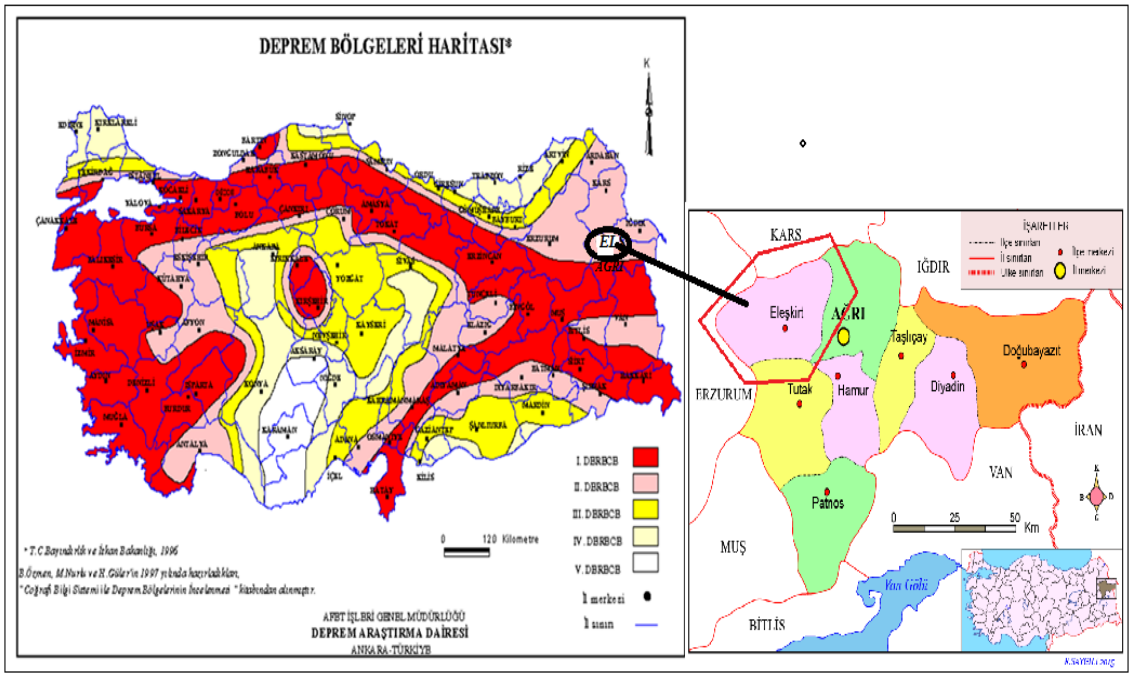
Ülkemizin topraklarının yaklaşık %92'si, nüfusunun %95'i, sanayi tesislerimizin %98'i ve barajlarımızın %92'si aktif deprem kuşağında yer almaktadır. Nüfusumuzun %21,5'i birinci derece ve %31,4'ü ikinci derece deprem bölgesinde yaşamaktadır. Genel olarak değerlendirilirse her yıl milli hasılanın %0,8'i depremlerin yaptığı hasarları gidermek için kullanılmaktadır. Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana ülkemizde depremde ölenlerin sayısının yılda ortalama yaklaşık 1000 kişi iken son İzmit ve Düzce depremleri ile birlikte 45 saniyede yaklaşık 1300 kişi ve maddi hasar hesap edilemez duruma gelmiştir. Bu sebeplerden dolayı ülkemiz açısından deprem kayda alınması gereken en mühim doğa olayıdır[21].

Eleşkirt ilçesi ve çevresi ikinci derece deprem bölgesi içinde yer almaktadır (Harita 7). Yörede bugüne kadar belirlenmiş olan doğrultulu ve düşey atımlı fayların varlığı, tarihsel ve aletsel dönemlerdeki depremler bunu doğrular niteliktedir[22]. Ancak Eleşkirt Ovası ve çevresinde andezit ve aglomeralar oldukça geniş bir sahada yayılmışlardır. Bu tür volkanitlerden oluşan sağlam zeminlerde depremin etkisi belirgin olarak azalmaktadır.[23]

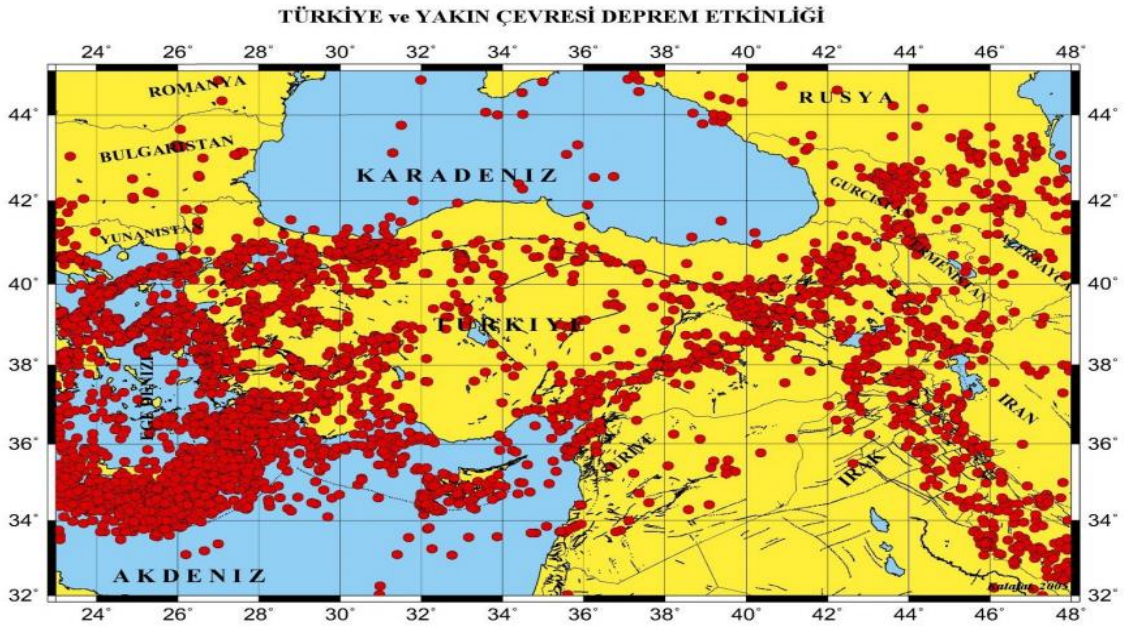
Yukarıda da belirtildiği gibi araştırma sahası konumu itibariyle 2. Deprem kuşağı içinde yer almaktadır (Harita 7-8-9). Ancak yöre halkıyla yaptığımız ankette göre araştırma sahasında bugüne kadar önemli sayılabilecek değerde can ve mal kaybına yol açacak deprem yaşanmamıştır (Şekil 1-2).

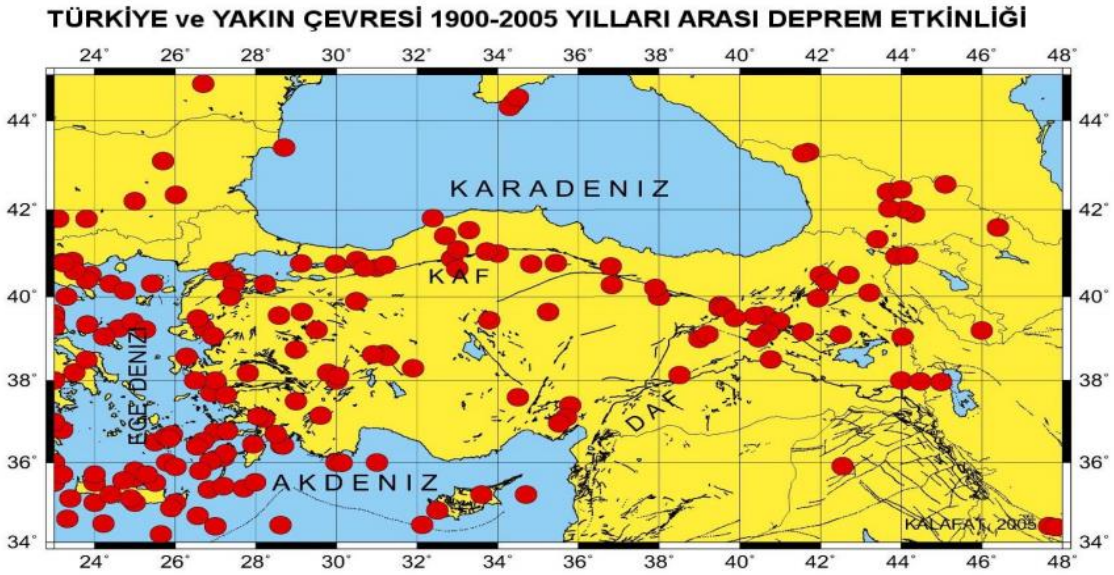
[18] M. Yıldız Hoşgören, *Jeomorfolojinin Ana Çizgileri I,* Anka Matbaa, İstanbul 2013, 37.
[19] M. Doğan, *Depreme Dayanıklı Tasarım*, Ders Notları, 2010, 1
[20] Erinç, *Jeomorfoloji I,* 222
[21] *Dünya ve Türkiye'nin Deprem Aktivitesi*, 2013 Yaz Dönemi Ders Notları, s. 4, http://mizan.ogu.edu.tr/documents/deprem/B%C3%B6l%C3%BCm1ve2.pdf, , (ET: 25.04.2018.
[22] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 41
[23] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 43

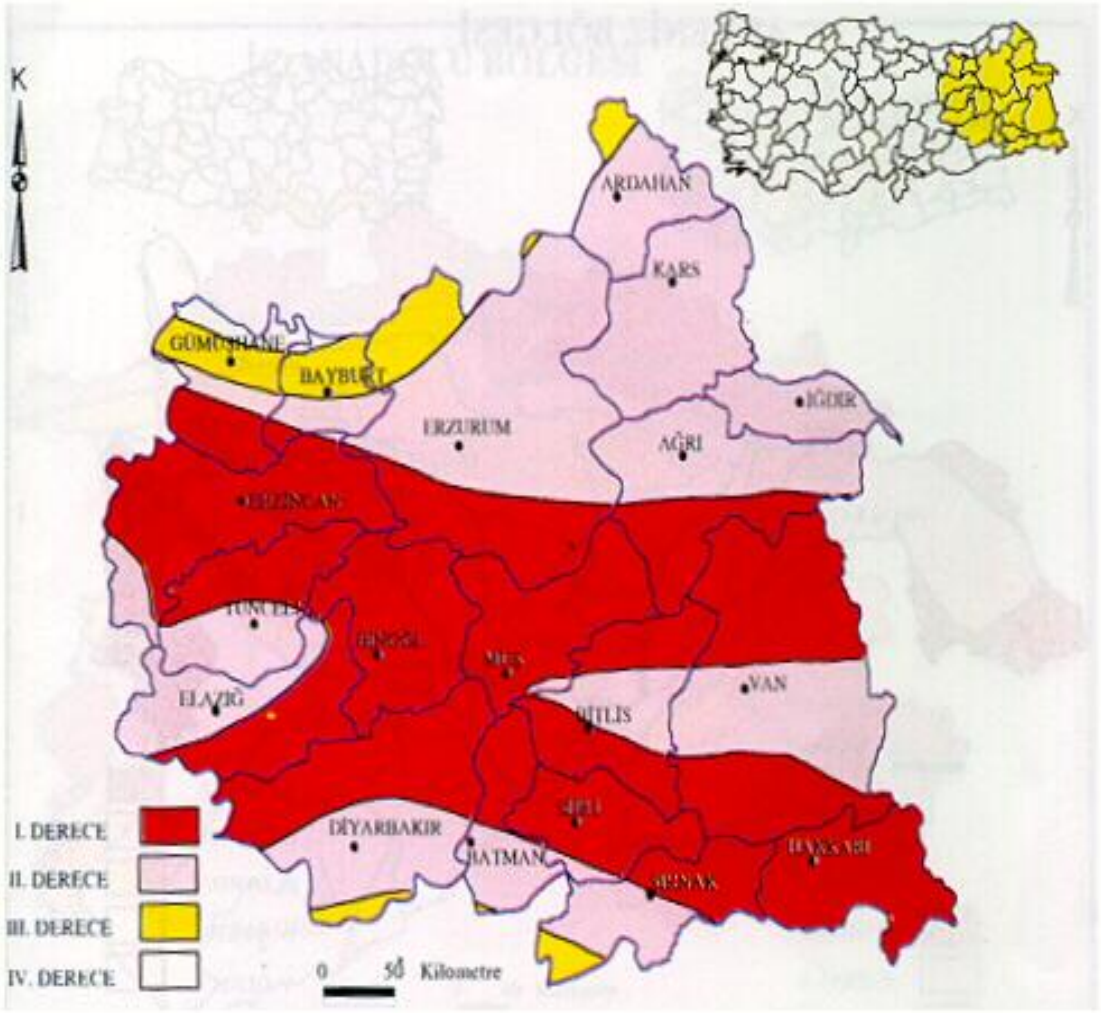
Harita 7. Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası

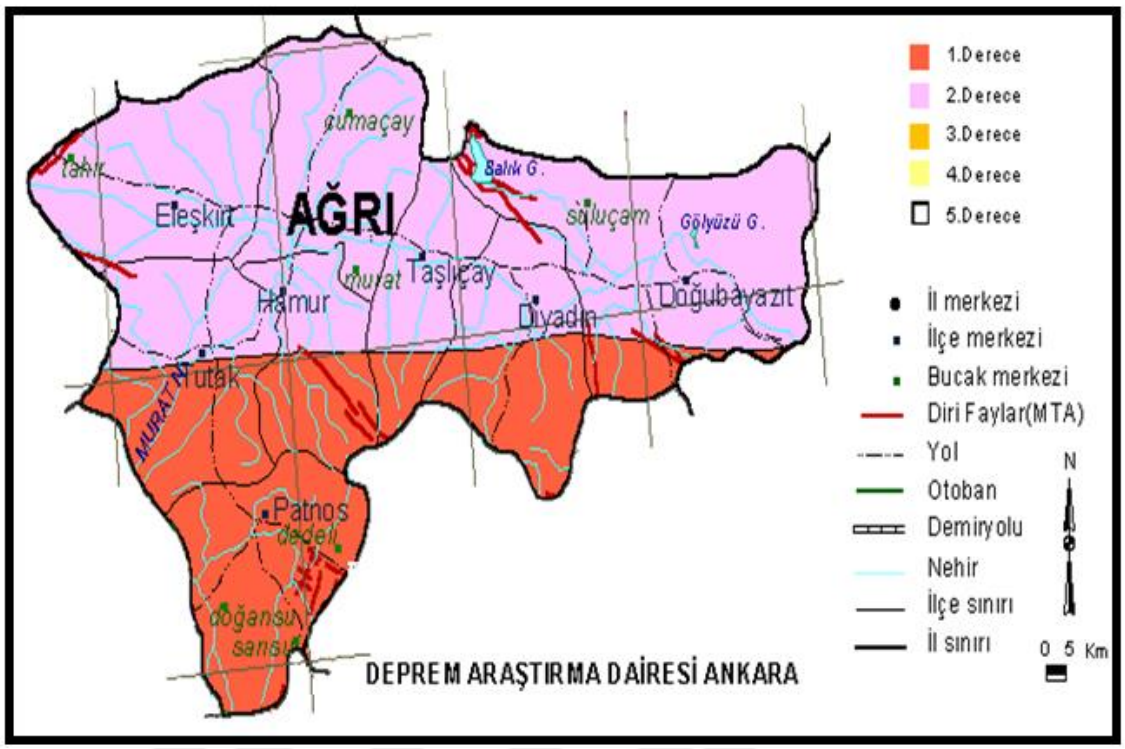
Şekil 1. Türkiye ve Yakın Çevresi Deprem Etkinliği (1900-2005; M>4.0) (D. Kalafat, 2005)

Şekil 2. Türkiye ve Yakın Çevresi Deprem Etkinliği (1900-2005; M>6,0)

Harita 8. Doğu Anadolu Deprem Risk Haritası (Acil ve Afet Derneği)

Harita 9. Ağrı ili Deprem Risk Haritası

Fotoğraf 2. Eleşkirt İlçesinde 2017 Yılında Meydana Gelen Artçı Deprem Sonrası Bir Görünüm

1.3. İKLİM ÖZELLİKLERİ

1.3.1. Giriş

Hava durumu; belirli bir yerde belirli bir süre içinde etkili olan atmosfer koşullarına hava veya hava durumuna denir. İklim; oldukça geniş bir bölge içinde ve uzun yıllar boyunca değişmeyen ortalama hava koşulları olarak nitelendirilebilir[24].

İklim insan yaşamına doğrudan etkilemekte olup insan faaliyetlerini şekillendirir. İnsanların ekonomik faaliyetleri, konut tipleri, yıl içinde giyim şekilleri, yemek alışkanlıkları, kültürel değerleri üzerinde önemli değiştirici ve yönlendirici etkiye sahiptir. Ayrıca iklim akarsu rejimleri, bitki örtüsü, yerin şekillenmesi vs. gibi doğal faktörler üzerinde de etkilidir.

Araştırma sahasının iklim özelliklerine bakmadan önce Türkiye'nin özel ve matematik konumu esas alınarak genel iklim özelliklerine bakılması gerekir. Ülkemiz 26°-45° Doğu boylamları ile 36°-42° Kuzey enlemleri arasında yer alır. Ülkemizin enlem dereceleri bakımından Kuzey Yarım Kürenin Orta Kuşağında yer alır. Bundan dolayı Türkiye'de dört mevsim belirgin olarak yaşanır. Konumundan dolayı Türkiye'ye kuzeyden gelen rüzgârlar sıcaklığı azaltıcı, güneyden gelen rüzgârla ise sıcaklığı yükseltici etkiye sahiptir. Türkiye konumu itibariyle birden fazla denizel ve karasal kökenli hava kütlesinden etkilenir.

Türkiye'nin özel konumuna bakıldığında ise: bir bütün olarak Türkiye hem yüksek hem de çok engebeli bir topoğrafyaya sahiptir. Ortalama yükseltisi Trakya ile birlikte 1132 m, sadece Anadolu'da 1162 m'dir[25].

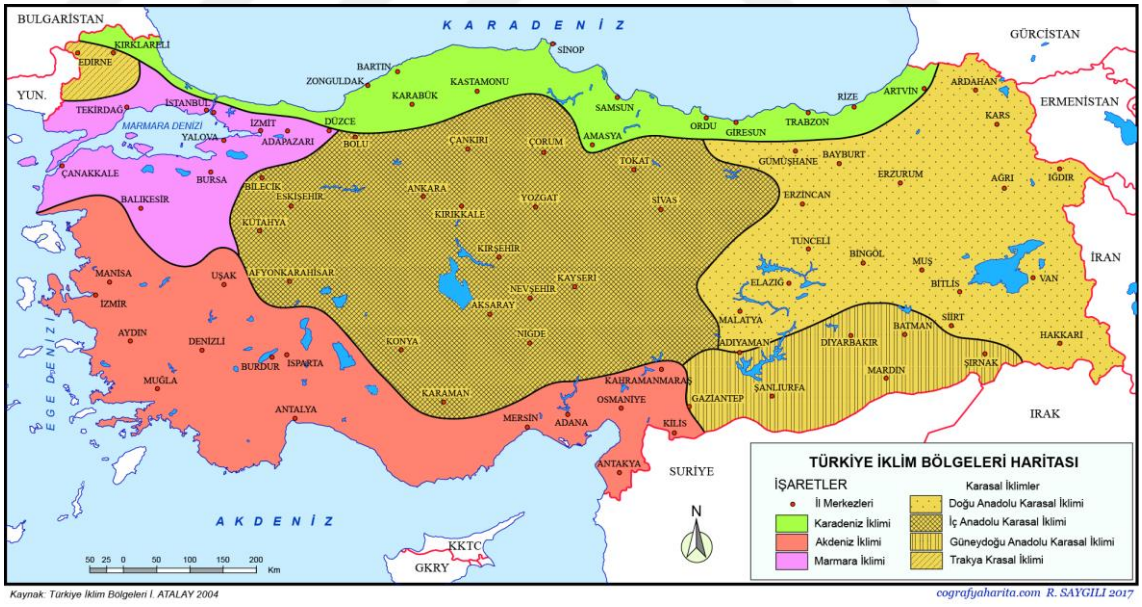
Genel olarak ülkenin yükseltisi batıdan doğuya doğru artmaktadır. Alp kıvrım kuşağında yer alan Türkiye'de dağlar doğu-batı doğrultusunda uzanmakta olup önemli dağ sıraları ülkenin kuzey ve güney sınırlarına yerleşmiştir. Ülkenin orta kısmı ile güneydoğusunda ise aşınım platoları oluşmuştur. Ayrıca buralarda yer yer oluşmuş volkanik dağlar bulunur. Ülkenin batı kesiminde kırılmalar sonucu oluşmuş (horst) bir

[24] Oğuz Erol, *Genel Klimatoloji* (7. Baskı), Çantay Kitabevi, Ankara 2004, 10.
[25] Atalay, 19

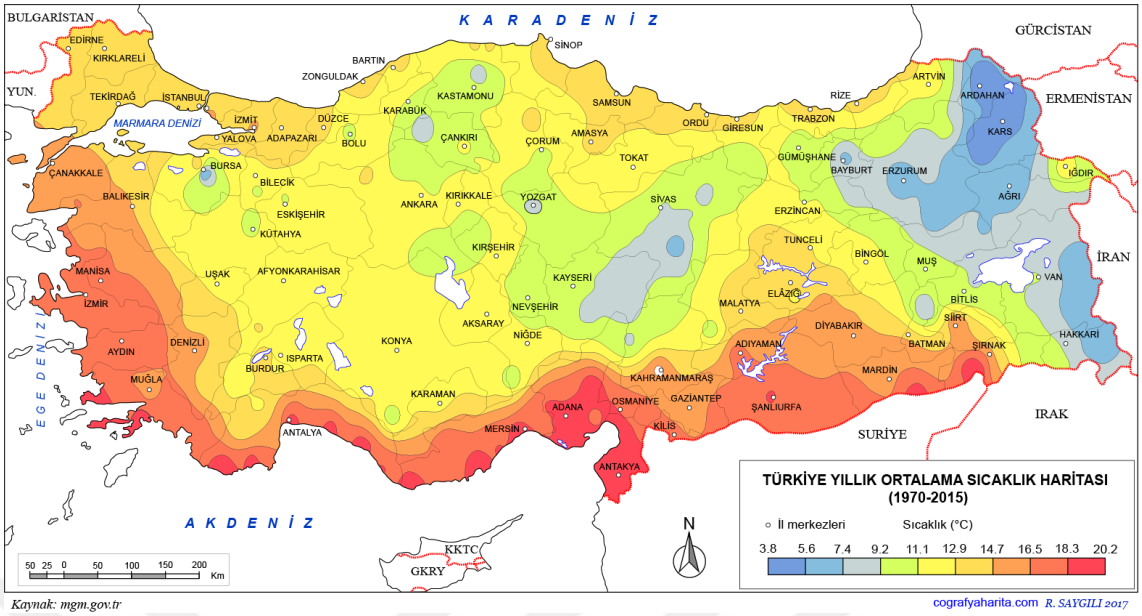
dağ sistemi bulunmaktadır. Ülkenin doğusuna doğru karmaşık bir hal alan dağ sıralarının arasında volkanik kütleler yükselir (Atalay 2004; 26-57).

Türkiye'ye has olan bu jeomorfolojik yapı iklim üzerinde de etkili olmuştur. Bilindiği üzere iklimi etkileyen faktörlerin başında yükselti gelir. Türkiye'nin daha önce belirtildiği gibi yükseltisi batıdan doğuya doğru artmaktadır. Yükselti arttıkça sıcaklık düşer. Bundan dolayı ülkenin alçak kesimleri genel olarak yüksek kesimlere göre yıllık ortalama sıcaklığı daha fazladır (Harita 11). Ayrıca Türkiye engebeli bir yer şekline sahip olduğu için kısa mesafelerde mikro iklimler ortaya çıkmıştır.

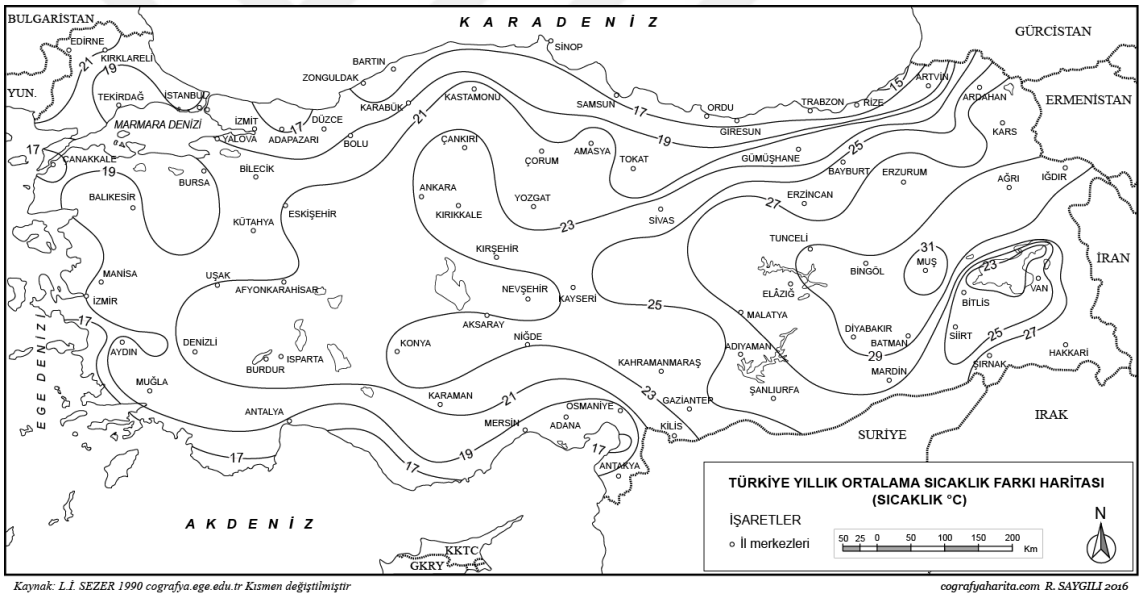
Türkiye Kuzey Yarım Kürede yer aldığından dolayı güneye bakan yamaçlar da sıcaklık kuzeye göre daha fazladır. Türkiye'nin kıyı bölgeleri hariç diğer kesimlerinde ise karasallık etkisini önemli şekilde hissettirmektedir. Dağların uzanış doğrultusundan dolayı denizel etki iç kesimlere sokulamamaktadır. Ege bölgesinde durum genel yapıdan biraz farklı olup diğer bölgelerde dağlar kıyıya paralel uzanırken Ege bölgesinde dağlar kıyıya dik uzandığı için denizel etki İçbatı Anadolu Bölümünü de kısmen etkiler. Belirtilen faktörlerden dolayı Türkiye'nin kıyı bölgelerinde sıcaklık farkı iç bölgelere göre daha azdır.

Harita 10. Türkiye İklim Bölgeleri Haritası

Harita 11. Türkiye Yıllık Ortalama Sıcaklık Haritası

Harita 12. Türkiye Yıllık Ortalama Sıcaklık Farkı Haritası (°C)

Ağrı Ovası ve çevresinin iklimi ve iklim elemanlarının analizi yapıldığında, sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle yerel bazda mikro düzeydeki farklılıklar dışında genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nin iklim özelliklerini yansıtmaktadır[26].

Yükselti, karasallık ve hava kütleleri bir yerin sıcaklık farkını belirleyen en önemli faktörlerdir. Eleşkirt ilçesinin bağlı olduğu Ağrı ili Doğu Anadolu Bölgesi'nin en yüksek

[26] Kaya, 41

kesimlerinde yer alan bir çöküntü depresyonu üzerine kuruludur. Denizel etkiden uzak olan Ağrı ilinin yıllık ortalama sıcaklık farkı 29°C'dir (Harita 12).

Doğu Anadolu bölgesinin iklimi, temelde şiddetli karasal bir iklim tipi olmakla dikkati çeker. Bu bölgede kış mevsimlerinde hava sıcaklığı uzun bir süre °C altında seyretmektedir. Genel olarak bölgenin doğusuna doğru gidildikçe denizel etki tamamı ile ortadan kaybolmak da ve bu durum neticesinde karasallığın etkisi artmaktadır. Mevzu bahis bu nedenler yanında bölgenin ekim ayı sonlarından mayısa kadar Sibirya üzerinden gelerek bölge üzerinde havuzlanan kontinental polar hava kütlelerinin etkisi altında kalması da kış mevsimi aylarında hava sıcaklıklarının uzun bir süre eksi değerlerde seyretmesine neden olmaktadır. Ağrı Ovası ve çevresinin karasallık derecesi, her ne kadar matematik konumu elverişli olsa da sahip olduğu özel konumdan dolayı yüksek bir değer göstermektedir. 40° kuzey paraleli dikkate alınarak sahanın kontinentalite derecesi belirlendiğinde Ağrı ve Eleşkirt'in yaklaşık %54'lük kontinentalite derecesi ile oldukça yüksek bir değer gösterir[27].

Planeter faktörlerden olan gün ışınların geliş açısı ise araştırma sahasında şu şekildedir;

Ağrı 39°17' kuzey, Eleşkirt ve Tahir ise 38°48' kuzey enlemi üzerinde kurulmuştur. Coğrafi konumuna göre güneş ışınlarının maksimum geliş açısı Ağrı'da 73°44', Eleşkirt ve Tahir'de ise 73°39' dır. Minimum değerlerin görüldüğü 21 Aralık tarihinde güneşin ufuk üzerindeki yükseltisi Ağrı'da 26°45', Eleşkirt ve Tahir'de 26°40' kadardır. 21 Mart ve 23 Eylül tarihlerinde güneş ışınları Ağrı'ya 50°17', Eleşkirt ve Tahir'e 50°12' lık bir açıyla gelir. Buna göre bahsi geçen alanlara genel olarak güneş ışınları 26°-73° arasında gelmekte, geliş açılarının yıl içerisinde artma ve azalmalarına bağlı olarak, güneşten alınan enerji miktarı da değişmektedir[28].

Bir yerin iklimi hakkında bilgi edinmenin en önemli yolu o bölgede yer alan meteoroloji istasyonu verilerden faydalanmaktadır. Araştırma sahasında OMGİ **(Otomatik Meteoroloji Gözlem İstasyonu)** olmasına rağmen, Ağrı meteoroloji istasyonu verileri ele alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca araştırmaya konu olan Eleşkirt ve yakın çevresi hakkında yazılmış olan eserlerden faydalanılmıştır.

---

[27] Kaya, 43

[28] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 114-115.

1.3.2. Basınç ve Rüzgârlar

1.3.2.1. Basınç

Orta Kuşakta yer alan Türkiye Dünya üzerindeki konumu itibariyle çeşitli hava kütlelerinin etkisi altına girmektedir. Türkiye'nin hava ve iklim şartlarını belirleyen en temel faktör bu hava kütleleridir. Türkiye kış aylarında kuzey kökenli kutupsal, yaz aylarda ise güney kökenli tropikal hava kütlelerinin etkisi altına girer. Sibirya üzerinden gelen cP hava kütlesi karasal karakterli soğuk ve kuru bir özellik taşır. Kış aylarında sis ve ayaza neden olan bu hava kütlesi içerisinde yağış bırakacak kadar nem ihtiva etmemesine rağmen Karadeniz üzerinden geçerken nem alır ve bazen orografik, yani yamaç yağışlarına neden olur. Atlas Okyanusu kaynaklı mP hava kütlesi ise Avrupa ülkeleri ve Balkanlar üzerinden Türkiye'ye ulaşır ve etkili olur. Bu hava kütlesi Karadeniz sahilinde yağmur yağışı şeklinde iken Türkiye'nin iç kesimlerine doğru kar yağışına dönüşebilir. Akdeniz üzerinden geldiğinde ise etkisi daha da artmakta olan bu hava kütlesi her türlü yağışı bırakabilir. Maritim Tropikal hava kütlesi sıcak ve nemli karakterlidir ve Türkiye'nin batı kesimlerine önemli ölçüde yağış bırakır. Çöl kaynaklı olan cT hava kütlesi ise Kuzey Afrika üzerinden gelir, karasal sıcak ve kuru bir özellik taşır. Kuzeyden gelen hava kütleleri ile karşılaştığında Akdeniz cephesini oluşturarak frontal yağışları neden olabilir. Diğer taraftan Akdeniz'den geçerken yeterli ölçüde nem kazandığı takdirde yine yağış oluşturması mümkündür. Zaman zaman gördüğümüz çamurlu yağışlar da bu hava kütlesinin Türkiye'yi etkilemesinin bir sonucudur[29](Şekil 3).

[29] SERHAT Sensoy, Mesut Demircan, Yusuf Ulupınar, İzzet Balta, *Türkiye İklimi*, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara http://docplayer.biz.tr/327621-Serhat-sensoy-1-mesut-demircan-1-yusuf-ulupinar-1-izzet-balta-1-1-devlet-meteoroloji-isleri-genel-mudurlugu-p-o-box-401-ankara-turkiye.html, (E.T. 10.03.2018), s.2-3.

Şekil 3. Türkiye'yi Etkileyen Hava Kütleleri

Teorik olarak ele alındığında Yerküre üzerinde deniz yüzeyi basınçlarının ve yükseklikle basınç azalmasının her yerde aynı olması gerektiği kabul edilir. Ancak özellikle troposfer içindeki ısınma farkları ve hava hareketleri bazı yerlerde havanın ısınıp seyrelmesine diğer yerlerde ise havanın soğuyup yoğunlaşmasına dolayısıyla da basınç değişimlerine neden olmaktadır. Normal basınç değeri olarak 45° enlemde deniz seviyesinde 15°C sıcaklıkta 760mm.ya da 1013,25 mb değeri tespit edilmiştir. Bir yerde hava basıncı 760 mm veya 1013 mb fazlaysa o basınca yüksek basınç ancak bahsi geçen değerden az ise alçak basınç denir[30].

Genel olarak dinamik kökenli faktörleri saymazsak sıcaklık arttıkça basınç azalır, sıcaklık azaldıkça ise basınç artar. Yani basınç ile sıcaklık arasında ters orantı bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kuzeydoğusunda yer alan Eleşkirt ilçesinin üzerinde kurulmuş olduğu depresyon yıl içerisinde çeşitli hava kütlelerinin etkisi altında kaldığı için basınç değerlerinde sürekli bir değişme görülür. Kış mevsiminde, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Sibirya kökenli continental polar hava kütlesi kış mevsiminin önemli bir kısmında Eleşkirt Ovasına yerleşmekte olduğu için basınç değerleri yükselir

[30] Erol, 112

(Şekil 4). Bu durumda genellikle araştırmaya konu olan yörede kış mevsiminin önemli bir bölümünde hava açık, bulutsuz ve güneşlidir (Fotoğraf 3). Ancak sıcaklık değerleri oldukça düşüktür.

Yaz mevsiminde ise Kuzey Afrika üzerine yerleşmiş sıcak karakterli hava kütleleri ile Basra Körfezi civarından gelen sıcak karakterli hava kütleleri Türkiye'yi etkisi altına almaktadır. Bu durumda Eleşkirt Ovasının da yaz mevsiminde bahsi geçen hava kütleleri etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak basınç değerlerinde düşüş görülür.

Ağrı istasyonunda ortalama en yüksek ve en düşük basınç değerlerinin yıllık gidişi şöyledir; ortalama yıllık basınç 835,6 mb'dır. Bütün yılın basınç değerlerinin 832,6 mb ile 839,1 mb arasında değişir (Şekil 4).[31]

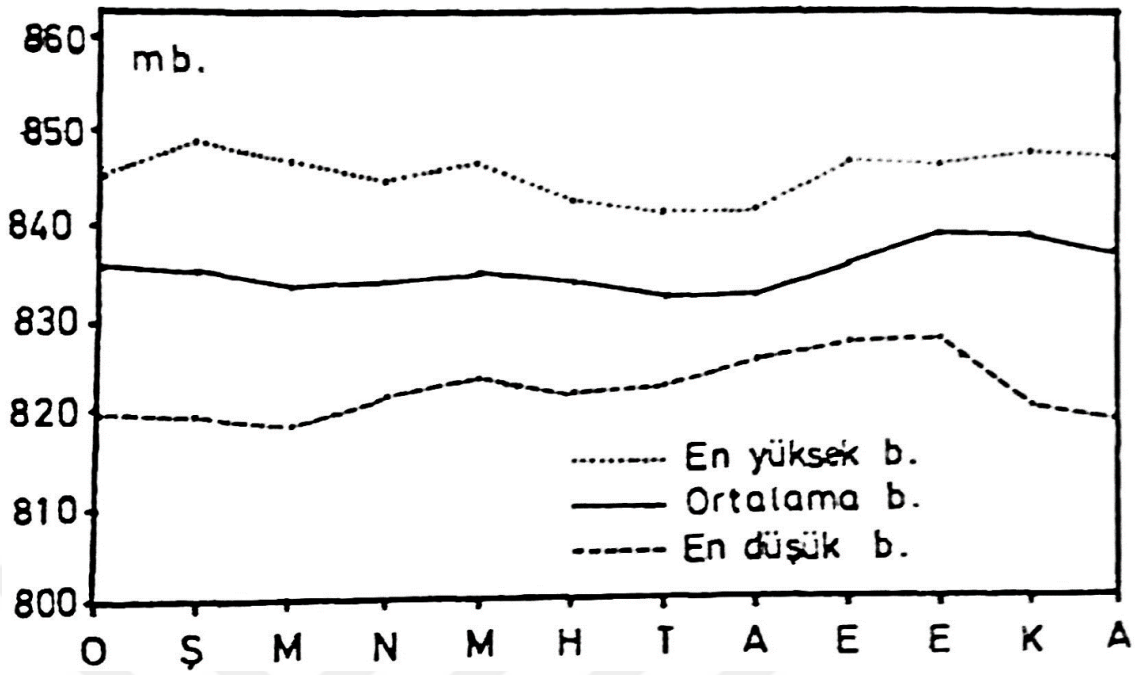
Ortalama basınç eğrisinde en yüksek nokta ile en alçak basınç arasındaki fark 6,5 mb dır. Bu eğrinin yıl içindeki durumunun az çok kararlı olduğu görülür. Kasım ayında en yüksek değerine ulaşan basınç, temmuz ayında ise en düşük değerine inmektedir. Yaz aylarında basıncın daha düşük olması, bu mevsimde karasallığın etkisiyle de sıcaklıkların aşırı artması ile ilişkilendirilebilir. Basıncın, sonbahar sonu ile kış mevsiminde yükselmenin nedeni ise karaların fazla derin olmayan yerlerine nüfuz etmiş ısının karalar tarafından tutulamaması ve buna bağlı olarak kara kütlelerinin aşırı derecede ısı kaybına maruz kalması ile alakalıdır (Tablo 1).[32]

Tablo 1. Ağrı'nın En Yüksek ve En Düşük Basınç Değerleri (mb)

		A Y L A R											
İSTASYON	METEOROLOJİK UNSUR	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	YILLIK
AĞRI	Ort.Bas.mb.	836.3	835.7	833.9	834.4	835.2	834.3	832.6	833.3	836.0	839.0	939.1	837.2	835.6
	En.Yük.Bas.mb.	846.6	849.0	847.1	845.6	846.9	843.0	841.8	842.1	847.4	846.4	847.9	847.5	849.0
	En Düş. Bas. mb.	820.0	820.0	818.9	822.2	823.9	822.6	823.3	825.7	827.5	820.7	819.3	818.9	818.9

Mustafa Girginden,1991'den alınmıştır.

[31] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 136.
[32] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 136

Şekil 4. Ağrı'nın En Yüksek ve En Düşük Basınç Değerlerinin Yıllık Gidişi (Mustafa Girgin)

1.3.2.2. Rüzgârlar

Araştırma sahamızın bulunduğu ovada, hâkim rüzgâr yönünü kuzeydoğu sektörlü rüzgârlar olduğu görülmektedir (Şekil 5). Araştırma sahasına ait rüzgârgülü grafiklerine bakıldığında kuzeydoğu-güneybatı yönlüdür (Tablo 2). Bu durum sahanın jeomorfolojik özellikleri ile paraleldir. Ovanın çevresi birtakım sıradağlar çevrili olduğu için genellikle rüzgârların esme boyları daha kısadır.

Ağrı istasyonunun bulunduğu sahada hâkim rüzgârların kuzeydoğu ve güneybatıdan esmesinde yeryüzü şekillerinin önemli bir etkisi vardır. Ağrı istasyonu bir ovada kurulmuştur. Kuzeyde Taşkom dağlarının yüksekliğinin nispeten azaldığı Cumaçay tarafı ile güneydeki Hamur boğazı nedeniyle iki ayrı gedikten sürekli rüzgâr emekte ve bu yönler bazen fırtınalara neden olmaktadır.[33]

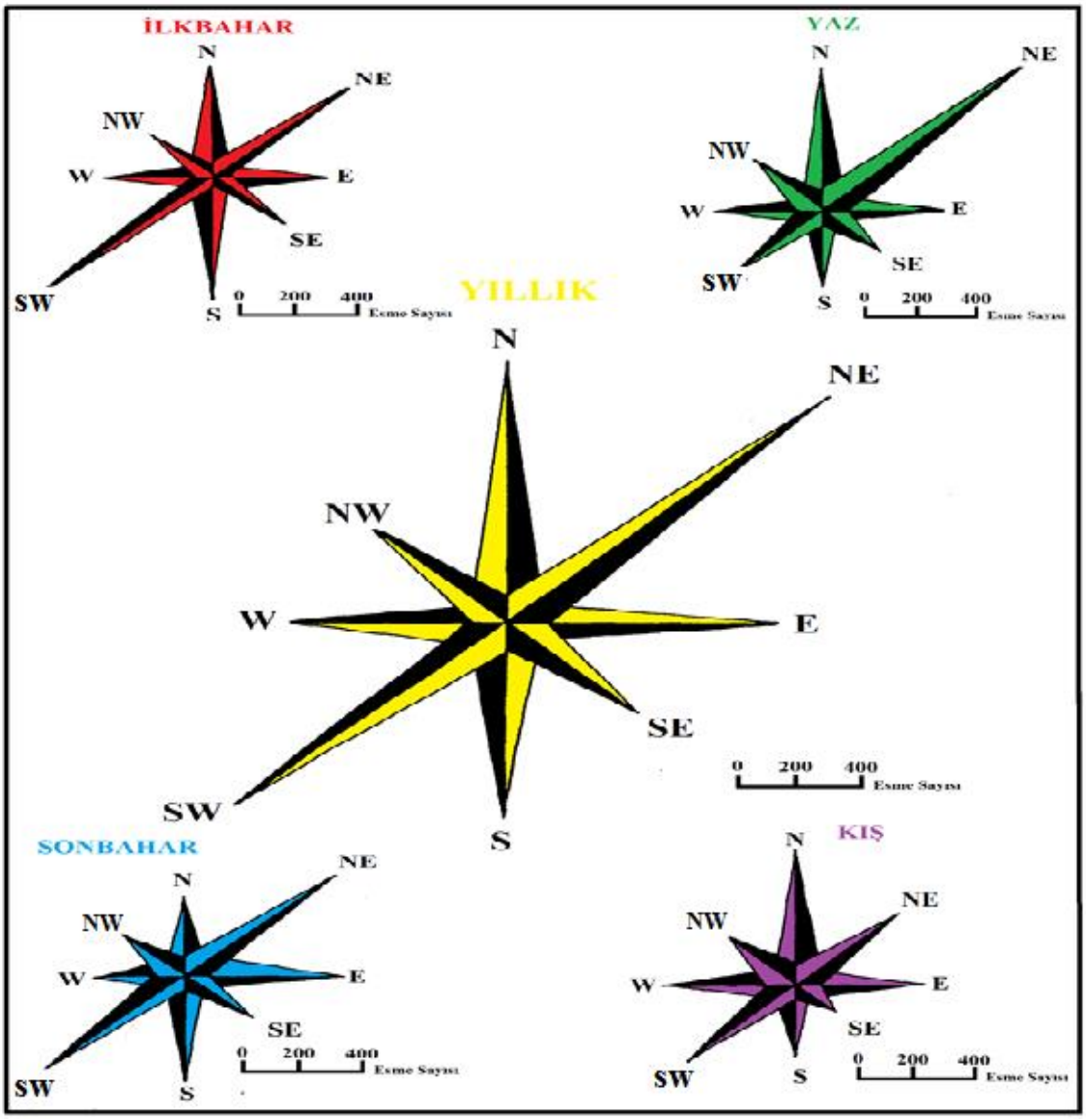
Genel olarak hâkim rüzgâr yönü kuzeydoğu-güneybatı yönlü olsa da mevsimlere göre değişkenlik gösteren basınç yönleri hâkim rüzgâr yönünü etkilemektedir.

[33] Faruk Kaya, *Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001, 54

Tablo 2. Ağrı-Eleşkirt Ovası'nda Çeşitli Yönlerden Esen Rüzgârların Esme Sayıları ve Yüzde Frekansları

Rüzgar Yönleri	İlkbahar	%	Yaz	%	Sonbahar	%	Kış	%	Toplam	%
N	573	14,7	678	17,9	391	11,0	615	18,3	2256	15,5
NE	610	15,5	1035	27,3	652	18,4	460	13,7	2757	19,0
E	350	9,0	412	10,9	498	14,0	412	12,2	1672	11,5
SE	319	8,7	278	7.3	294	8,0	176	6,4	1167	7,4
S	579	14,9	335	8,9	497	14,0	348	10,4	1759	12,0
SW	775	19,9	443	11,7	676	19,0	537	16,0	2431	16,7
W	362	9,3	252	6,7	291	8,2	454	13,5	1359	9,3
NW	292	7,5	352	9,3	264	7,4	315	9,4	1223	8,4
TOPLAM	**3860**	**26,6**	**3785**	**26,0**	**3563**	**24,5**	**3317**	**22,9**	**14525**	**100,0**

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü *Faruk KAYA, 2001'den alınmıştır.*

Şekil 5. Ağrı İstasyonun Rüzgâr Frekans Güller

1.3.3. Sıcaklık

Türkiye'de ve Ortadoğu'da bugüne kadar ölçülmüş en düşük sıcaklık Ağrı ilinde ölçülmüştür. Ortadoğu'da en düşük sıcaklık -42,2 derece ile Türkiye'de Karaköse istasyonunda tespit edilmiştir.[34] Bunun sebebi ise Ağrı ilinin, bulunduğu yüksek konum ve kış devresinde, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kontinental polar (cp), hava kütlesinin etkisinde olmasındadır.

Eleşkirt-Ağrı yöresi ülkemizde sıcaklığın rekor düzeyde alçalmasıyla ünlenmiş bir havza özelliği taşımaktadır. Yıllık ortalama sıcaklıklar, uzun devreli kayıtlara göre Ağrı 6°C, Eleşkirt'te 5,6°C ölçülmüştür. Eleşkirt'te kış mevsimi oldukça uzun ve sert geçer. Çünkü bu mevsimde dağlarla çevrili çanak yapılı havzada Sibirya kökenli yüksek basınç kütlesinin havuzlaması nedeniyle, ağır, kuru ve rüzgâr hareketlerinden yoksun donuk bir ortam meydana gelir. [35]

En soğuk aylar ocak ve şubat aylarıdır. Yılın ortalama beş ayında eksi değerler görülmektedir. Bu aylar ocak, şubat, mart, kasım ve aralıktır. Yaz aylarında ise sıcaklıklar 30°C'ye yakın olduğu görülmektedir (Tablo 3). Yaz aylarında sıcaklıklar her ne kadar 30°C'ye yakın seyretse de insan tenini terletmeden ziyade yakıcı ve karartıcı bir etki göstermektedir.

Tablo 3. Ağrı'da Ortalama Yüksek ve Düşük Sıcaklık Değerleri ile En Yüksek ve En Düşük Sıcaklıklar (ºC) (1990-2011)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ort. Yük. S.	-5.6	-3.4	2.4	12.0	18.3	24.1	29.3	29.9	25.4	17.2	7.4	-17	11.6
Ort. Düş. S.	-16.3	-14.9	-7.8	1.0	5.2	8.3	12.3	12.1	7.1	2.2	-3.8	-11.0	4.1

Kaynak: Ağrı Meteoroloji İstasyonu Verilerinden Faydalanılmıştır.

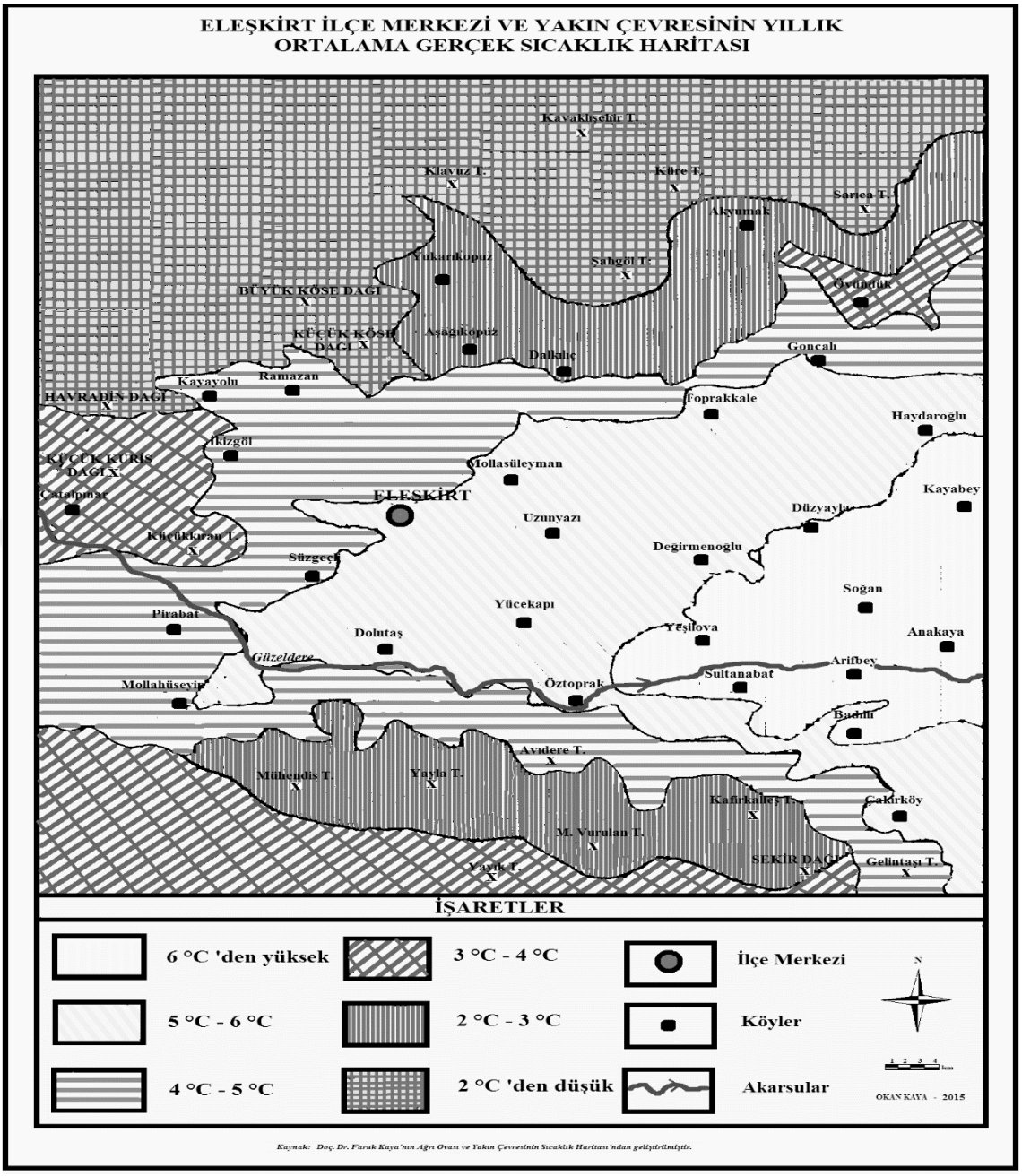
[34] Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası* (Genişletilmiş 4. Baskı), Aktif Yayınevi, İstanbul 2009, 35.
[35] Kenan Arınç, *Doğal İktisadi ve Siyasi Yönleriyle Türkiye'nin İç Bölgeleri*, (1. Baskı), Biyosfer Yayınları, İstanbul 2011, 149

Fotoğraf 3. Kış Mevsiminde Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm

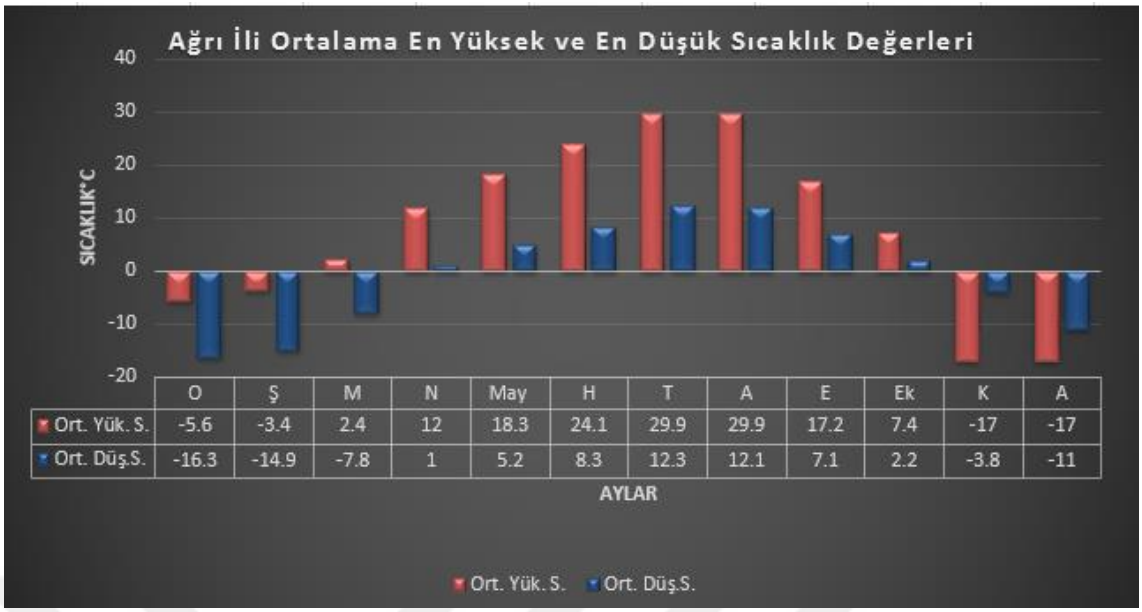

Fotoğraf 4. Kış Mevsiminde Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm

Harita 13. Eleşkirt İlçe Merkezi ve Yakın Çevresinin Yıllık Ortalama Gerçek Sıcaklık Haritası (Faruk Kaya)

Eleşkirt ilçesinin kurulmuş olduğu sahaya baktığımızda yükseklik ile sıcaklık arasında ters orantı olduğu görülür. Eleşkirt depresyonun çevresine yayılmış olan yüksek dağ sıralarında sıcaklık 2°C daha az iken alçak kesimlerde sıcaklık yıllık ortalama değerleri 6°C üzerine çıkmaktadır (Harita 13). Bu durum topoğrafyanın iklim elemanları üzerindeki etkisine önemli bir kanıttır.

Şekil 6. Ağrı İli Ortalama En Yüksek ve En Düşük Sıcaklık Değerleri

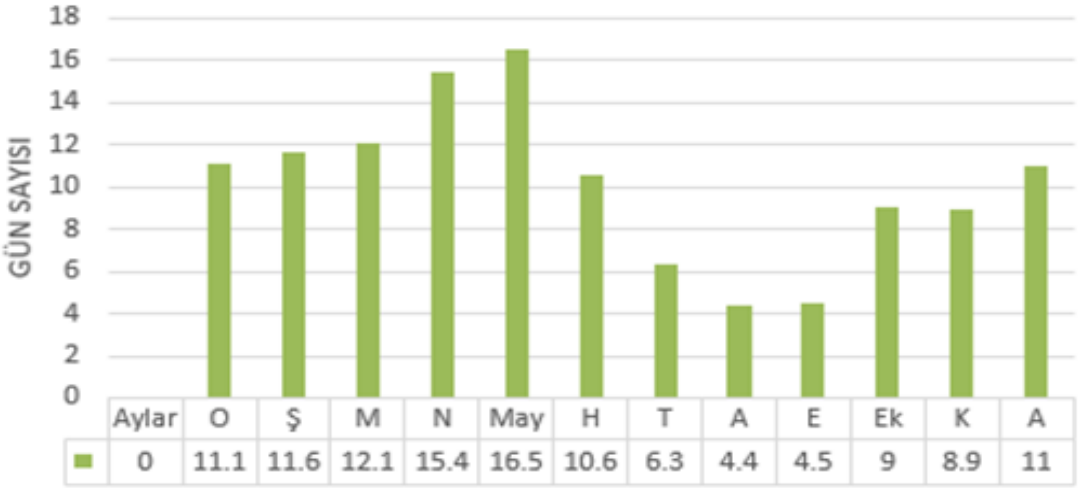
1.3.4. Yağış

Ağrı Meteoroloji İstasyonu ölçümlerine göre yıllık ortalama yağış miktarı 520,7 mm dir. Yağışların dört mevsime yüzdelik (%) dağılımları ise şu şekildedir;

Tablo 4. Eleşkirt Ovasında Yağışların Mevsimlere Göre Yüzdelik (%) Dağılımları

Mevsimler	Yağış Değeri%
Kış	27,1
Yaz	15,1
İlkbahar	35,6
Sonbahar	22,2

Yıllık ortalama yağışlı gün sayısı 121,4 gündür. Yağışlı gün sayısının en fazla olduğu mevsim 44 gün ile ilkbahardır. Bunu 33,7 ile kış, 22,4 ile sonbahar izler. Yağışlı gün sayısının en az olduğu mevsim ise yazdır. Aylara göre ise mayıs ayı % 16,5 gün ile en fazla yağışlı gün sayısına sahip aydır. Yıllık ortalama yağışlı gün sayısının en düşük olduğu ay ise 4,4 gün ile ağustos ayıdır (Şekil 7).

Şekil 7. Ağrı İli Aylık Ortalama Yağışlı Gün Sayısı

Şekil 8. Ağrı İli İstasyonu Aylık Ortalama Yağışlı Değerleri (mm)

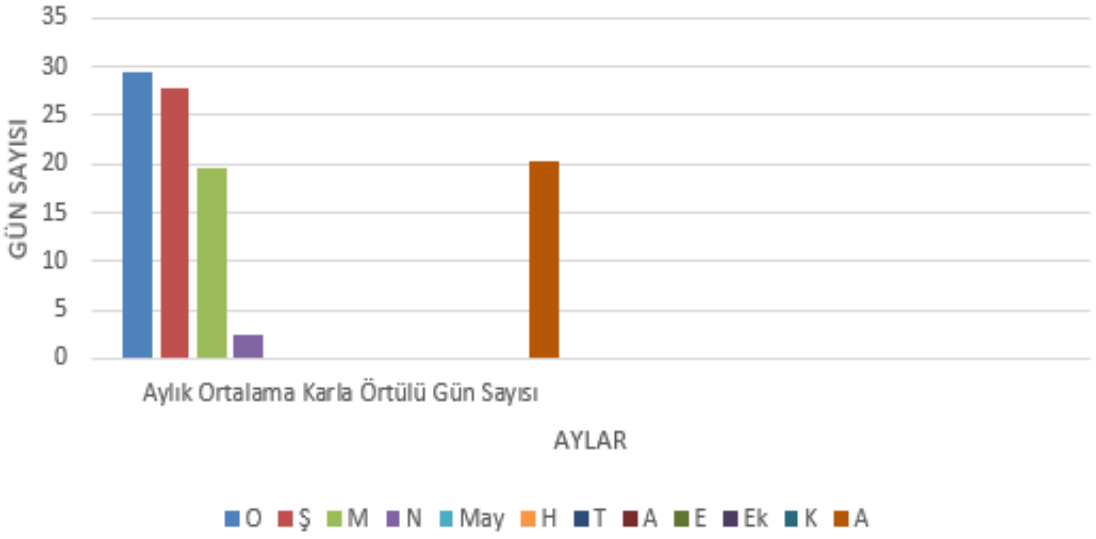
Mevsimlere göre en fazla yağış değeri 200,3 mm ile ilkbahara aittir. Diğer mevsimlerin yağış değerleri ise şu şekildedir; kış 125,2 mm, sonbahar 117,9 mm, yaz 77,3 mm'dir. Dört mevsimin toplam yağış değeri 520,7 mm'dir (Şekil 8).

Yerleşim çevresinde kar yağışı oldukça etkili olup yılın ortalama 105 günü karla örtülüdür. Karın yerde kalma süresi en fazla olduğu ay ise ocak ayıdır. Bu ayda kar, ayın tamamında yerde kalmaktadır. Bu ayı 27,7 gün ile şubat ve 20,4 gün ile aralık ayı izlemektedir (Tablo 5, Şekil. 9-10). Kar örtüsü kalınlığının en fazla olduğu ay şubat ayıdır. Bu ayda kar örtüsü kalınlığı 120 cm olarak ölçülmüştür.

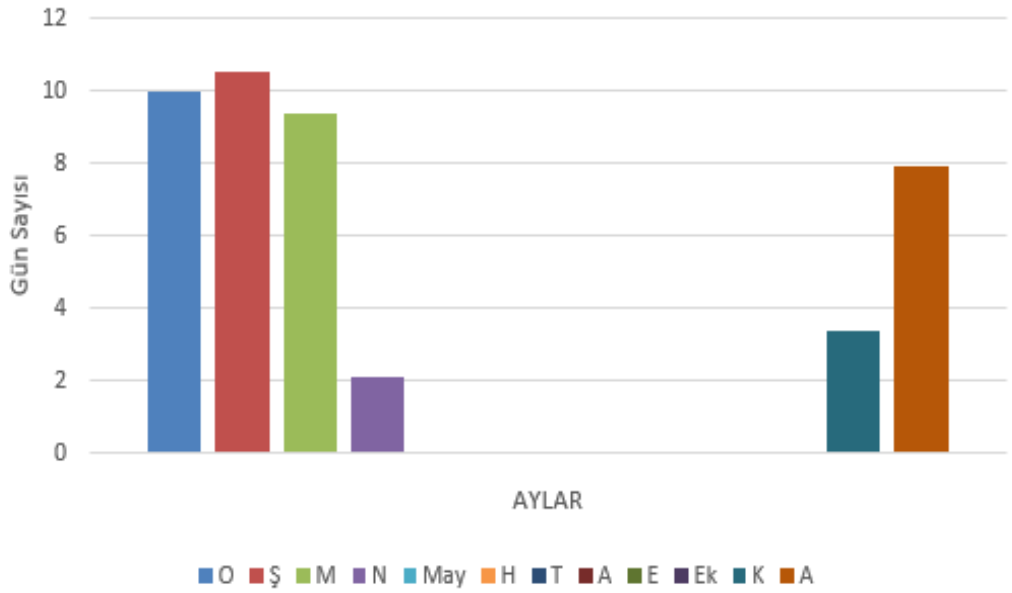
Tablo 5. Aylık Ortalama Karla Örtülü ve Kar Yağışlı Gün Sayısı (1990-2011)

Aylar	O	Ş	M	N	May	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ağrı **K.Ö.G.**	29,5	27,7	19,6	2,4	-	-	-	-	-	-	5,4	20,4	105
Ağrı **K.Y.G**	10	10,5	9,4	2,1	-	-	-	-	-	-	3,4	7,9	43,3

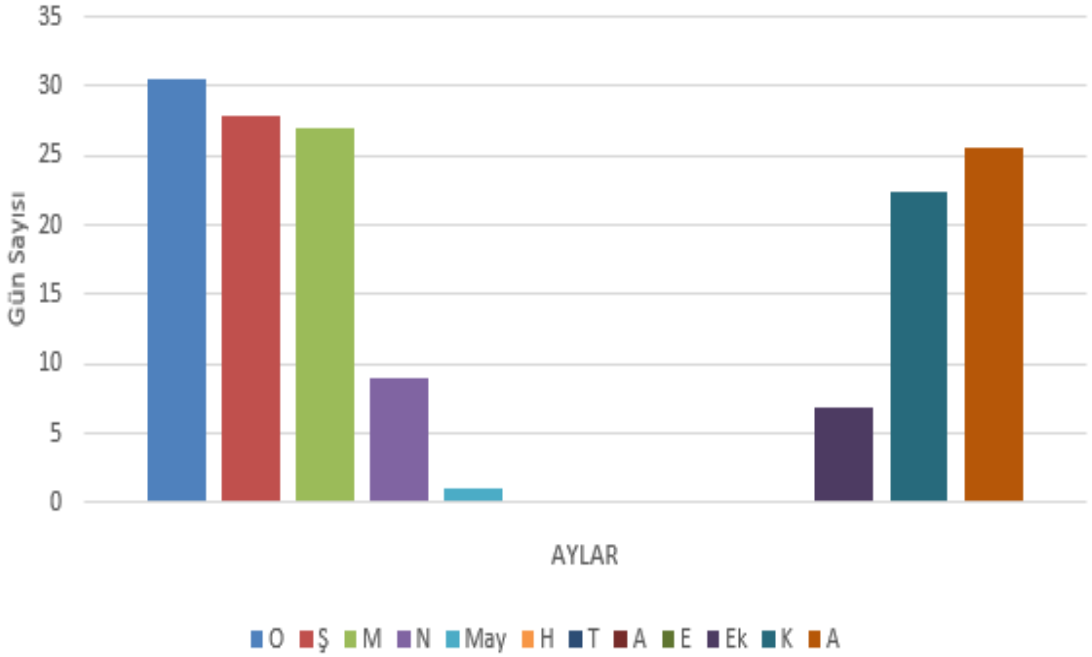
Kaynak: Ağrı Meteoroloji İstasyonu Verilerinden Faydalanılmıştır.

Şekil 9. Ağrı İli Aylık Ortalama Karla Örtülü Gün Sayısı

Şekil 10. Ağrı İli Aylık Ortalama Kar Yağışlı Gün Sayısı

Şekil 11. Ağrı İli Aylık Ortalama Donlu Gün Sayısı

Donlu gün sayısının en fazla olduğu ay ocak ayıdır. En az ise mayıs ayıdır. Don olayları ara mevsimlerde de görülmektedir. Yükseklik ve karasallık, sıcaklığı oluşturucu etkisinden ziyade oluşan mevcut sıcaklığı tutucu etkisi vardır. Deniz seviyesinden ortalama 1700 m yüksekte bulunan Eleşkirt Ovasında donlu günlere, sonbahar ve ilkbahar aylarında da rastlamak mümkündür (Şekil 11).

1.3.5. Nemlilik ve Bulutluluk

Canlıların yaşamsal faaliyetleri üzerinde büyük öneme sahip olan suyun, sıcaklık değişimlerine bağlı olarak hal değiştirebilen (katı, sıvı, gaz) bir özelliği bulunmaktadır. Atmosferdeki su buharı miktarı oldukça az, (ortalama %2) yere ve zamana göre değişen bir gaz olmasına karşın iklim ve yaşam üzerinde çok önemli etkilere sahiptir. Havadaki bu su buharına hava nemliliği denir[36].

Havanın nemini oluşturan gaz halindeki suyun miktarı sıcaklığa bağlı olarak değişmektedir. Atmosferde bulunabilen buhar miktarı, atmosferin sıcaklığı ile belirlenebilir. Sıcak bir atmosfer, soğuk bir atmosferden daha çok su buharı tutabilir[37].

[36] Oğuz Erol, *Genel Klimatoloji* (7. Baskı), Çantay Kitabevi, Ankara 2004, 201.
[37] Gültekin Yalçın, Mesut Demircan, Yusuf Ulupınar, Emine Bulut, *Klimatoloji-I*, DMİ Yayınları, Ankara 2005, 78.

Nemlilik çeşitli yönleri ile incelenmektedir.

Mutlak nem; birim hacim havada bulunan su buharı miktarıdır. Su olarak da bilinir. Mutlak nem miktarı adyabatik genleşme ile azalır, adyabatik daralma ile artar.

Doyma noktası (Maksimum Nem); kendi sıcaklığında, atmosfer içindeki su buharının maksimum seviyede olduğu nokta. Atmosferin su buharı tutabilme kapasitesi yani doyma noktası tamamen sıcaklığa bağlıdır. Artan sıcaklıkta hava genleştiği için su buharı tutma kapasitesi de artar.

Bağıl (Nispi) Nem; belli bir hacimde bulunan nem miktarının, o hacmi doymuş hale getirecek nem miktarına oranıdır[38].

Ağrı meteoroloji istasyonun 49 yıllık verilerine göre ortalama yıllık bağıl nem %68'dir[39] (Tablo 6).

Tablo 6. Ağrı'da Ortalama Bağıl Nemin Aylara Dağılımı (1948-1997)

Aylar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Ort. Bağıl Nem	79	79	80	73	66	59	52	49	52	66	76	79	68

Kaynak : Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Bülteni *Emine TEYFUR 1999'dan alınmıştır.*

Ağrı meteoroloji verilerine göre Eleşkirt ilçesinin bulunduğu ovada bağıl nemin en yüksek olduğu (%80 değer ile) ay mart ayıdır. Bu ayı %79 değerler ile aralık, ocak ve şubat ayı izler. En az bağıl nem değerleri ise yaz mevsimi aylarına ait olup, en az bağıl nem değeri Ağustos ayında görülür.

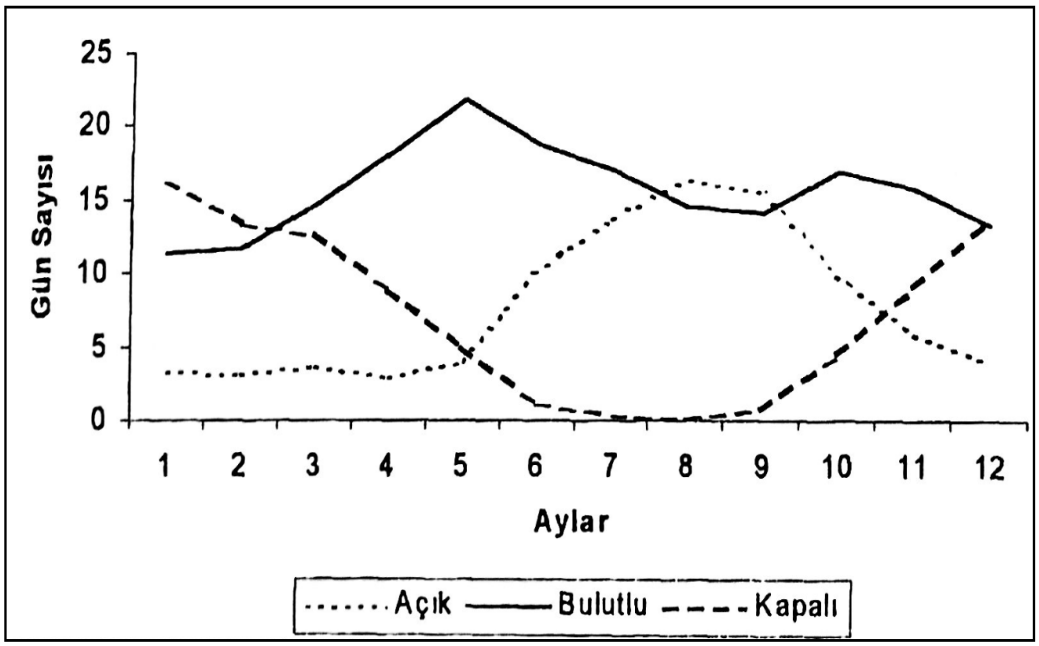
Bağıl nem doğrudan hava sıcaklığı ve yeryüzünde bulunan su kütlelerindeki buharlaşma miktarından etkilenmektedir. Bağıl nem ile sıcaklık ters orantılı olup hava sıcaklığı arttıkça maksimum nem artar, bağıl nem oranı ise düşer. Bundan dolayı hava sıcaklığının çok yüksek olmadığı kış ve ilkbahar aylarında bağıl nem oranı yüksek değerler göstermektir. Öte taraftan sıcaklık ile buharlaşma doğru orantılı olmasına rağmen yaz aylarında ısınan hava genleştiği için doyma noktası ile mutlak nem arasındaki fark artmakta ve bu durum bağıl nem oranı düşmektedir.

[38] <http:// http://www.sozluksu.com> (ET: 23.04.2018)
[39] Teyfur, 24.

Araştırmaya konu olan Eleşkirt ilçesinin yer aldığı ovada, en yüksek bulutluluk değerleri geçiş mevsimi olan ilkbaharda görülmektedir. Ortalama bulutlu gün sayısının en fazla olduğu ay 21,8 gün ile mayıs ayıdır. Bulutlu gün sayısının en az olduğu ay ise 11,5 ile eylül ayıdır. Ortalama açık gün sayının en fazla olduğu ay eylül ayı, en az ise 3,8 gün ile nisan ayıdır (Şekil 12).

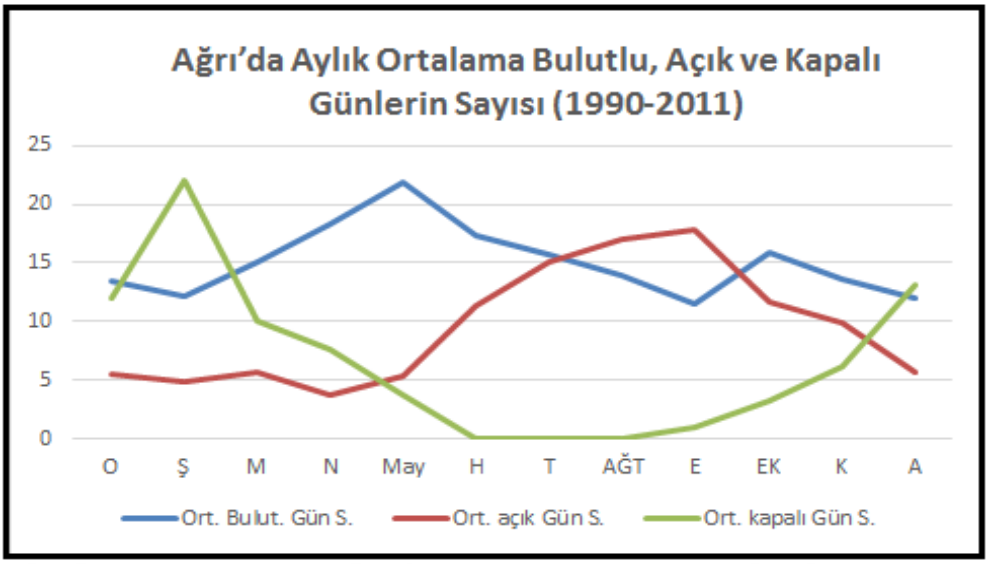
Tablo 7. Ağrı'da Aylık Ortalama Bulutlu, Açık ve Kapalı Günlerin Sayısı (1990-2011)

AYLAR	O	Ş	M	N	MAY	H	T	AĞT	E	EK	K	A	YILLIK
ORT. BULUT. GÜN S.	13.4	12.2	15.1	18.3	21.8	17.4	15.7	13.9	11.5	15.9	13.6	12	180.8
ORT. AÇIK GÜN S.	5.5	4.9	5.7	3.8	5.4	11.4	15	17.1	17.8	11.7	9.9	5.7	113.9
ORT. KAPALI GÜN S.	12	22.1	10.1	7.7	3.7	-	-	-	1	3.3	6.2	13.2	79.3

Kaynak : Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Bülteni *Emine TEYFUR 1999'dan alınmıştır.*

Şekil 12. Ağrı'da Aylık Ortalama Açık, Bulutlu ve Kapalı Gün Sayısı (1944-1997)

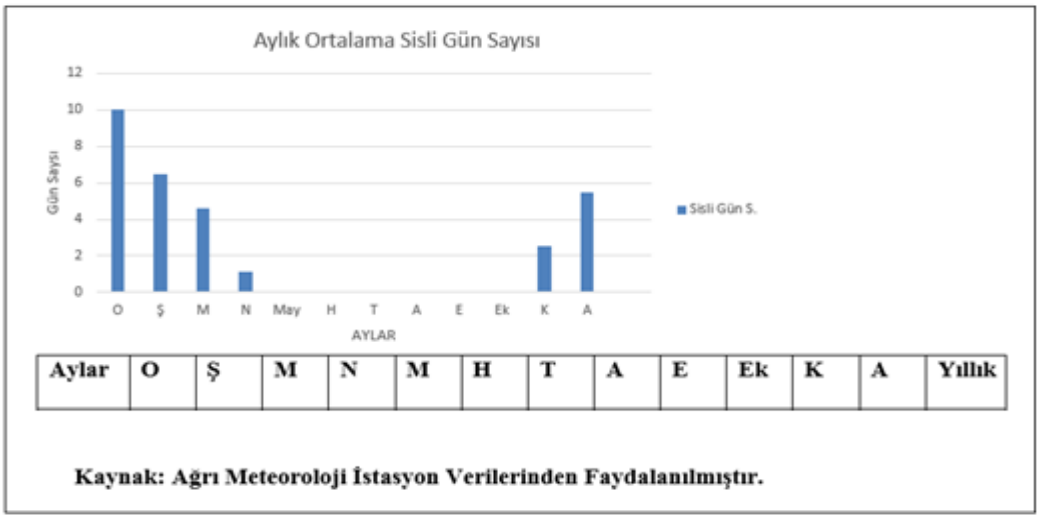

Şekil 13. Ağrı'da Aylık Ortalama Bulutlu, Açık ve Kapalı Günlerin Sayısı (1990-2011)

Yukarıda yer alan Şekil 12 ile Şekil 13'deki grafiklere baktığımızda genel olarak birbirinden farklı yıllarda alınan veriler olmasına rağmen verilen değerlerin genel gidişatında önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu durum Eleşkirt Ovasındaki genel iklim özelliğinin kararlı gidişatının kanıtıdır.

1.3.6. Sis

Araştırma sahamızda sisin en fazla olduğu mevsim kış mevsimidir. Bu mevsimde ortalama 22 gün boyunca sis görülmektedir. Sisin en fazla olduğu ay 10 günlük değer ile ocak ayıdır. Genel olarak yaz mevsiminde sisli gün yoktur.

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık

Kaynak: Ağrı Meteoroloji İstasyon Verilerinden Faydalanılmıştır.

Şekil 14. Ağrı İstasyonun da Ortalama Sisli Gün Sayısı (1990-2011)

1.4. HİDROGRAFİK ÖZELLİKLER

Bütünü ile ortaya konulamayan bir kaynak olan su, yaşayan bütün canlılar için en önemli doğal kaynakların başında gelir. Başka bir ifadeyle su, hayatın ve canlıların yaşam kaynağıdır. İnsan kullanımı, ekosistem kullanımı, ekonomik kalkınma, enerji üretimi, ulusal güvenlik gibi birçok alanda suyun gerekliliği mevcuttur[40]. Akarsu, yerin altında ya da üstünde, çizgileri az çok belirgin bir yatak içinde akan su kütlesidir[41].

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Eleşkirt-Ağrı ovaları, Murat Irmağı havzası sisteminin bir parçasıdır[42]. Araştırma sahasında iki önemli akarsu bulunmaktadır. Bunlar Güzeldere (Şeryan Çayı) ve Eleşkirt Deresidir.

Araştırma sahasının en önemli ana akarsuyunu Şeryan Çayı meydana getirir. Şeryan Çayını kaynağını Mirgemir ve Çakmak dağlarından alır. Eleşkirt civarında ovaya ulaşan Şeryan Çayı bu noktadan itibaren kuzey-güney doğrultusunda akan birçok irili ufaklı akarsuları kendine kattıktan sonra Ağrı civarında Murat Nehri ile birleşerek güneye kıvrılıp Hamur boğazına ulaşır[43]. Güzeldere ve kollarının su toplama havzası 1650 km² civarındadır[44].

Araştırma için önem arz eden bir diğer akarsu da Eleşkirt Deresidir. Ağrı Ovasının Kuzeybatısındaki Mezozoik sonu aşınım yüzeyleri üzerinde yükselen Kösedağ volkanları yüksek bir kütledir ve Taşkom dağlarının batısında bulunmaktadır. Bu dağın yamaçlarından kaynaklanan dereler (Çat, Kilise) Eleşkirt ilçe merkezi yakınlarında birleşerek Eleşkirt Deresini oluştururlar[45].

Akarsular kaynak noktalarına yakın yerlerde yarma vadiler açmışlardır. Ancak çöküntü depresyonuna ulaştıklarında menderesler çizerek devam etmektedirler.

Sel Tipi Rejim; ilkbahar yağışları ve kar erimeleri ile bol su taşıyan, yaz aylarında ise suları yok denecek kadar az akan akarsuların rejim tipidir[46].

---

[40] Nilgün Aksungur, Şirin Firidin, Su Kaynaklarının Kullanımı ve Sürdürülebilirlik, 9, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yunusae/article/viewFile/5000036872/5000035745, (26.04.2018).
[41] Aile ve Tüketici Hizmetleri, *Yerüstü Su Kaynakları*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 2012, 4.
[42] Mustafa Girgin, "Güzeldere Yarma Vadisi (Eleşkirt)", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1997, 115.
[43] Hatunoğlu, 20
[44] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 172
[45] Kaya, 19
[46] Aile ve Tüketici Hizmetleri, *Yer Üstü Su Kaynakları*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 2012, 7.

Yukarıda yer verilen tanıma paralel olarak Eleşkirt Ovasındaki akarsular iklimle paralellik göstermekte olup yaz ve kış aylarında debileri azalmaktadır. Bunun temel sebebi yaz aylarında yağış azlığı ve kışın ise yağışların kar şeklinde olması ve düşük sıcaklıklar nedeniyle kar erimelerinin gerçekleşmemesi sonucu akarsu debilerinde azalma görülür. Sonbahar da yağışlar ile ilkbaharda ise kar erimeleri ve yağışlarla tekrardan debileri artmaktadır. Bunun yanı sıra ilkbahar yağışlarına ilaveten kar erimeleri eklenince özellikle Güzeldere ve Eleşkirt Deresi'nde taşkınlar meydana gelmektedir.

Tablo 8. Eleşkirt Deresi ve Güzel Dere'nin Debi Ölçüm Değerleri (m^3/sn)

Akarsu Adı	Debi m^3/sn
Eleşkirt Deresi	0.500 m^3/sn
Güzeldere Çayı	2.500 m^3/sn

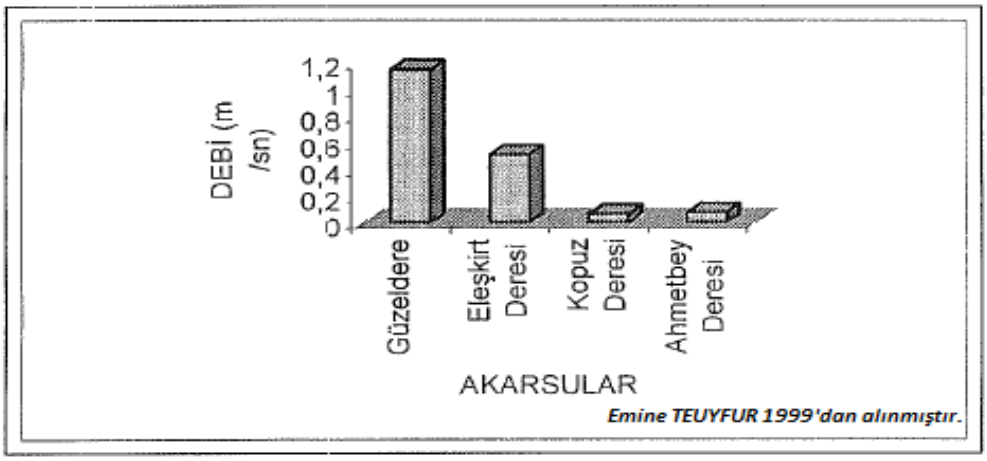
Kaynak: D.S.İ. Genel Müdürlüğü

Dere Adı	Ölçüm Yeri	Debi m^3/sn
Güzeldere (girişte)	Dolutaş Köyü	1.146
Eleşkirt Deresi	Ergözü kuzeyi	0.511
Kopuz Deresi	Körpeçayır	0.066
Ahmetbey Deresi	Arakonak Köyü	0.073
Güzeldere (ova çıkışında)	Yolugüzel Köyü güneyinde	2.359

Kaynak: Ağrı-Eleşkirt Ovası Hidrojeolojik Etüt Raporu D.S.İ. Genel Müdürlüğü

Emine TEYFUR 1999'dan alınmıştır.

Şekil 15. Eleşkirt Ovası'ndaki Bazı Akarsuların Debilerinin Ölçüm Değerleri

Şekil 16. Eleşkirt Ovası'ndaki Bazı Akarsuların Debileri

Fotoğraf 5. Şiryan (Güzeldere) Çayından Bir Görünüm

1.5. TOPRAK ÖZELLİKLERİ

Toprak organik ve inorganik madde olarak tarif edilebilir[47]. Toprak Dünyanın dışını ince bir tabaka halinde kaplayan, kayaların ve organik maddelerin türlü ayrışma ürünlerinin karışımından meydana gelen, içerisinde ve üzerinde geniş bir canlılar âlemi barındıran, bitkilere durak yeri ve besin kaynağı olan, belli oranlarda su ve hava kapsayan üç boyutlu bir varlık olarak tanımlanmaktadır **(Alıntılayan MATER, B., 2004, s. 5); (Aktaran AKALAN, İ.,1983)**.

Eleşkirt Ovası ve çevresinin toprakları; zonal, intrazonal, azonal olmak üzere üç grupta ele alınmıştır. Bu gruplamaya göre; zonal topraklar sınıfında yer alanlar kestane rengi ve kırmızı kestane rengi topraklardır. İntrazonal topraklar ise ana kayanın özelliklerini taşıyan topraklar olup sahanın değişik yerlerinde farklı birimler üzerinde gelişen toprak türleridir. Kretase formasyonlarında fliş, ofiyolit ve serpantinler üzerinde kumlu çakıllı topraklar, andezit ve aglomeralar üzerinde Neojen depoları üzerindeki topraklar ve 2500 m nin üzerindeki yüksek alanlarda yüksek dağ çayır toprakları bu grubun başlıca toprak çeşitleridir. Dış kuvvetler tarafında taşınıp biriktirilmesi ile

[47] Barış Mater, *Toprak Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2004, 5.

oluşmuş olan azonal topraklar ise alüvyal, hidromorfik, kolivyal topraklar ve litosollerden oluşur[48].

Ağrı-Eleşkirt havzası toprakları Murat ve Şeryan sularının uzun seneler boyunca taşımış oldukları malzemenin biriktirilmesi ile meydana gelmiş Kuaterner'e ait alüvyal toprak türlerdir. Bu bakımdan ova bütünüyle alüvyal, ova kenarları ve yamaçları ise kolivyal menşeli toprakları barındırır. Toprakların renkleri koyu kahverengi ile açık kahverengi arasında değişmektedir. Üst ve alt toprakların renkleri gözle ayırt edilebilecek haldedir. Organik madde bakımdan daha zengin olan üst toprak, alt topraklara nazaran daha koyu renkler ihtiva eder. Yerine göre değişmekle beraber, toprak derinliği 150 cm ve daha derindir. Bu derinlik her türlü bitki ve ağacın yetişmesine uygundur. Ova topraklarında horizonları iyi bir şekilde oluşmuş olup gerek yüzeyi gerekse profili taşsız bir durum arz eder. Ancak bahsi geçen ovanın kuzeybatısında Eleşkirt ilçe merkezi ile Güzeldere arasında kalan alandaki yamaç arazilerde toprak derinliği 60-120 cm arasında değişmekte olup taşlı ve çakıllı alan daha fazladır (Fotoğraf 6). Yapıları granüler, kireç ve organik madde muhtevası bakımından oldukça iyi bir gösterir. Granüler yapı 150 cm ye kadar ulaşır. Ova topraklarının geçirgenlikleri gayet iyi olup taban suyu altında kalan kısımlarda dâhil 0,50 cm/saat 'in üzerine çıkar. Eleşkirt Ovasının toprakları genellikle ağır bünyeli olmalarına rağmen geçirgenliklerinin birinci sınıf içinde yer almasının nedeni, topraklarındaki yapının granüler olması ve sodyumun bünyelerinde olmamasıdır[49].

[48] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 194
[49] Hatunoğlu, 19.

Fotoğraf 6. Eleşkirt Ovasından Bir Görünüm

1.6. DOĞAL BİTKİ ÖRTÜSÜ ÖZELLİKLERİ

Türkiye, sahip olduğu hem matematik hem de özel konumundan dolayı üç farklı ana iklim tipinin ve bu iklim tiplerinin etkisiyle üç ana bitki coğrafyasının bir arada gözlendiği nadir ülkelerden biri haline gelmiştir. Bundan dolayı, Avrupa-Sibirya orman ekosistemi, Akdeniz maki ekosistemi ve İran-Turan step ekosisteminin elemanlarını bünyesinde bulundurmaktadır. Dünya genelinde düşünüldüğünde bu kadar dar alanda üç farklı ana bitki coğrafyasının özelliklerini taşıması nedeniyle tür çeşitliliği de bir hayli fazladır. Ülkemiz bitki türleri bakımından Avrupa kıtasıyla rahatlıkla karşılaştırılabilir seviyededir. Hayvan türleri bakımından da Avrupa'dan arboreal, Asya'dan step ve Afrika'dan çöl türlerini bir arada bulundurmaktadır. Avrupa'daki 100 sıcak noktadan 9'unu içerisinde barındıran ülkemizde endemizm oranı da % 30 seviyelerinde yer alır[50].

[50] Güven Aksu, Özcan Şimşek, *Dağ Gülü Tür Eylem Planı*, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Yayınları, Kasım 2016, 5.

Doğu Anadolu'da depresyonların tabanındaki bozkır kuşağından başlayıp dağların yüksek kesimlerine kadar olan sahada bozkırlarla göre daha uzun boylu otsu türlerinden ibaret bir kuşak uzanır.[51] Prof. Dr. İbrahim Atalay, İç ve Doğu Anadolu bitki coğrafyası bölgelerin bitki topluluklarını şu şekilde açıklamıştır; yağış ve sıcaklık rejimi yönünden bazı farklılıklar olmasına rağmen bu bölgelerimizde karasal iklim şartları etkili olmaktadır. Yazları sıcak ve kurak olan alçak ova ve platolarda yazın tamamen kuruyan otsu bitki toplulukları ve özellikle bozkır bitki örtüsü yaygındır. Bozkırların üst kısmında ise nemlilik şartlarının nispi olarak artışına bağlı olarak kurakçıl orman sınıfına giren meşe, karaçam, ardıç toplulukları bulunur. Doğu Anadolu'nun doğu kesiminde ise genellikle uzun boylu bozkır çayırlardan oluşan topluluklar yer alır. Çoğunluğunu İran-Turan flora bölgesine ait bitki toplulukları meydana getirir.[52] Araştırma sahamızda Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kaldığı için İran-Turan flora bölgesine ait bitki toplulukları görülür.

İç ve Doğu Anadolu'da meşe, ardıç ve karaçam ormanlarının tahrip edilmesiyle boşalan alanlar antropojen bozkır türleri tarafından örtülmüştür. Başka bir tabirle yarı kurak iklim şartlarının hüküm sürdüğü bu alanlarda seyrek orman örtüsünün çeşitli yollarla ortadan kaldırılması, doğal ortamın bozulmasına neden olmuş ve bozkır ekosistemi meydana gelmiştir.[53]

Araştırma sahamızda genellikle akarsu boylarında ağaç formasyonu görülmektedir. Ovanın büyük bölümü ise antropojen bozkırlarla kaplıdır.

Eleşkirt Ovasında iklim elemanları ve insan etkisine bağlı olarak ot formasyonu yaygındır. Bunu belirleyen temel faktör yağış ve sıcaklık elemanlarının kontrolündeki nemlilik derecesidir. Yarı nemli bir iklime sahip Şeryan Çayı havzasının sıcaklık, yağış ve nemlilik değerlerinde yerel farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Çünkü ovanın morfolojisine bağlı olarak kısa mesafelerde yükselti basamaklarında ve topoğrafya şartlarında değişikler olduğu görülür. Öyle ki depresyonun tabanında 3-4 ay civarında hüküm süren kurak dönem, dağlık alanlarda daha kısa süreli olmaktadır[54].

---

[51] İbrahim Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, (8. Baskı), Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2011, 191.
[52] Atalay, 189
[53] Atalay, 192
[54] Girgin, *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, 183

Eleşkirt Ovası ve çevresi tarihi dönemlerde olduğu gibi bugünde Anadolu'yu bağlayan yollara yer vermiştir. Çeşitli kültürlere sahne olmuş ve bunun sonucu doğal bitki örtüsü bozulmuş ve sınırları değişmiştir. Doğal step ve az da olsa bulunan ormanlık veya çalılık alanlar tarım alanlarına dönüştürülmüştür. Ovada, kültür altına alınmış bitki türlerinden en çok şeker pancarı, buğday, arpa ve yonca tarımı yapılmaktadır.

Sonuç olarak İran-Turan flora bölgesinde yer alan araştırma sahamızda antropojen step ve ot formasyonu yaygındır. Ayrıca araştırma sahasında isimleri literatüre geçmemiş endemik bitki türleri bulunmaktadır.

Ağrı-Eleşkirt Ovasında en çok rastlanan başlıca doğal step familyaları ve bu familyalara ait başlıca türler şunlardır;

Gramineae (Buğdaygiller): Alopecerus arundinaceus (Çayır tilki kuyruğu), Elymus hispidus (Ayrık Otu), Bromus tomentellus (Delice), Hordeum bulbosum (Yabani Arpa), Stipa pantica (Kılıç otu), **Leguminosae (Baklagiller):** Astragalus mikrocephalus (Geven), Astragalus christianus (Geven), Midecago sativa (Yonca), Vicia crassa (Yabani fiğ), Trifolium pratanse (Çayır Üçgülü), **Compositea (Toplu çiçekgiller):** Artemisia absinthium (Gelin otu), Artemisia austriaca (Küçük yavşan otu), Artemisia spicigera (Yavşan otu), Triple urospermum trarscoucacium (Papatya), Cantaurea iberica (Kırmızı peygamber çiçeği), Centaurea glastifolia (Sarı peygamber çiçeği), Cantaureasolsititialis (Çayır dikeni), Cirsium arvanse (Tarla dikeni), Helichrysumplicatum (Yayla çiçeği), Teucnium orienal (Kirve otu), Thymus Fallax (Kekik), Mentha longitolia (Tüylü nane), Teucriumchamaedrys (Yer meşesi), Stachys lavandulafilia (Mor çiçekli dağ çayırı)[55].

Roseceae (Gülgiller): Sanguis orba minör (Küçük çayır düğmesi), Sarguisorba armena (Çayır düğmesi), **Polygonoceae (Çoban değeneğiller):** Polygonom bistorta (Çayır çoban deneği), Rumex scutatus (Ekşi kulak), **Popaveraceae (Haşhaşgiller):** Papau orientale (Yabani haşhaş), **Boraginaceae (Hodangiller):** Anchusa leptophylla (Sığır dili), **Euphorbiaceae (Sütleğengiller):** Eupharbia virgata (Sütleğen), **Solana ceae (Patlıcangiller):** Hyoscyamus retüculatus (Mor çiçekli banotu), **Canvolvulaceae (Sarmaşıkgiller):** Conculuulus arvensis 8 Tarla sarmaşığı), **Umbelliferae (Maydanozgiller):** Eryngium billardieri (Boğa dikeni)[56].

[55] Kaya, 103-104
[56] Kaya, 104

Eleşkirt ve çevresinde bulunan bazı bitki türleri;

Çakşır otu: Bilimsel adı: Ferula communis

Kuzu Kulağı :Bilimsel adı, Rumex Acetosa, yöresel adı: Turşu Otu

Yemlik Otu: Bilimsel adı pabuli gramina, yöresel adı; pinç

Çiğdem Çiçeği: Bilimsel adı, crocus, yöresel adı, pivok

Ot ve çalı familyası

Sarımsak otu, ısırgan otu, yabani sarımsak, dağ çayı, kuşburnu, punk (yabani nane), kekik otu, mantar, sümbül, solucan otu, ekmek otu, kıvırcık, çoban döşeği, eşek cevizi, ışkın, bilezik otu, yalankı otu, pelaks, madımak, silmik otu, sarmaşık (piçak), semizotu, çiriş otu, gül türleri (Gülhatmi, dağ gülü gibi)

Ağaç familyası

Yabani elma ağacı

Yabani armut ağacı

Beyaz kavak

Kuş kirazı

Söğüt Ağacı

İğde

Huş

İKİNCİ BÖLÜM

BEŞERİ COĞRAFYA

Beşeri coğrafya tarımsal faaliyetler, ulaşım, sanayi, yerleşme ve kentleşme gibi antropojen süreç ile insanlar tarafından çevre üzerinde yapılmış ve yapılmakta olan değişimleri incelemektedir.[57] Yani, insanın tüm eylemlerini inceler.

2.1. NÜFUS VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Genel Bakış

Coğrafya araştırmalarında, coğrafyanın iki temel öğesini oluşturan insan, çevre ve bu ikisi arasındaki ilişkiler esas alınır. Coğrafya, insanın yaşadığı doğal ve beşeri mekândaki ve bunların üzerindeki eylemleri inceleyen bir bilimdir. İnsanların yaşadığı biçimleri yani ekonomik ve kültürel eylemleri, insanların miktarı, bulunduğu ortamdaki dağılışı, yaşam biçimleri ve hareketleri, doğal çevre üzerinde önemli değişikler yapmaktadır.

Bir ülke, bir idari birim veya bir yerleşmenin nüfus miktarının bilinmesi beşeri coğrafyada büyük önem arz eder. Bir yerin nüfus miktarı o yerin genel özellikleri hakkında genel bir kanı oluşturabilmektedir. Yeryüzünün herhangi bir yerinde sınırlı belirli bir alanda yaşayan insan topluluklarının ve bunların diğer niteliklerini tespit edebilmek için, gerçek anlamda sağlıklı bir nüfus sayımı yapılması şart olmakla beraber toplanan bilgiler de herhangi bir değişiklik yapılmadan sunulmalıdır[58].

Diğer canlılardan farklı olarak insan içinde bulundukları fiziki ve biyolojik çevreyi durmadan değiştirmeye ve ondan faydalanmaya çalışır. İnsanın çevre üzerindeki etki derecesi de tabiatıyla her şeyden önce insanın miktarının, az veya çok, sık ya da seyrek bulunması, az çok büyük veya küçük gruplar oluşturması ile kültürel, ekonomik ve teknik gelişme seviyesi ile alakalıdır[59].

---

[57] Hayati Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, M.E. B, İstanbul 1997, 4.
[58] Zeki Koday, *Fındıklı İlçesinin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2014, 153.
[59] Ali Tanoğlu, *Beşeri Coğrafya Nüfus ve Yerleşme* (Cilt I), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1960, 29.

Belli bir sayım gününde bir ülkede sayılarak belirlenen toplam insan sayısına nüfus denir[60]. Nüfus sürekli hareket halindedir. Bundan dolayı her an ve durmadan değişen bir olaydır. Dünya üzerinde var olan insan sayısı doğum ve ölümler ile azalmakta olup herhangi bir yerden başka bir yere olan göç hareketleri ise belirli bir alandaki mevcut insan sayısının değişmesine ve Dünya üzerindeki nüfusun dağılışı üzerinde etkili olmaktadır[61].

1926 yılında belediyesi kurulan Eleşkirt ilçesinin nüfusu 1927 yılından itibaren belli aralıklarla yapılan nüfus sayımları ele alınmıştır. 1927 yılına kadar Eleşkirt ilçe statüsü taşımamaktaydı. Eski ilçe merkezi bugünkü Toprakkale Köyü'nde iken, İran transit yolunun buradan geçmesi üzerine 1926 yılında ilçe merkezi bugünkü Eleşkirt'in bulunduğu alana taşınmıştır.

Eleşkirt ilçe merkezi Cumhuriyet Döneminde kurulduğundan geçmişe ait bilgiler ancak 1871 tarihli Erzurum vilayeti salnamesinde rastlanılmaktadır. 1871 tarihli Erzurum vilayeti salnamesine göre Eleşkirt kazasında 4170 Müslüman, 2200 Hristiyan bulunmaktaydı. 1872 tarihli Erzurum vilayeti salnamesinde göre Eleşkirt kazasında 102 köyde 3000 hanede 120'si yezidi, 2300'ü Hristiyan ve 11000'i Müslüman olmak üzere toplam 13420 kişi yaşamaktaydı. 1893 tarihli nüfus sayımına göre Eleşkirt kazasında Müslümanlardan 6799 kadın, 7729 erkek, Ermenilerden 1650 kadın, 1957 erkek, Katoliklerden 565 kadın, 743 erkek, Protestanlardan ise 21 kadın, 31 erkek bulunmaktaydı. 1900 tarihli Erzurum vilayeti salnamesine göre Eleşkirt ilçesinde 11552 erkek, 10107 kadın nüfus vardı. Yine 19. Yüzyılda Seyyah Cuinet'in yapmış olduğu tespitlere göre Eleşkirt kazasında 13873 Müslüman, 6060 Ermeni ve 178 yabancı bulunmaktaydı[62].

Eleşkirt ilçesine ait düzenli nüfus sayımları Cumhuriyet Döneminde 1927 başladığı için değerlendirmeler ve veri analizleri bu tarih başlangıçlı yapılmıştır.

2.1.2. Sayım Yıllarına göre Eleşkirt İlçesi Nüfusunun Gelişimi

Sayım yıllarına Eleşkirt ilçesindeki değişim tablo 9'a göre yapılmıştır.

---

[60] Hayati Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, M.E. B, İstanbul 1997, 148.
[61] Tanoğlu, 31.
[62] Eleşkirt Kaymakamlığı, Eleşkirt Tanıtım Yayınları, Eleşkirt 2001, 10.

1927 yılında Eleşkirt ilçe merkezinin nüfusu 384 olup bunun %51,0'ni erkek, % 48,9'unu kadın nüfus oluşturuyordu.

1927-1935 yılları arasında ilçe nüfus 927 kişi artarak 1305 kişiye ulaşmıştır. Belirtilen dönemde nüfusun yıllık ortalama artışı %29,9 olurken artış hızı %15,2 olmuştur. Bu dönem nüfus artış hızının en yüksek olduğu dönemdir. Bu dönemden sonra ilçe nüfusunun artışında sürekli dalgalanmalar olmuştur.

1935-1940 döneminde, ilçe merkezi nüfusu 1305'ten 1542'ye yükselmiştir. İlçe nüfusu bu dönemde 237 kişi artmıştır. İlçenin yıllık nüfus artışı bu dönemde %3,6 olurken yıllık ortalama artış hızı ise %3,3 olmuştur.

1940-1945 döneminde Eleşkirt'in nüfusu bir önceki döneme göre daha az artmış olup, bu dönemde ilçe nüfusuna 323 kişi eklenmiştir. İlçe nüfusu 1945 yılına gelindiğinde 1865 olmuştur. İlçede toplam nüfus artışı %4,1 iken, nüfus artış hızı % 3,8 şeklinde gerçekleşmiştir. 1940-1945 dönemleri arasında erkek nüfus artış hızı % 2,9 olurken kadın nüfus artış hızı %4,6 olmuştur. Bahsi geçen dönemde 2. Dünya savaşı gerçekleşmiştir. Her ne kadar Türkiye savaşa fiili olarak katılmamışsa da erkek nüfusun büyük bir bölümü silahaltına alınmıştır[63]. Bu döneme paralel olarak Eleşkirt erkek nüfusu da etkilenmiştir.

1945-1950 döneminde, Eleşkirt ilçe merkez nüfusu 955 kişi artarak 2820 olmuştur. İlçenin bu dönem toplam nüfus artışı % 10,5 olurken, nüfus artış hızı ise %8,4 şeklinde olmuştur. Bir önceki dönemde kadın nüfus artış hızı erkek nüfus artış hızından fazlayken bu dönemde tekrardan erkek nüfus artış hızı kadın nüfus artış hızını geçmiştir.

1950-1955 döneminde, Eleşkirt ilçe merkezinde nüfusunda azalma olmuştur. Bu dönemde nüfus 321 kişi azalmıştır. Yıllık ortalama toplam nüfus artışı % -2,2 iken nüfus artış hızı %-2,4 olmuştur. Bu dönemde kadın nüfusunun artış, erkek nüfusunun ise azalış göstermesi dikkat çekmiştir. Bu dönemde kadın nüfus 124 kişi artarken, erkek nüfus 445 kişi azalmıştır. Bu dönemde Eleşkirt ilçesinde erkek nüfusun azalması ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu dönemde ilçenin erkek nüfusunun bu denli azalmasında temel nedenin ölümlerin yanı sıra ekonomik faktörlere bağlı olarak Avrupa ülkelerine ve Türkiye'nin başka illerine yapılan göç olduğu tahmin edilmektedir.

[63] http://cografya.sitesi.web.tr/turkiyede-nufusun-tarihsel-gelisimi.html, (Erişim Tarihi: 01.05.2018)

1955-1960 döneminde, ilçe nüfusu tekrardan artmıştır. Bu dönemde ilçenin toplam nüfusu 2499 kişiden 3988 kişiye ulaşmıştır. İlçenin ortalama toplam nüfus artışı %11,9 olurken nüfus artış hızı % 9,3 olmuştur. Bu dönemde en dikkat çekici değişim yine erkek nüfusta görülür. Eleşkirt ilçesinde erkek nüfus bu dönemde 1171 kişi artarken kadın nüfus 318 kişi artmıştır. Genellikle Eleşkirt ilçesinin nüfusuna bakıldığında kadın nüfustaki gelişim erkek nüfusa göre daha düzenlidir. Bu durumun ortaya çıkmasında özellikle ilçede çalışan nüfus erkek olduğu için, mevsimlik ya da dönemlik erkek nüfusun çalışma amaçlı yaptığı göçlerden kaynaklandığı varsayılmaktadır.

1960-1965 döneminde Eleşkirt ilçesinin toplam nüfusu 2531 kişi artarak 6519'a yükselmiştir. Ekonomik ve sağlık koşullarının iyileşmesi ile birlikte doğal nüfus artışı gerçekleşmiş aynı zamanda ilçe nüfusunun artmasıyla birlikte hizmet alanında ihtiyaç arttığı için dışarıdan ilçeye aileleri gelen kişilerinde ilçe nüfusunu artırdığı tahmin edilmektedir..

1965-1970 döneminde, Eleşkirt ilçesinin nüfusuna 350 kişi katılırken, 1970-1975 döneminde ise 533 kişi katılmıştır. 1965-1970 döneminde toplam nüfus artış hızı % 1,0 olurken 1970-1975 döneminde ise %1,4 olmuştur. Bu dönemlerde ise kadın nüfusunda belirgin bir azalış göze çarpmaktadır. Bahsi geçen dönemeler de kadın nüfusundaki azalmanın evlikler yoluyla dışarıya verilen göç ve gurbetçilerinin ilçede bırakmış oldukları ailelerini yaşadıkları yerlere götürmesi ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir.

1975-1980 döneminde Eleşkirt nüfusu 7402'den 2681 kişi artarak 10083 kişiye çıkmıştır. Bu dönemde yıllık ortalama toplam nüfus artışı % 7,2 olurken, ilçenin nüfus artış hızı % 6,1 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde özellik ortalama 1980'lerin başına denk gelen Eleşkirt Hayrangöl Linyit yataklarının işletmeye açılması nüfusun artmasında etkili olmuştur.

1980-1985 döneminde Eleşkirt ilçe nüfusu 10083 kişi olmuştur. Ancak yıllık ortalama nüfus artışı bir önceki döneme göre azalmıştır. Bu dönemde yıllık ortalama toplam nüfus artışı %2,9, nüfus artış hızı ise %2,7 olmuştur.

1985-1990 döneminde ilçenin nüfusu 1690 kişi azalmıştır. Bu dönemde yıllık ortalama toplam nüfus artışı %-2,9, nüfus artış hızı ise % -3,1 şeklinde gerçekleşmiştir.

1990-1997 dönemi mevcut tabloda yer almamakta olup, bu dönemde nüfus 167 kişi artmıştır.

1990-2000 döneminde nüfus 5468 kişi artmıştır. Eleşkirt ilçesinin bu dönemde toplam nüfus artışı % 5,5 olurken nüfus artış hızı %4,4 olmuştur. Miktar olarak, verilen dönemler içerisinde en fazla artış bu dönemde olmuştur.

2000-2010 döneminde, Eleşkirt ilçesinin nüfusunda belirgin bir azalma görülür. Bu dönemde, ilçenin hem erkek hem de kadın nüfusunda azalış göze çarpmaktadır. Bahsi geçen dönemde, nüfusta 4917 kişi eksilirken, ilçenin nüfus artışı %-3,2 iken, nüfus artış hızı % 3,8 şeklinde olmuştur.

2010-2017 döneminde, ilçenin nüfusundaki gelişmeler bir önceki dönemle benzerlik göstermekte olup Eleşkirt ilçesin toplam nüfusunda 262 kişi azalmıştır. Bu dönemde ilçesinin nüfus artışı % -0,2 olarak gerçekleşirken, nüfus artış hızı % -0,3 olmuştur.

Belirtilen son iki dönemde özellikle 2000-2010 dönemindeki azalışın temelinde bireysel olarak (Özellikle erkek nüfusun) mevsimsel ve dönemsel olarak yapılan göçlerden ziyade aile tümünün kalıcı olarak göç etmesi yatmaktadır.

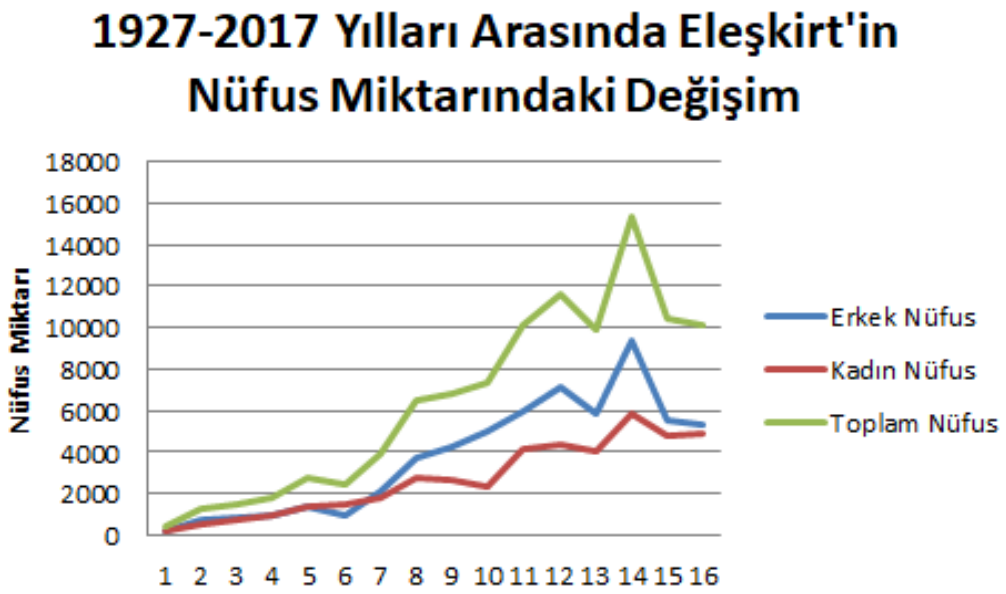
Araştırmaya konu olan Eleşkirt ilçesinin nüfusunda 1927-2017 yılı arasındaki değişim şu şekildedir;

Tablo 9. 1927-2017 Yılları Arası Eleşkirt İlçe Merkezinin Nüfus Miktarı, Artış Miktarı Yüzdesi ve Artış Hızı Yüzdesi, (Türkiye İstatistik Kurumu Verilerinden Faydalanılmıştır.)

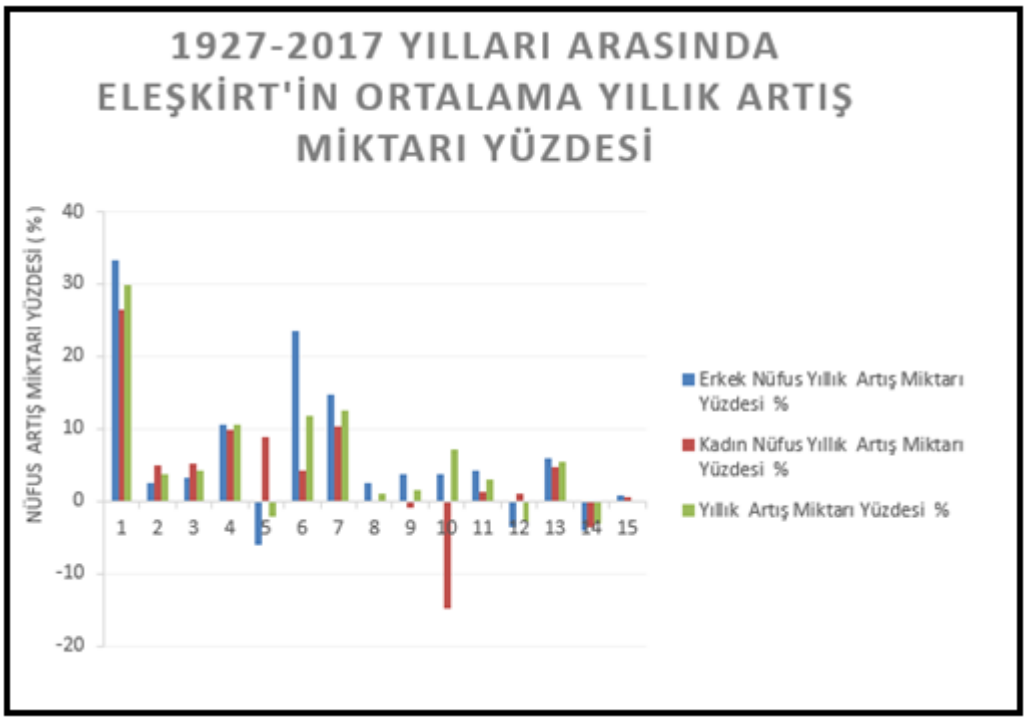
Sayım Yılı	**Erkek Nüfus**	**Toplam Nüfusa Oranı %**	**Yıllık Artış Miktarı Yüzdesi %**	**Kadın Nüfus**	**Toplam Nüfusa Oranı %**	**Yıllık Artış Miktarı Yüzdesi %**	**Toplam Nüfus**	**Yıllık Artış Miktarı Yüzdesi %**
1927	196	51.0	33.3	188	48.9	26.4	384	29.9
1935	719	55.0	2.5	586	44.9	5	1305	3.6
1940	812	52.6	3.2	730	47.3	5.2	1542	4.1
1945	942	50.5	10.5	923	49.4	9.9	1865	10.5
1950	1438	51.5	- 6.1	1382	48.4	8.9	2820	- 2.2
1955	993	39,7	23.5	1506	60,3	4.2	2499	11.9
1960	2164	54.2	14.6	1824	45.7	10.4	3988	12.6
1965	3746	54.5	2.6	2773	46.0	- 0.1	6519	1.0
1970	4233	61.6	3.7	2636	38.4	- 1	6869	1.5
1975	5031	61.3	3.6	2371	38.7	- 14.9	7402	7.2
1980	5943	58.9	4.1	4140	41.1	1.2	10083	2.9
1985	7172	62	- 3.6	4389	38	1.1	11561	- 2.9
1990	5870	59.4	6.0	4001	40.6	4.7	9871	5.5
2000	9425	61.4	- 4.0	5914	38.5	- 3.6	15339	- 3.2
2010	5582	53.5	0.7	4840	46.4	0.6	10422	- 0.2
2017	5291	52.0	-	4871	47.9	-	10162	-

Tablo 9. (Devamı)

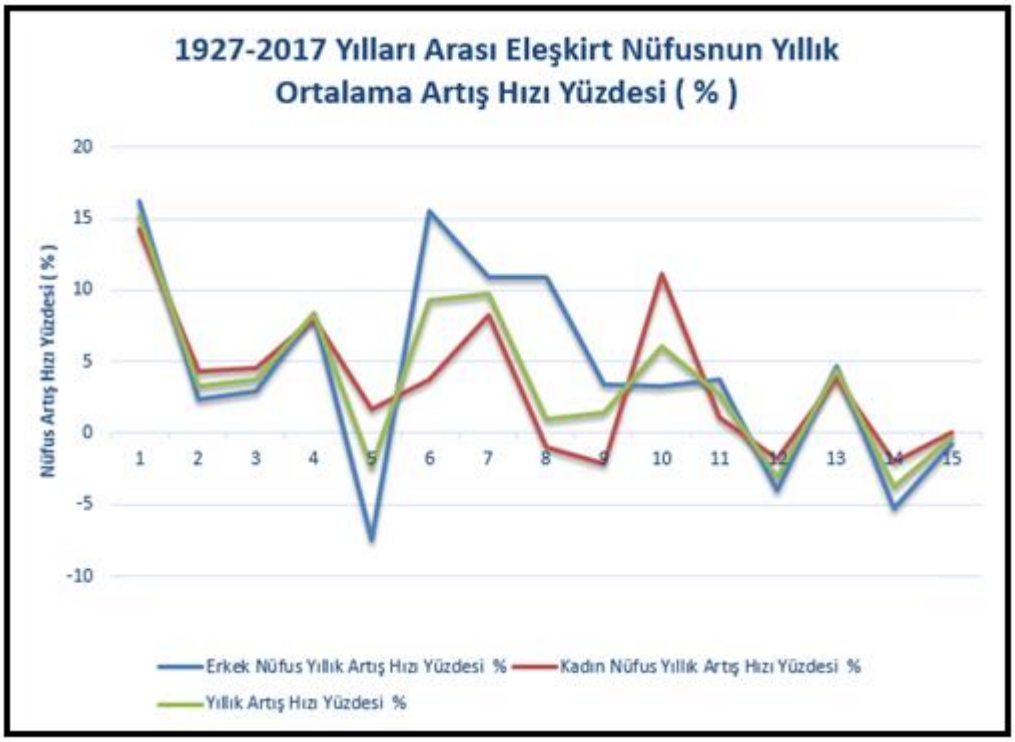
Sayım Yılı	Erkek Nüfus	Yıllık Artış Hızı Yüzdesi %	Kadın Nüfus	Yıllık Artış Hızı Yüzdesi %	Toplam Nüfus	Yıllık Artış Hızı Yüzdesi %
1927	196	16.2	188	14.2	384	15.2
1935	719	2.4	586	4.3	1305	3.3
1940	812	2.9	730	4.6	1542	3.8
1945	942	8.4	923	8.0	1865	8.4
1950	1438	- 7.4	1382	1.7	2820	- 2.4
1955	993	15.5	1506	3.8	2499	9.3
1960	2164	10.9	1824	8.3	3988	9.8
1965	3746	10.9	2773	- 1.0	6519	1.0
1970	4233	3.4	2636	- 2.1	6869	1.4
1975	5031	3.3	2371	11.1	7402	6.1
1980	5943	3.7	4140	1.1	10083	2.7
1985	7172	- 4.0	4389	- 1.8	11561	- 3.1
1990	5870	4.7	4001	3.9	9871	4.4
2000	9425	- 5.2	5914	- 2.0	15339	- 3.8
2010	5582	- 0.7	4840	0.09	10422	- 0.3
2017	5291	-	4871	-	10162	-

Şekil 17. 1927-2017 Yılları Arası Eleşkirt İlçe Merkezinin Kadın, Erkek ve Toplam Nüfus Miktarındaki Değişim

Şekil 18. Eleşkirt İlçe Merkezinin Yıllık Ortalama Nüfus Artış Miktarı (%), (1927-2017)

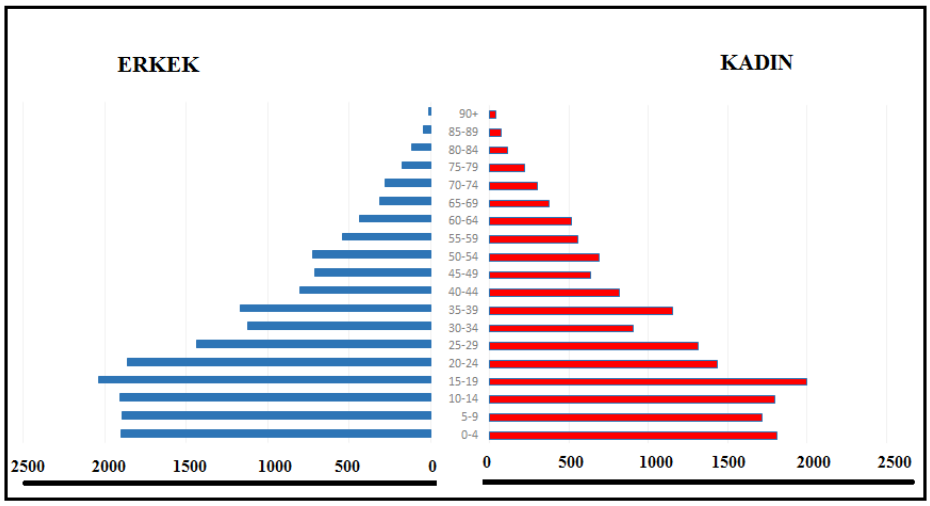
Şekil 19. Eleşkirt İlçe Merkezinin Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (%), (1927-2017)

Eleşkirt İlçesinin Nüfus Piramidi: 2017 yılı Eleşkirt ilçesinin nüfus piramidine baktığımızda ikizkenar üçgen piramidi olduğu görülür (Şekil 20). Bu tip nüfus piramidine

sahip yerler genel itibariyle gelişmişlik seviyeleri düşük olur. Aynı zamanda ikizkenar üçgen nüfus piramitlerine sahip yerlerde daha çok birincil ekonomik faaliyet ön plana çıkar, Eleşkirt ilçesinde de birincil ekonomik faaliyetlerden olan tarım ve hayvancılık ön plana çıkmıştır. Eleşkirt'in nüfus piramidine bakılarak doğumda yaşam umudunun az olduğu ve taban kısmındaki genişliğe bakılarak doğum oranlarının yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Eleşkirt İlçesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu 2017)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	1896	1814	3710
5-9	1893	1715	3608
10-14	1905	1800	3705
15-19	2037	1996	4033
20-24	1861	1434	3295
25-29	1435	1313	2748
30-34	1123	906	2029
35-39	1169	1153	2322
40-44	802	817	1619
45-49	712	637	1349
50-54	721	687	1408
55-59	538	553	1091
60-64	437	518	955
65-69	308	373	681
70-74	280	297	577
75-79	171	220	391
80-84	118	110	228
85-89	46	70	116
90+	9	36	45

Şekil 20. Eleşkirt İlçesinin Nüfus Piramidi (2017)

Eleşkirt İlçesi Bağımlı Nüfus Oranı: Eleşkirt ilçesinde bağımlı nüfus oranı ise %62,6 şeklinde olmuştur (Tablo 11). Şöyle ki 2017 yılı TÜİK verilerine göre ilçede 0-14 yaş aralığında 11023 kişi ile 65 yaş üzerinde ise 2038 kişi bulunmaktadır. Hepsinin işi olan ve çalıştığı varsayılan 15-64 yaş aralığında ise 20849 kişi vardır.

Tablo 11. Eleşkirt Bağımlı Nüfus Oranı (%)

$$\frac{11023 + 2038}{20849} \times 100 = 62,6$$

Tablo 12. 2017 Yılı Eleşkirt İlçe Merkezi Mahalle Nüfusları

Eleşkirt İlçe Merkezi Mahalleleri	Nüfus
Esentepe Mahallesi	1020
Fatih Mahallesi	1204
Hürriyet Mahallesi	1564
Karşıyaka Mahallesi	969
İstiklal Mahallesi	1756
Kazım Karabekir Mahallesi	625
Lozan Mahallesi	1240
Müftüselim Mahallesi	1784

Eleşkirt ilçe merkezinde nüfusun en fazla bulunduğu mahalle 1784 kişi ile Müftüselim mahallesidir. Bunu 1756 ile İstiklal Mahallesi izler. İlçe merkezinde nüfus bakımından en küçük mahalle ise 625 kişi ile Kâzımkarabekir mahallesidir (Tablo 12).

Tablo 13. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesinin Belde Nüfusları

Belde	**Erkek**	**Kadın**	Toplam
Tahir Beldesi	789	758	1547
Yayladüzü Beldesi	1023	975	1998
Yücekapı Beldesi	1202	1133	2335

Tablo 14. Eleşkirt İlçesinin Köyleri ile Birlikte Nüfusu

1945		1950		1955		1960	
İLÇE	KÖYLER	İLÇE	KÖYLER	İLÇE	KÖYLER	İLÇE	KÖYLEF
1.865	20.470	2.850	20.911	3.499	23.426	3.928	26.971
1945-1960 Yılları Genel Nüfus sayımına göre Eleşkirt'in nüfusu							

1965		1970		1975		1980	
İLÇE	KÖYLER	İLÇE	KÖYLER	İLÇE	KÖYLER	İLÇE	KÖYLEF
6519	29.149	6.869	30.657	8.202	31.939	10.083	34.041
1965-1980 Yılları Genel Nüfus sayımına göre Eleşkirt'in nüfusu							

1985			1990			1997		
İLÇE	KÖY	TOPLAM	İLÇE	KÖY	TOPLAM	İLÇE	KÖY	TOPLAM
11.561	33.720	45.281	9.871	31.877	41.748	10.038	28.205	38.243
1985-1997 Yılları Genel Nüfus sayımına göre Eleşkirt'in nüfusu								

İLÇE	2000 KÖY	TOPLAM
15339	33.535	**48874**
2000 Yılı Genel Nüfus sayımına göre Eleşkirt'in nüfusu		

Eleşkirt 2001 tanıtım yayınlarından geliştirilmiştir.

Tablo 15. Eleşkirt İlçesinin Köyleri ile Birlikte Toplam Nüfusu

Sayım Dönemleri	Toplam Nüfus
1945	22335
1950	23761
1955	26925
1960	30899
1965	35668
1970	37526
1975	40141
1980	44124
1985	45281
1990	41748
1997	38243
2000	53,066
2007	40,867
2010	39,409
2014	37,744
2017	33,940

Şekil 21. Eleşkirt İlçesinin Sayım Yıllarına Göre Köyleri İle Birlikte Nüfus Gelişimi (1945-2017)

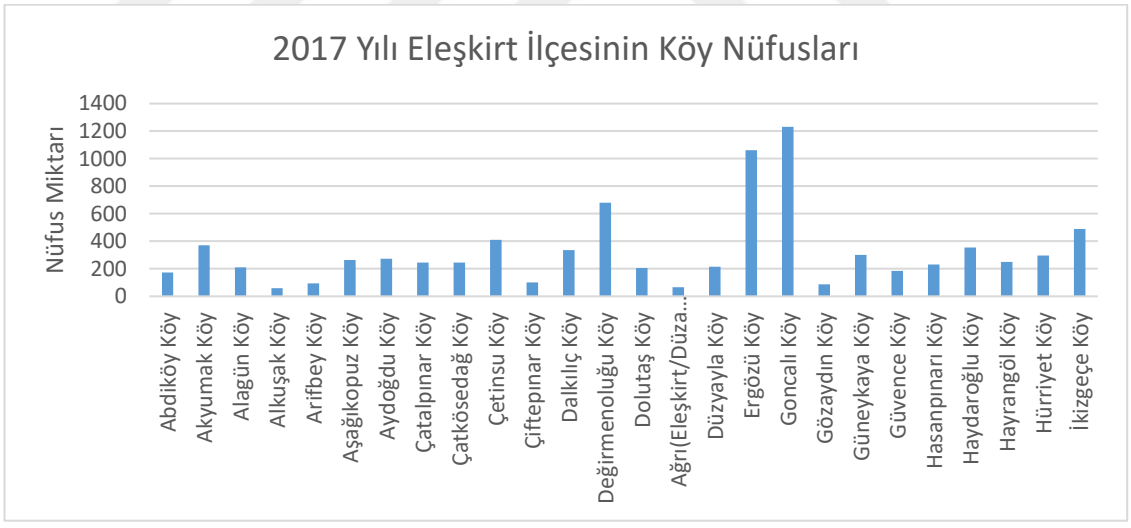
Eleşkirt'in köyleri ile birlikte nüfusuna baktığımızda 1945-1985 arasında genel olarak düzenli bir artış vardır. Ancak 1985 yılından 2000 yılına kadar Eleşkirt ilçesinin nüfusunda dalgalanmalar olmuştur. Nüfus miktarı 2000 yılından sonra genel bir azalışa geçmiştir (Tablo 21).

Tablo 16. Eleşkirt'in Köyleri ve Nüfus Miktarları

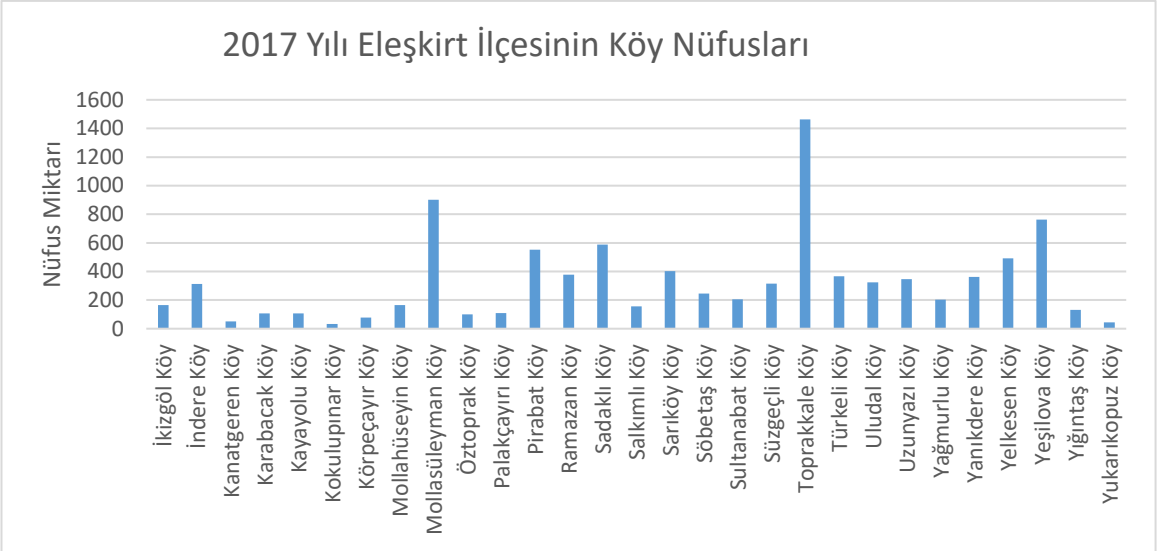
Köy İsimleri	Nüfus
Abdiköy	173
Akyumak Köyü	371
Alagün Köyü	211
Alkuşak Köyü	59
Arifbey Köyü	95
Aşağıkopuz Koyu	263
Aydoğdu Köyü	274
Çatalpınar Köyü	246
Çatköşedağ Köyü	244
Çetinsu Köyü	410
Çiftçpınar Köyü	102
Dalkılıç Köyü	336
Değirmenolugu Koyu	680
Dolutaş Köyü	205
Düzağıl Köyü	67
Düzyayla Köyü	215
Ergözü Köyü	1061
Goncalı Köyü	1232
Gözaydını Köyü	88
Güneykaya Köyü	300
Güvence Köyü	185
Hasanpınarı Köyü	231
Haydaroğlu Köyü	354
Hayrangöl Köyü	250
Hürriyet Köyü	296
İkizgeçe Köyü	489
İkızgöl Köyü	166
İndere Köyü	313
Kanatgeren Köyü	51
Karabacak Köyü	106
Kayayolu Köyü	106

Tablo 16. (Devamı)

Kokulupınar Koyu	33
Körpeçayır Köyü	78
Mollahüseyin Köyü	164
Mollasüleyman Köyü	902
Öztoprak Köyü	101
Palakçayırı Koyu	108
Pirabat Köyü	553
Ramazan Köyü	378
Sadaklı Köyü	589
Salkımlı Köyü	156
Sarıköy Köyü	402
Söbetaş Köyü	245
Sultanabat Köyü	205
Süzgeçli Köyü	314
Toprakkale Köyü	1462
Türkeli Köyü	367
Uludal Köyü	324
Uzunyazı Köyü	346
Yağmurlu Köyü	202
Yanıkdere Köyü	361
Yelkesen Köyü	491
Yeşilova Köyü	763
Yığıntaş Köyü	131
Yukarıkopuz Köyü	44

Şekil 22. Eleşkirt İlçesinin Köy Nüfusları (2017)

Şekil 23. Eleşkirt İlçesinin Köy Nüfusları (2017)

2.2.3. Nüfus Yoğunlukları

Eleşkirt ilçe merkezinin yüzölçümü 1,307 km^2'dir. Nüfusu ise 2017 yılı ADNKS'ne göre 33940 kişi olmuştur. Buna göre Eleşkirt ilçe merkezinin aritmetik nüfus yoğunluğu km^2'ye 25,9 kişidir. Eleşkirt ilçesinde yoğunluk genellikle arazinin eğiminin azaldığı yerlerdedir. Nüfusun ilçede en fazla olduğu yer Eleşkirt ilçe merkezidir.

Bir il, bölge veya ülkenin alanı ile içerisinde yaşayan nüfus miktarı, aritmetik nüfus yoğunluğu bakımından ters orantı verir. Aritmetik nüfus yoğunluk metodu tam anlamıyla doğru sonuçlar vermemektedir. Aritmetik nüfus yoğunluğu hesaplamalarındaki bu sakıncalara karşılık, fizyolojik nüfus yoğunluğu hesaplaması geliştirilmiştir.[64]

Eleşkirt'in fizyolojik nüfus yoğunluğuna baktığımızda ekili-dikili alan 490,296 dekar, toplam nüfus ise 33,940 kişidir. Buna göre ilçenin fizyolojik nüfus yoğunluğu km²'ye 69,2 kişi şeklinde olmuştur. Türkiye'nin 2014 yılı fizyolojik nüfus yoğunluğu km²ye 324,6'dır[65]. Bu durumda Eleşkirt de fizyolojik nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının altındır. Bunun sebebi ise nüfusunun az ama tarım alanlarının geniş yer tutmasındandır.

[64] Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, 215
[65] https://www.cografyadefterim.com/-cografya/turkiyede-aritmetik-fizyolojik-tarimsal-nufus-yogunluklari.html, (Erişim Tarihi: 10.05.2018).

Fizyolojik nüfus yoğunluğu, toprak ve nüfus ilişkisi bakımından aritmetik nüfus yoğunluğuna göre daha doğru sonuçlar verir. Ancak bu metodunda bazı sakıncalı tarafları bulunmaktadır. Bu metodun en önemli sakıncası sanki tüm nüfusun tarımsal faaliyetlerde uğraşıyormuş gibi varsayarak hesaplama yapmasından ileri gelir. Bu durumu ortadan kaldırmak için kırsal nüfus ile mevcut tarımsal arazi yüzölçümünün birbirine oranlanması ile bulunan tarımsal nüfus yoğunluğu metodu geliştirilmiştir.[66] Tarımsal nüfus yoğunluğu metoduna göre Eleşkirt'in tarımsal nüfus (3633/49.0296) yoğunluğu km² 74 kişidir. Bu sayı mevcut olan durumu tam olarak yansıtmamaktadır. Hâlbuki Eleşkirt ilçesinde tarımla uğraşmayıp da tarım arazisi sahibi olan birçok kişi vardır. Bu kişiler sahip oldukları tarım arazilerini çiftçilikle uğraşan kişilere kiralamaktadır. Bunun yanı sıra mesleği çiftçi olmayıp da tarımsal faaliyetler de bulunan kişi sayısı da azımsanmayacak derecededir.

2.2.4. Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Bilindiği üzere dünya ölçüsünde yapılan gözlemlerde gelişmiş, geri kalmış hangi ırktan olursa olsun, hemen bütün toplumlarda, doğumlarda erkek çocuğu sayısı kız çocuğu sayısından fazladır. Genel olarak her yüz kız çocuğu doğumuna karşılık 105-106 erkek çocuğu doğumu olmaktadır. Doğumdaki bu erkek fazlalığının ilmi bir izahı henüz yapılamamıştır. Ancak doğumdan itibaren hemen bütün yaşlarda erkeklerde ölüm oranları kadınlara göre daha yüksek olduğundan doğumdaki bu erkek fazlalığı yaşlar ilerledikçe ve bir yaştan sonra (20-39) kadınlar lehine dönmekte olup ortalama bir eşitlik sağlanmaktadır[67].

Bir yerin nüfusunda, toplam olarak veya yaş gruplarına göre kadın-erkek nüfusundaki dağılış oranı, yalnız demografik yönden değil, sosyal ve ekonomik bakımdan da büyük önem taşır[68].

Eleşkirt ilçesinde hemen bütün dönemlerde (1955 yılı hariç), toplam nüfus içinde erkek nüfus oranı kadınlardan fazla olmuştur. Nitekim 1955 yılında yapılan sayım sonuçlarına göre Eleşkirt ilçe merkez erkek nüfus 993 kişi, kadın nüfusu 1506 şeklinde

[66] Doğanay, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, 217
[67] Koday, 170
[68] Koday, 170

gerçekleşmiştir. Erkek nüfusun zaman zaman sayısı azalmış olsa bile toplam nüfus içindeki oranı (1955 yılı hariç), her zaman kadınlardan fazla olduğu görülür (Tablo 9-15).

Erkek nüfusun ilçe merkezinde sayım dönemlerine göre toplam nüfus içindeki en fazla olduğu dönem 1970 sayım dönemidir (%61,6). En az olduğu dönem ise 1955 sayım dönemidir (%39,7). Kadın nüfusun ise en fazla olduğu dönem 1935 sayım dönemi (%49,4), en az olduğu dönem ise 1985 sayım dönemidir (%38), (Tablo 9). 1985 yılında kadın nüfusun toplam nüfus oranındaki bu derece az olmasında muhtemelen 1980-1900 yılları arasında işletmeye açılmış kömür işletmelerine bağlı olarak dışarıdan Eleşkirt'e çalışma amaçlı gelip yerleşen nüfus ile alakalıdır.

2017 verilerine baktığımızda Eleşkirt ilçesinde 0-54 yaş aralığına kadar erkek nüfus daha fazlayken, 55-79 arasındaki nüfusta kadın nüfusu erkek nüfustan fazla olduğu görülür. Nitekim 80-84 yaş aralığında tekrardan erkek nüfus kadın nüfustan fazla olmuştur. Ancak 85 ve üzerindeki yaşlarda kadın nüfusu daha fazladır.

Tablo 17. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesinin Kadın ve Erkek Nüfusunun Medeni Hali

	Erkek Nüfus				Kadın Nüfus				Toplam
Yaş Grupları	Evli	Hiç Evlenmedi	Boşandı	Eşi Öldü	Evli	Hiç Evlenmedi	Boşandı	Eşi Öldü	
15-19	19	2027			201	1795			4042
20-24	179	1670	3		784	636	5	1	3278
25-29	701	722	8		996	298	12	2	2739
30-34	907	203	8		78	103	13	4	1316
35-39	1035	116	11	2	1027	96	15	11	2313
40-44	737	45	12	3	713	74	5	22	1611
45-49	670	27	7	3	538	57	3	37	1342
50-54	688	16	7	9	556	72	6	53	1407
55-59	506	9	5	18	434	34	5	68	1079
60-64	414	3	3	17	371	32	1	114	955
65-69	288	1	1	18	231	19	3	120	681
70-74	251	2	2	25	135	19		143	577
75-79	128			43	79	6	1	134	391
80-84	78			40	30	3	3	7	161
85-89	25	1		20	10	2		58	116
90+	5			4	5	3		28	45
Toplam	6631	4842	67	202	6188	3230	91	802	-

2017 yılı verilerine göre Eleşkirt ilçesinde medeni hali evli olan kişi sayısı erkeklerde 6631, kadınlarda 6188 olmak üzere 12819'dur. Yaş gruplarına göre en fazla evlilik 35-39 arasındaki yaş gruplarında görülmektedir. Bu yaş aralığında erkeklerde

1035 kişi, kadınlarda ise 1027 kişi evlidir. Evlilik durumunun en az olduğu yaş grubu 90 ve üzerindeki yaşlar ile 15-19 yaş grubu arasında görülür. 90 üzeri yaş grubundaki evliliğin az olmasının sebebi ölümlerdir. 15-19 yaş grubunda yer alan nüfus genellikle eğitim durumlarını devam ettirmekte ya da bu yaş grubundaki bireylerin evlilik zamanlarının gelmediklerini düşündüklerinden dolayı 15-19 yaş grubundaki evli hal düşüktür. İlçe de hiç evlilik çağında olupta hiç evlenmeyen erkeklerde 4842, kadınlarda ise 3230 kişidir. Hiç evlenmeyen yaş grubu en fazla 15-19 yaş grubuna denk gelmektedir. Daha önce belirtildiği gibi bu yaş grubundaki nüfus eğitim, ekonomik nedenler vb. nedenler ile bu grupta yer alan bireylerin evlilik için uygun yaş aralığında olmadıklarını düşünmektedir. Boşanmaların en fazla olduğu yaş grubu erkeklerde 40-44 iken, kadınlarda 35-39 yaş grubundadır (Tablo 17).

2.2.5. Doğum ve Ölümler

Nüfus dinamiktir. Her an ve durmadan değişen bir olaydır[69]. Bir yandan ölümler ve doğumlar gerçekleşmekte diğer yandan göçler yaşanmakta ve insanların mevcut şartları ile nitelikleri zamanla değişmektedir. Hepsinden önemlisi nüfusun miktarı değişmekte ve bu durumda insanların mevcut şartlarınının değişmesine neden olmaktadır[70].

Burada ele alınan konu doğum ve ölümlerin nüfusun miktarı üzerindeki değişikler olacaktır. Doğumlar ve ölümler nüfusun doğal nüfus artışı üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra doğum ve ölümler genel doğurganlık hızını ve buna bağlı olarak da doğal nüfus artışını doğrudan etkiler.

Doğal artış, belirli bir süre içinde doğumlardan ölümlerin çıkarılması ile oluşan artış olarak nitelendirilir[71]. Doğurganlığın ölçülmesinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. En güvenilirlerden biri olan genel doğurganlık hızı, belli bir yıl içinde 15-44 yaş grubunda her bin kadın başına düşen canlı doğum sayısıdır[72].Bu formülde ham doğum oranı hesaplamasında olduğu gibi güncel (belli bir periyottaki) doğum sayılarından yararlanılır.

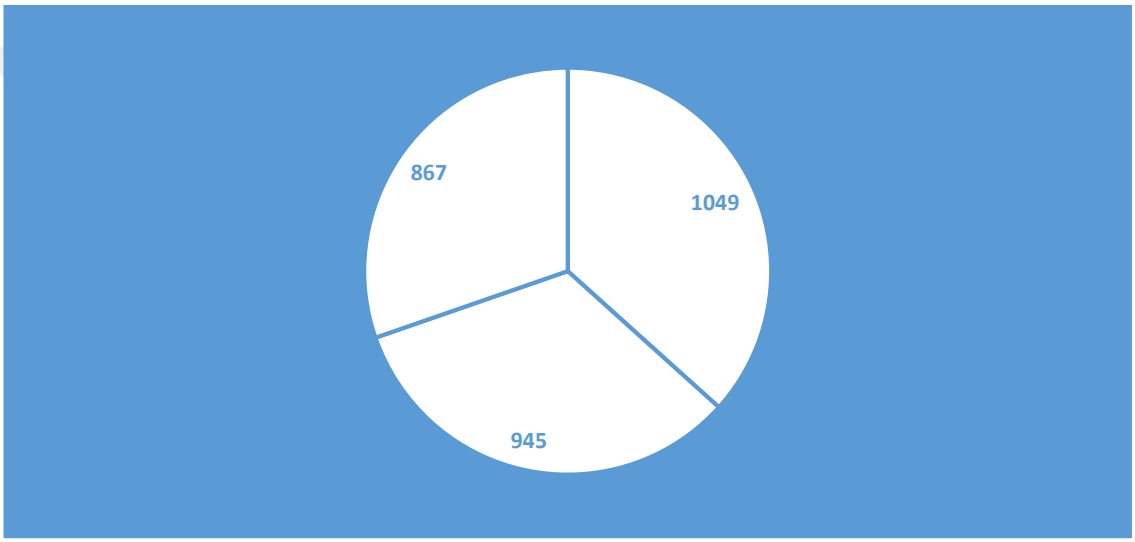
---

[69] Koday, 160
[70] Murat Özgür, *Nüfus Coğrafyası* (Coğrafya Bölümü Ders Notları), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Bölümü, Ankara 2011, 5
[71] Meriç Utku, "Nüfus (Population)" . 30.05.2006, http://www.baskent.edu.tr/~matemel/courses/nufus_population.pdf , (E.T. 30.04.2018) S. 10
[72] http://www.tuik.gov.tr

Kullanılan oranlamanın paydasında, toplam nüfus yerine doğurgan çağdaki (çoğunlukla 15-49 yaş grubundaki) toplam kadın sayısı yer almıştır[73].

Tablo 18. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Doğum Sayısı (TÜİK)

Cinsiyet	Yıl	Doğum Sayısı
Erkek	2014	530
	2015	516
	2016	438
Kız	2014	519
	2015	429
	2016	429

Şekil 24. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Toplam Doğum Sayısı (TÜİK)

Tablo 19. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Toplam Doğum Sayısı (TÜİK)

Yıl	Toplam Doğum Sayısı
2014	1049
2015	945
2016	867

GFR = (B : F_{15-49}) x 1000
B = Bir yıllık bir periyottaki toplam doğum sayısı
F_{15-49} = 15-49 yaş grubundaki toplam kadın sayısı.

[73] Özgür, 27.

Yukarıda yer alan formula göre 2014 yılında toplam doğum sayısının toplam kadın nüfusa oranı ‰ 119,0 iken, 2015 yılında toplam doğum sayısının belirtilen kadın nüfus oranına ‰ 112,7 olmuştur. 2016 yılında ise bu oran ‰ 104,1'dir. Buna göre Eleşkirt ilçesinde verilen yıllar arasında belirtilen 15-49 yaş aralığındaki doğum oranı azalmıştır.

Verilen yıllarda erkek çocuk doğum sayısı kız çocuk doğum sayısından fazla olmuştur. 2014 yılında Eleşkirt ilçesinde doğan çocukların 530'unu erkek, 519'unu kız çocuk oluşturmuştur. 2015 yılında doğan çocuklardan 516'sını erkek, 429'unu kız çocukları, 2016 yılında ise doğanlardan 438'ini erkek, 429 kız çocukları olmuştur (Tablo 19).

Tablo 20. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde 15-44 yaş aralığındaki Toplam Kadın Nüfus (TÜİK)

Yaş Grupları	Kadın ve 15-19	Kadın ve 20-24	Kadın ve 25-29	Kadın ve 30-34	Kadın ve 35-39	Kadın ve 40-44	Kadın ve 45-49	Toplam
Yıl								
2014	2099	1596	1263	1327	952	917	659	8813
2015	2006	1544	1212	1152	1045	840	582	8381
2016	2032	1489	1263	1025	1105	840	568	8322

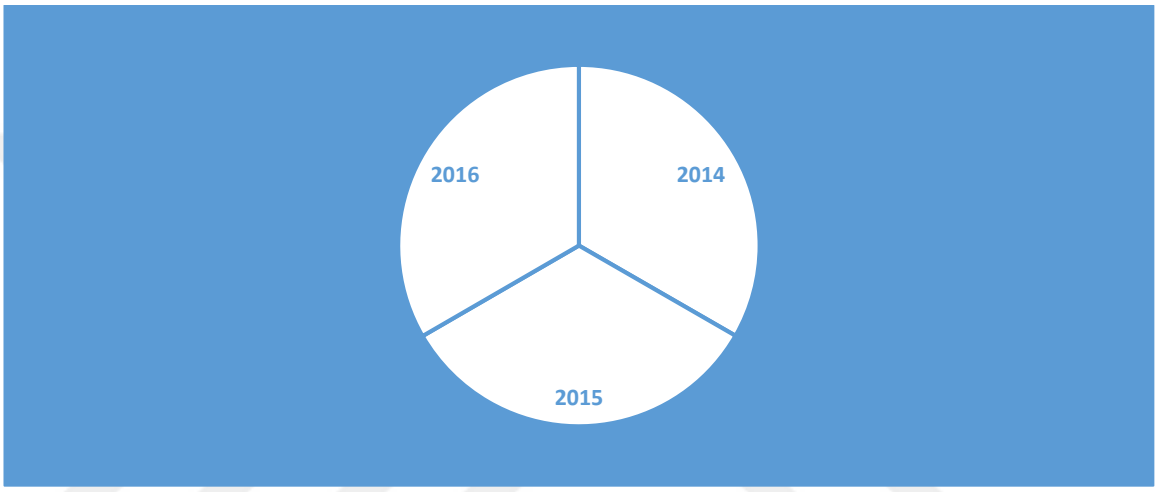
Ölüm oranın ölçülmesinde kullanılan ham ölüm oranı, bir yıl ortası nüfus da 1000 kişiye düşen aynı yıl ölenlerin sayısı olarak tanımlanır **(Alıntılayan, ÖZGÜR, 2011, s.39), (Alıntılanan, Haupt ve Kane, 1998: 25**). Ölümlerin toplam nüfustaki payı hesaplandığı için ham orandan esas alınır. Ancak belirli bir zaman diliminde ölüm olasılığı herkes için aynı değildir. Bu nedenle nüfusun yaş yapısıyla ilintili daha rafine, özel bir ölümlülük ölçüm yöntemi ortaya konulmalıdır.[74]

Ölümler daha önce bahsedildiği üzere nüfus miktarını ya da artışını doğrudan etkileyen faktörlerin başında gelir. Nüfusun doğal seyrine bağlı olarak artış ve azalışlar olabilir. Doğal seyrin dışında ölümlerin toplu şekilde olması ya da başka etkenlere bağlı olarak doğal nüfus artışında durağanlığa yol açabilir ya da artış miktarını veya artış hızını düşürebilir. Özellikle salgın hastalıklar, savaşlar, erkek nüfusun uzun bir süre silahaltında tutulması, ekonomik krizler ya da iç karışıklığa bağlı olarak başka şehir veya ülkelere yapılan toplu göçler nüfusun doğal seyrini önemli ölçüde etkilemektedir.

[74] Özgür, 39.

Tablo 21. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Ölüm Sayısı (TÜİK)

Cinsiyet	Yıl	Ölüm Sayısı
Erkek	2014	69
	2015	82
	2016	77
Kadın	2014	90
	2015	76
	2016	72

Şekil 25. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Toplam Ölüm Sayısı (TÜİK)

Tablo 22. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Gerçekleşen Toplam Ölüm Sayısı (TÜİK)

Yıl	Toplam Ölüm Sayısı
2014	159
2015	158
2016	141

Tablo 23. 2014-2016 Yılları Arasında Eleşkirt İlçesinde Toplam Kadın ve Erkek Nüfus (TÜİK)

Yıl	Erkek	Kadın
2014	19802	17942
2015	18380	17168
2016	18265	16833
Toplam	56447	51943

TÜİK verilerine göre, Eleşkirt ilçesinde 2014 yılında toplam ölenlerin sayısı 159, 2015'te 158 ve 2016 yılında ise 141 kişi olmuştur. Eleşkirt ilçesinde belirtilen yıllara göre

ölenlerin toplam nüfusa oranı şu şekildedir; 2014 yılında ‰ 4,2, 2015 yılında ‰ 4,4, 2016 yılında ise ‰ 4,0 şeklinde olmuştur.

2.2.6. Göçler

Göç, bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere gitmesi, olarak tanımlanmakta ve süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın insanların yer değiştirmesi sonucunu doğuran nüfus hareketleri bu kapsama dâhil edilmektedir[75].

Göçler mevcut nüfusun yapısında önemli değişimlere neden olur. Daha öncede belirtildiği üzere nüfus dinamik bir yapıya sahiptir. Sürekli değişim içindedir. Özellikle göçlerin toplu şekilde yapılması göçün yapıldığı yerleşmenin demografik ve ekonomik yapısını büyük ölçüde etkilemektedir.

Göçler sonucunda göç alan yerlerde nüfusun kolektif yapısı bozularak heterojen bir hal almasına neden olmaktadır. Özellikle, ülkemizde göç alan büyük şehir statüsüne sahip şehirlerin demografik yapısındaki homojenlik ortadan kalkmıştır.

Eleşkirt ilçesi ekonomik bakımdan 2000'li yıllara kadar az çok gelişmişlik göstermişse de daha sonra ilçe ekonomisi gerilemeye başlamıştır. Eleşkirt'te açılmış olan sanayi tesislerin kapatılması göçü tetikleyen en temel faktör oldu (Sayfa 99). Tarımda zamanla makineleşmenin artmasıyla birlikte tarımda çalışacak nüfusa olan ihtiyaç azalmasından dolayı yeni istihdam alanları arayan nüfus bu durumun seyrine bağlı olarak tabii göçe katılmıştır. İlçeden olan göçün sebeplerinden en büyük payı ekonomik nedenler oluştursa da göçü tetikleyecek başka faktörlerde bulunmaktadır. Bunlar; evlilikler yoluyla, eğitim amaçlı, daha iyi yaşam koşullarına sahip olma isteği, kan davaları ve kız kaçırma gibi sosyal olaylar şeklinde sıralanabilir. Yöre halkıyla yapılan konuşmalarda dikkat çeken faktörlerden biri de genellikle çeşitli nedenlere bağlı kavgalar sonucunda ortaya çıkan kan davalarından dolayı tüm ailenin göç etmesidir.

[75] T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr, (E.T. 30.04.2018), s. 6-7

Tablo 24. Nüfusu Başka İlde Olup da Eleşkirt'te İkamet Edenlerin Sayısı

Adana	27	Kahramanmaraş	54
Adıyaman	15	Karabük	9
Afyonkarahisar	38	Karaman	5
Ağrı	31723	Kars	105
Aksaray	16	Kastamonu	11
Amasya	18	Kayseri	32
Ankara	61	Kilis	16
Antalya	15	Kırıkkale	20
Ardahan	21	Kırklareli	5
Artvin	12	Kırşehir	9
Aydın	27	Kocaeli	11
Balıkesir	30	Konya	63
Bartın	4	Kütahya	14
Batman	10	Malatya	30
Bayburt	19	Manisa	42
Bilecik	2	Mardin	26
Bingöl	12	Mersin	25
Bitlis	17	Muğla	8
Bolu	5	Muş	42
Burdur	6	Nevşehir	13
Bursa	29	Niğde	10
Çanakkale	6	Ordu	51
Çankırı	14	Osmaniye	30
Çorum	40	Rize	17
Denizli	16	Sakarya	14
Diyarbakır	42	Samsun	61
Düzce	6	Şanlıurfa	20
Edirne	1	Siirt	9
Elazığ	11	Sinop	5
Erzincan	14	Şırnak	13
Erzurum	361	Sivas	32
Eskişehir	22	Tekirdağ	3
Gaziantep	37	Tokat	31
Giresun	26	Trabzon	62
Gümüşhane	5	Tunceli	7
Hakkâri	4	Uşak	20
Hatay	40	Van	60
Iğdır	20	Yalova	-
Isparta	15	Yozgat	32
İstanbul	29	Zonguldak	12
İzmir	31	Toplam	33876

2017 Yılı Türkiye İstatistik Kurumu Verilerinden Faydalanılmıştır.

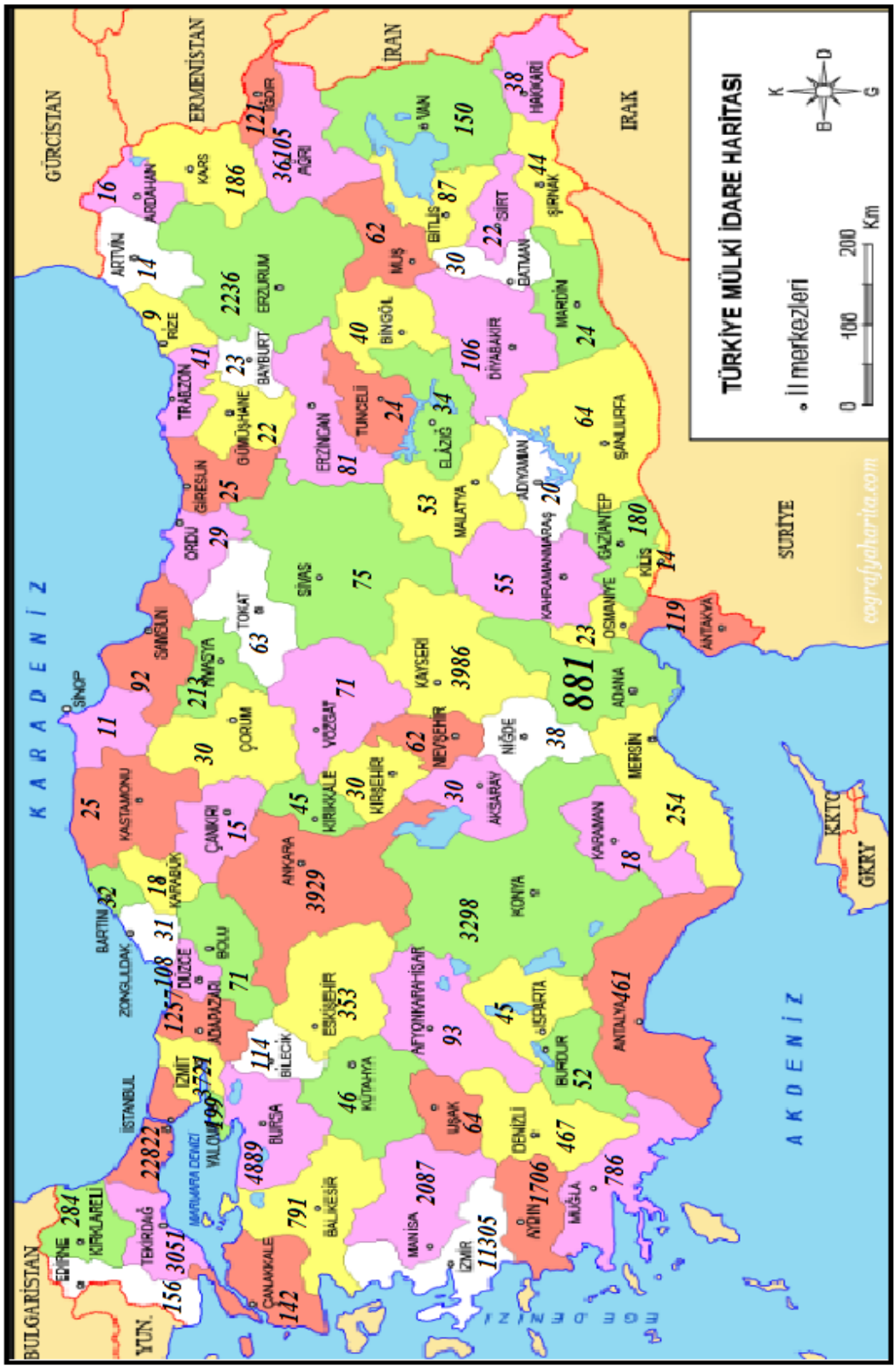
Eleşkirt ilçesine dışardan gelip ikamet edenlerin büyük bir çoğunluğu kamu kurumlarına atananlardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Eleşkirt'e çeşitli uğraşlar ve eğitim için gelenlerde bulunmaktadır.

Tablo 25. Eleşkirt'te Doğup Başka Şehirlerde Yaşayanlar Sayısı

Adana	881	Kahramanmaraş	55
Adıyaman	20	Karabük	18
Afyonkarahisar	93	Karaman	18
Ağrı	36105	Kars	186
Aksaray	30	Kastamonu	25
Amasya	213	Kayseri	3986
Ankara	3929	Kilis	14
Antalya	461	Kırıkkale	45
Ardahan	16	Kırklareli	284
Artvin	14	Kırşehir	30
Aydın	1706	Kocaeli	3721
Balıkesir	791	Konya	3298
Bartın	32	Kütahya	46
Batman	30	Malatya	53
Bayburt	23	Manisa	2087
Bilecik	114	Mardin	24
Bingöl	40	Mersin	254
Bitlis	87	Muğla	786
Bolu	71	Muş	62
Burdur	52	Nevşehir	62
Bursa	4889	Niğde	38
Çanakkale	142	Ordu	29
Çankırı	15	Osmaniye	23
Çorum	30	Rize	9
Denizli	467	Sakarya	1257
Diyarbakır	106	Samsun	92
Düzce	188	Şanlıurfa	64
Edirne	156	Siirt	22
Elazığ	34	Sinop	11
Erzincan	81	Şırnak	44
Erzurum	2236	Sivas	75
Eskişehir	353	Tekirdağ	3051
Gaziantep	180	Tokat	63
Giresun	25	Trabzon	41
Gümüşhane	22	Tunceli	24
Hakkâri	38	Uşak	64
Hatay	119	Van	150
Iğdır	121	Yalova	199
Isparta	45	Yozgat	71
İstanbul	22822	Zonguldak	31
İzmir	11305	Toplam	108501

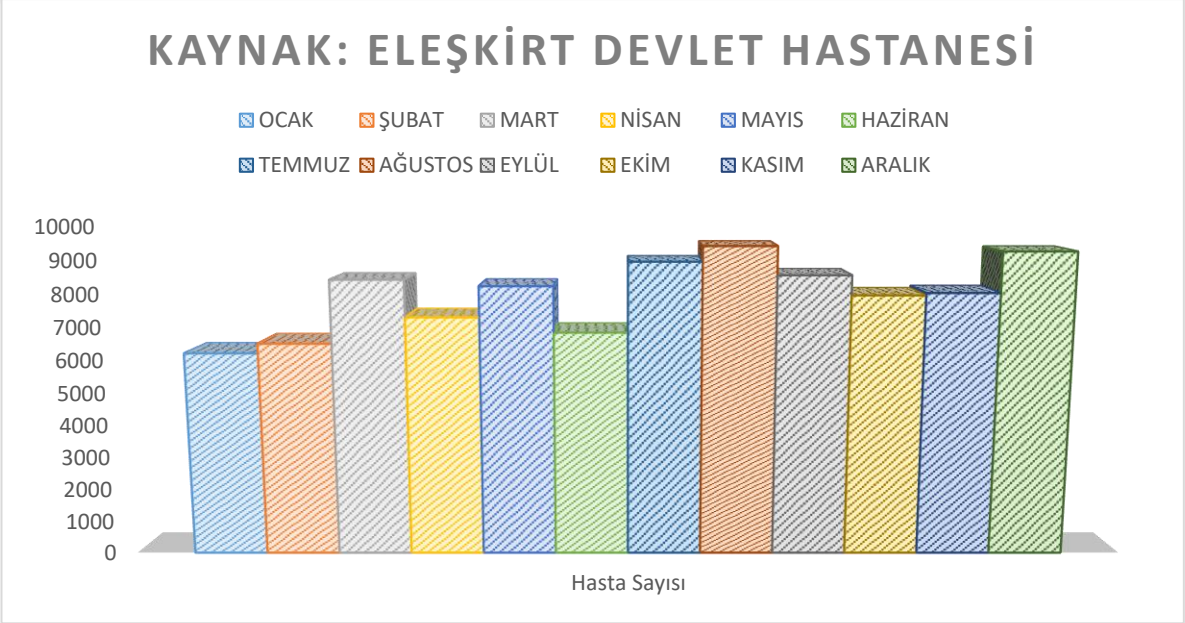
2017 Yılı Türkiye İstatistik Kurumu Verilerinden Faydalanılmıştır.

Eleşkirt ilçesinden göç edenlerin en fazla tercih ettiği iller sırasıyla şu şekildedir; İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Tekirdağ, Kayseri ve Konya'dır.

TÜRKİYE MÜLKİ İDARE HARİTASI
İl merkezleri
0 100 200 Km
K
B D G
GÜRCİSTAN
ERMENİSTAN
İRAN
IRAK
SURİYE
BULGARİSTAN
YUN.
KARADENİZ
AKDENİZ
EGE DENİZİ
KKTC
GKRY
ARDAHAN
KARS
IĞDIR
AĞRI
VAN
HAKKARİ
ARTVİN
RİZE
TRABZON
ERZURUM
BİNGÖL
MUŞ
BİTLİS
SİİRT
ŞIRNAK
BATMAN
MARDİN
GİRESUN
GÜMÜŞHANE
BAYBURT
ERZİNCAN
TUNCELİ
ELAZIĞ
DİYARBAKIR
ŞANLIURFA
ORDU
SİVAS
MALATYA
ADIYAMAN
GAZİANTEP
KİLİS
SAMSUN
TOKAT
KAHRAMANMARAŞ
OSMANİYE
ANTAKYA
SİNOP
AMASYA
ÇORUM
YOZGAT
KAYSERİ
NİĞDE
ADANA
MERSİN
KASTAMONU
ÇANKIRI
KIRIKKALE
KIRŞEHİR
AKSARAY
KARAMAN
KARABÜK
BARTIN
ZONGULDAK
BOLU
DÜZCE
ANKARA
KONYA
İSTANBUL
İZMİT
ADAPAZARI
ESKİŞEHİR
AFYONKARAHİSAR
ISPARTA
ANTALYA
BİLECİK
KÜTAHYA
UŞAK
BURDUR
BURSA
BALIKESİR
MANİSA
DENİZLİ
AYDIN
MUĞLA
İZMİR
ÇANAKKALE
TEKİRDAĞ
EDİRNE
KIRKLARELİ
284
3051
156
142
791
4889
22822
3729
199
114
125
108
71
353
93
46
64
2087
1706
11305
786
467
52
461
254
18
45
3298
3929
3986
881
38
62
30
45
15
71
30
213
92
11
25
32
18
31
63
75
55
23
180
14
119
20
53
24
34
106
64
24
81
40
62
87
150
105
36
121
44
22
30
38
16
14
9
186
2236
41
23
22
25
29
180
74
119
20
64
24
106
34

2.2.7. Sağlık Durumu

Eleşkirt İlçesinde 1 adet Devlet hastanesi ve 1 adet sağlık ocağı bulunmaktadır. Eleşkirt Devlet Hastenesinde kadın doğum, çocuk polikliniği, dahiliye, aile hekimliği, diş polikliniği ve acil polikliniği mevcuttur. Hastanede sağlık ve diğer hizmet alanlarında toplam 113 personel bulunmaktadır. Hastanede dahiliye bölümünde 2, kadın doğumda 1, çocuk polikliniğinde 1, aile hekimi bölümünde 1, diş polikliniğinde 1 ve 2 pratisyen doktor bulunmaktadır. Ayrıca Eleşkirt Merkez Sağlık Ocağı kadrosunda 1 adet pratisyen uzmanı, bulunmaktadır. Eleşkirt devlet hastanesi 30 yataklı olup bünyesin 2 adet ambulans hizmet vermektedir. Bunun yanı sıra Eleşkirt Devlet Hastanesi'nin evde bakım hizmeti de bulunmaktadır.

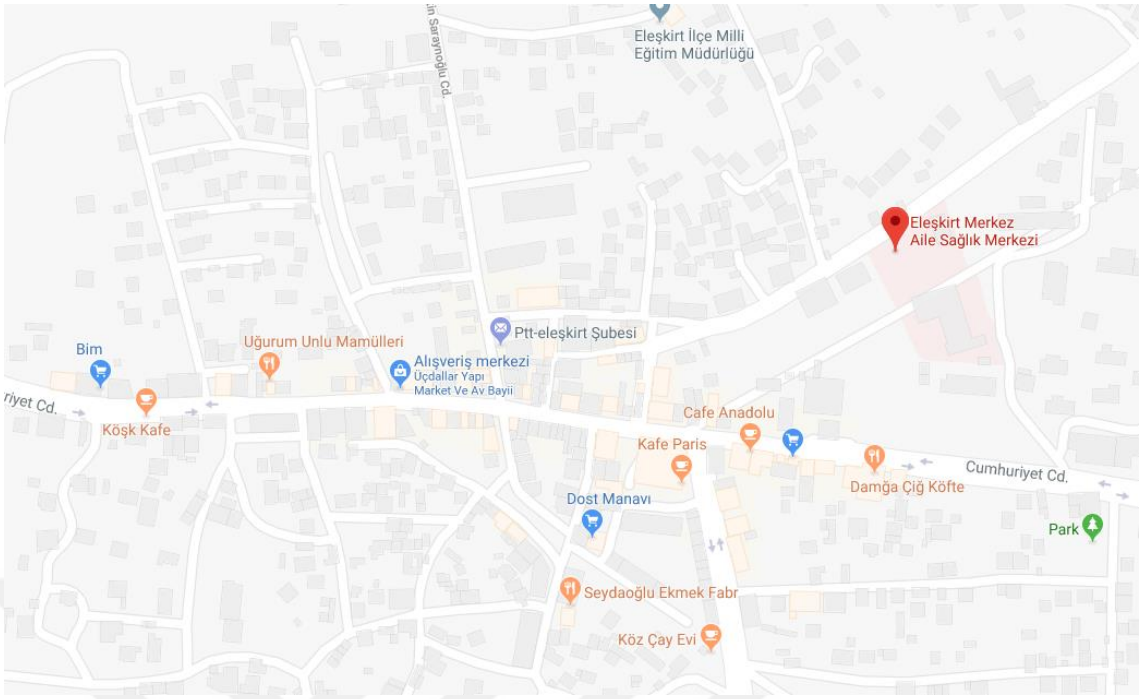

Şekil 26. 2017 Yılında Eleşkirt Devlet Hastanesine Gelen Hasta Sayısı

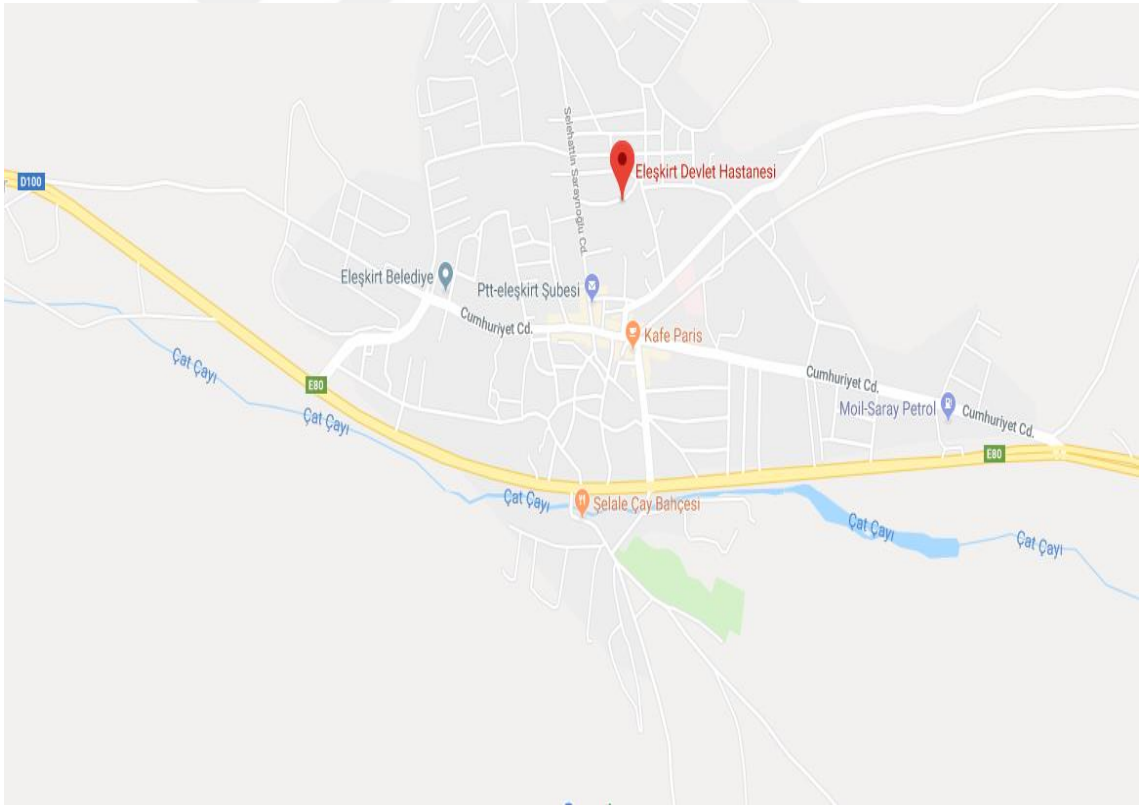
Tablo 26. 2017 Yılında Eleşkirt Devlet Hastanesine Gelen Hasta Sayısı (Eleşkirt Devlet Hastanesi)

AYLAR	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK	TOPLAM
Hasta Sayısı	6212	6503	8419	7298	8227	6837	8951	9413	8549	7953	8022	9252	95636

Eleşkirt ilçesinde en fazla hastalık mevsimlerin başlarında görülür (Tablo 26, Şekil 26). Özellikle mevsimler arası geçiş sırasında gün içinde hava şartlarındaki değişime ayak uydurumayan insan vücudunda bir takım sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır.

Şekil 27. Eleşkirt Merkez Sağlık Ocağının İlçedeki Konumu

Şekil 28. Eleşkirt Devlet Hastanesinin İlçedeki Konumu

2.2.8. Eğitim Durumu

Hemen tüm yaş gruplarında okuma yazma bilenlerin sayısında erkekler kadınlara göre daha fazladır. Bu durumun ortaya çıkmasında toplumun sosyal yapısı ile alakalıdır. Son yıllarda kadına olan bakış açısı değişmeye başlasada önceleri bu durum daha farklıydı. Eleşkirt toplumunda okul okuma açısından kadın ikinci plandaydı. Genellikle kızlar 15-16 yaşlarında evlendiriliyordu. Bundan dolayı kadınlarda okuma ileri yaşlarda daha düşüktür. Okuma yazma bilenlerin sayıs en fazla 6-13 yaş grubunda yer alır. Bu durum ilköğretim çağında yer alan nüfus ile alakalıdır. Eleşkirt 2017 nüfus piramidine bakıldığında piramidin tabanı yani çocuk yaş bölümünün daha geniş olduğu görülür (Tablo 27-28).

Tablo 27. Eleşkirt İlçesi Erkek Nüfusun Okuma Yazma Durumu (TÜİK 2016)

Okuma Yazma Durumu	**Kişi Sayısı**
Erkek ve 6-13 ve Okuma Yazma Bilen	3133
Erkek ve 6-13 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2
Erkek ve 14-17 ve Bilinmeyen	10
Erkek ve 14-17 ve Okuma Yazma Bilen	1776
Erkek ve 14-17 ve Okuma Yazma Bilmeyen	1
Erkek ve 18-21 ve Bilinmeyen	11
Erkek ve 18-21 ve Okuma Yazma Bilen	1875
Erkek ve 18-21 ve Okuma Yazma Bilmeyen	4
Erkek ve 22-24 ve Bilinmeyen	11
Erkek ve 22-24 ve Okuma Yazma Bilen	1111
Erkek ve 22-24 ve Okuma Yazma Bilmeyen	7
Erkek ve 25-29 ve Bilinmeyen	65
Erkek ve 25-29 ve Okuma Yazma Bilen	1411
Erkek ve 25-29 ve Okuma Yazma Bilmeyen	12
Erkek ve 30-34 ve Bilinmeyen	53
Erkek ve 30-34 ve Okuma Yazma Bilen	1101
Erkek ve 30-34 ve Okuma Yazma Bilmeyen	26
Erkek ve 35-39 ve Bilinmeyen	39
Erkek ve 35-39 ve Okuma Yazma Bilen	1083
Erkek ve 35-39 ve Okuma Yazma Bilmeyen	11
Erkek ve 40-44 ve Bilinmeyen	19
Erkek ve 40-44 ve Okuma Yazma Bilen	800
Erkek ve 40-44 ve Okuma Yazma Bilmeyen	15
Erkek ve 45-49 ve Bilinmeyen	17
Erkek ve 45-49 ve Okuma Yazma Bilen	610
Erkek ve 45-49 ve Okuma Yazma Bilmeyen	8
Erkek ve 50-54 ve Bilinmeyen	14
Erkek ve 50-54 ve Okuma Yazma Bilen	756

Tablo 27. (Devamı)

Erkek ve 50-54 ve Okuma Yazma Bilmeyen	17
Erkek ve 55-59 ve Bilinmeyen	8
Erkek ve 55-59 ve Okuma Yazma Bilen	450
Erkek ve 55-59 ve Okuma Yazma Bilmeyen	15
Erkek ve 60-64 ve Bilinmeyen	11
Erkek ve 60-64 ve Okuma Yazma Bilen	407
Erkek ve 60-64 ve Okuma Yazma Bilmeyen	49
Erkek ve 65+ ve Bilinmeyen	27
Erkek ve 65+ ve Okuma Yazma Bilen	695
Erkek ve 65+ ve Okuma Yazma Bilmeyen	206

Tablo 28. Eleşkirt İlçesi Kadın Nüfusun Okuma Yazma Durumu (TÜİK 2016)

Okuma Yazma Durumu	**Kişi Sayısı**
Kadın ve 6-13 ve Okuma Yazma Bilen	2960
Kadın ve 6-13 ve Okuma Yazma Bilmeyen	3
Kadın ve 14-17 ve Bilinmeyen	5
Kadın ve 14-17 ve Okuma Yazma Bilen	1759
Kadın ve 14-17 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2
Kadın ve 18-21 ve Bilinmeyen	12
Kadın ve 18-21 ve Okuma Yazma Bilen	1292
Kadın ve 18-21 ve Okuma Yazma Bilmeyen	5
Kadın ve 22-24 ve Bilinmeyen	20
Kadın ve 22-24 ve Okuma Yazma Bilen	819
Kadın ve 22-24 ve Okuma Yazma Bilmeyen	50
Kadın ve 25-29 ve Bilinmeyen	51
Kadın ve 25-29 ve Okuma Yazma Bilen	1123
Kadın ve 25-29 ve Okuma Yazma Bilmeyen	83
Kadın ve 30-34 ve Bilinmeyen	35
Kadın ve 30-34 ve Okuma Yazma Bilen	889
Kadın ve 30-34 ve Okuma Yazma Bilmeyen	99
Kadın ve 35-39 ve Bilinmeyen	26
Kadın ve 35-39 ve Okuma Yazma Bilen	943
Kadın ve 35-39 ve Okuma Yazma Bilmeyen	134
Kadın ve 40-44 ve Bilinmeyen	17
Kadın ve 40-44 ve Okuma Yazma Bilen	692
Kadın ve 40-44 ve Okuma Yazma Bilmeyen	125
Kadın ve 45-49 ve Bilinmeyen	9
Kadın ve 45-49 ve Okuma Yazma Bilen	411
Kadın ve 45-49 ve Okuma Yazma Bilmeyen	147
Kadın ve 50-54 ve Bilinmeyen	20
Kadın ve 50-54 ve Okuma Yazma Bilen	513
Kadın ve 50-54 ve Okuma Yazma Bilmeyen	213
Kadın ve 55-59 ve Bilinmeyen	21

Tablo 27. (Devamı)

Kadın ve 55-59 ve Okuma Yazma Bilen	278
Kadın ve 55-59 ve Okuma Yazma Bilmeyen	208
Kadın ve 60-64 ve Bilinmeyen	21
Kadın ve 60-64 ve Okuma Yazma Bilen	227
Kadın ve 60-64 ve Okuma Yazma Bilmeyen	295
Kadın ve 65+ ve Bilinmeyen	49
Kadın ve 65+ ve Okuma Yazma Bilen	237
Kadın ve 65+ ve Okuma Yazma Bilmeyen	808

Okuma yazma bilenlerin sayısı 2016 yılına göre toplam nüfus içinde erkeklerin oranı %43,3 iken kadınların oranı %34,5'tir. Toplan nüfus (35098) için toplam okuma yazma bilenlerin (27353) oranı ise % 80'dir. Okuma yazma bilenlerinin oranın yüksek olmasında özellikle ileriki yaşlardaki nüfusta okuma yazma bilenlerin sayısının yüksek olması okuma yazma seferberliği ile beraber gelen kurslarının büyük etkisi vardır.

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Yasası ile belirlenmiş olan Millî Eğitim Sistemi, "Örgün Eğitim" ve "Yaygın Eğitim" olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır[76].

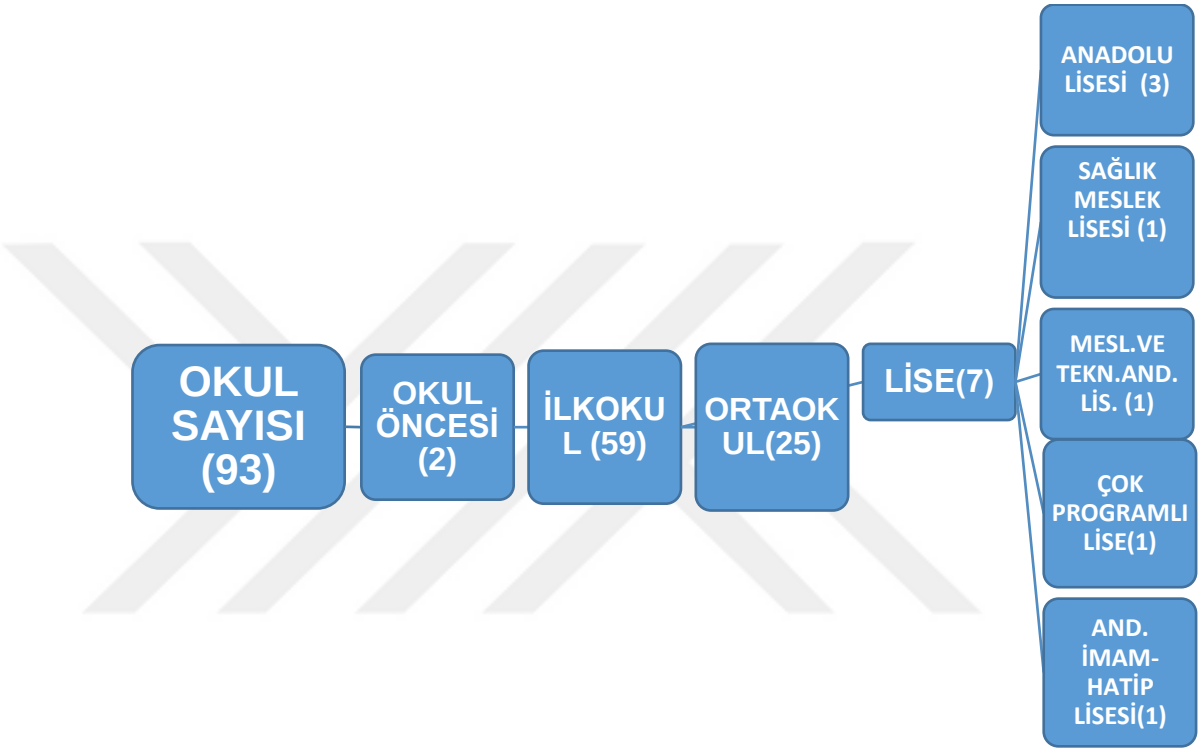
İlçede Örgün ve Yaygın Eğitim; Eleşkirt İlçe Merkezinde 5, Beldelerde 2 olmak üzere toplam 7 lise, 5 imam hatip ortaokulu olmak üzere toplam 25 ortaokul, 36 birleştirilmiş sınıf olmak üzere toplam 59 ilkokul, 2 anaokulu, 1 akşam sanat okulu ve Öğretmenevi ile 1 halk eğitim merkezi bulunmaktadır (Tablo 29).Bu okullarda temel eğitimde (İlkokulda 3307,Ortaokullarda 3172,İmam hatip ortaokullarında 280,okul öncesinde 507) toplam 7266 ; Ortaöğretimde (370 Anadolu İmam Hatip Lisesi, 624 Mesleki Eğitimde, 709 Akademik Programda olmak üzere) toplam 1703 öğrenci olmak üzere toplam 8462 öğrenci eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin 1096 ilk-ortaokul 84 araç ile 616 lise öğrencisi 46 araç ile ilçemizdeki 11 taşıma merkezine taşınmaktadır. Taşıma kapsamındaki öğrencilere ilçede sıcak öğlen yemeği verilmektedir. Ortaöğretim kurumlarında 282 kız öğrenci, 350 erkek öğrenci olmak üzere toplam 632 kapasiteli öğrenci pansiyonları mevcuttur (Tablo 30).

Eğitim öğretim faaliyetleri 476 derslikte 83'ü idareci olmak üzere, 515 kadrolu/sözleşmeli ve 94 ücretli öğretmen toplamda 609 eğitimci ile sürdürülmektedir.İlçede 2018 yılında Tahir Beldesinde 8 Derslikli Ortaokul binası,

[76] Türkiye İstatistik Kurumu, Veri: Kapsam, Dönem ve Zamanlama

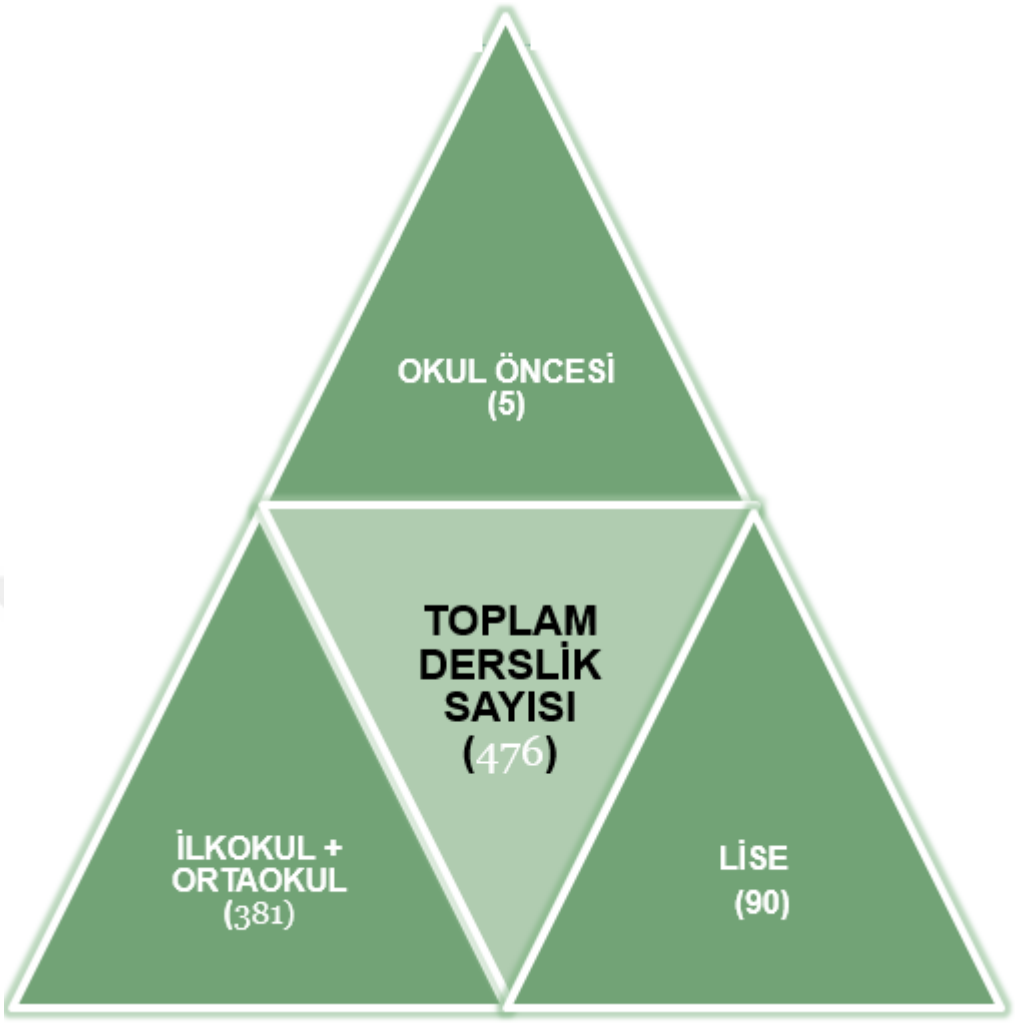
Eleşkirt Merkezinde 12 derslikli 100.Yıl İlkokulu ve Yücekapı Beldesi Oklavalı Mahallesinde 8 derslikli ortaokul binalarının yapımına başlanacaktır. 100.Yıl İlkokulu ve 100.Yıl Ortaokulu dışında ikili öğretim yapan kurum bulunmamaktadır. Bu okulların yapılmasıyla birlikte ilçede uzun süreli okula ihtiyacı kalmayacaktır[77].

Tablo 29. Eleşkirt İlçesi Devlet Eğitim Kurumları (Eleşkirt İlçesi MEM. 2018)

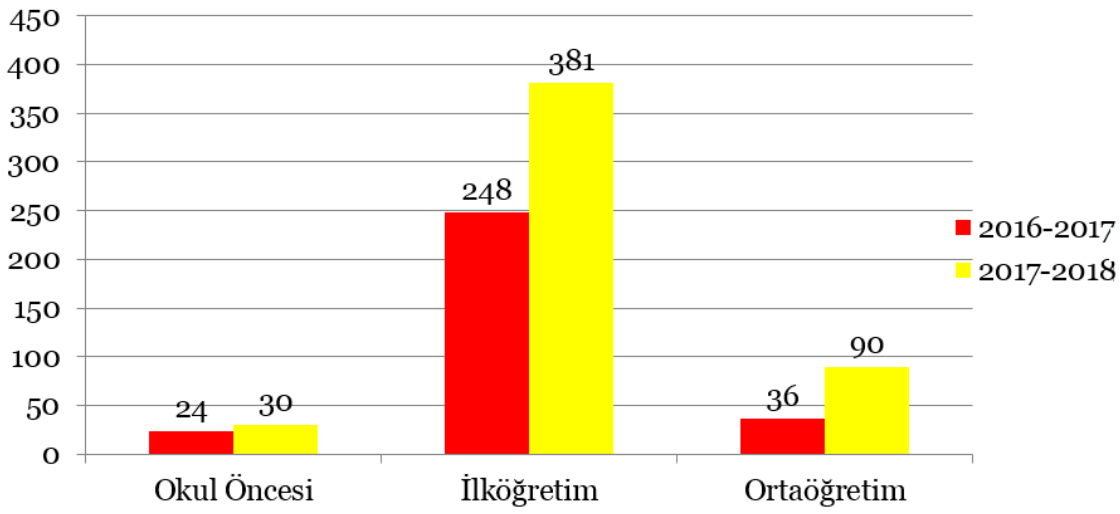

İlçede okul sayısı en fazla ilköğretim düzeyindedir. Lise seviyesinde okullaşma oranı düşmüştür. Ortaokuldan sonra öğrencilerin bir kısmı ya okulu bırakmakta ya da açıköğretimden devam etmektedirler.

[77] Eleşkirt Milli Eğitim Müdürlüğü, 2018 Brifing Raporu, 2018, 1-2.

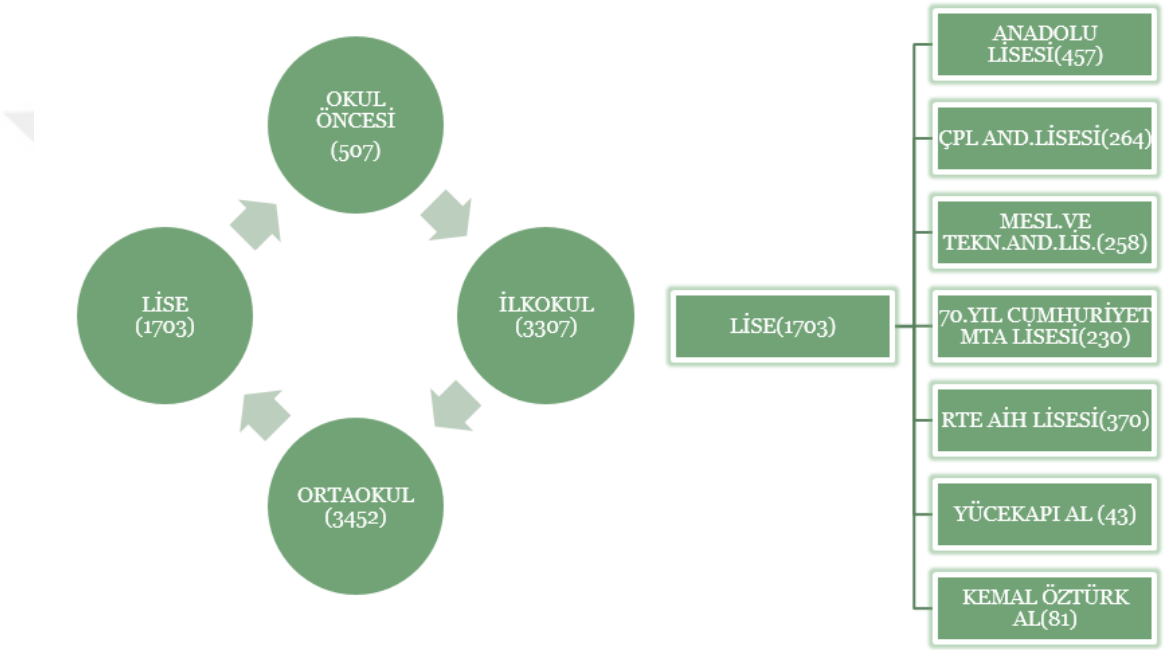
Şekil 29. Eleşkirt İlçesi 2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Toplam Derslik Sayısı

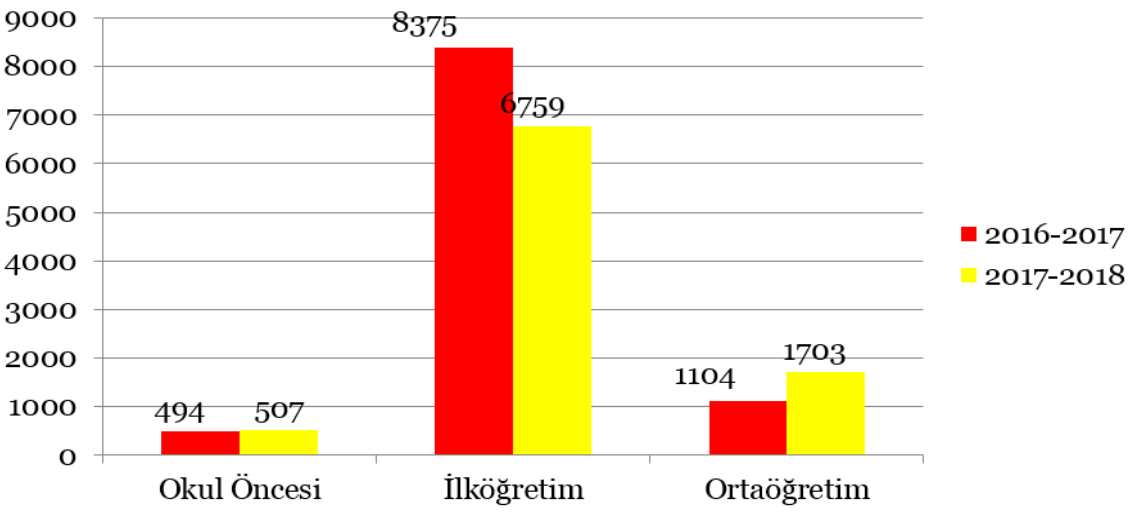

Şekil 30. Eleşkirt İlçesi Derslik Sayısı Değişim Grafiği(2016-2018)

İlçede son zamanlarda yapılan okul veya okullara yapılan ekler dolayısıyla derslik sayısında artış olmuştur. Öğrenci sayısının en fazla olduğu düzey ilköğretim ve ortaokul düzeyidir. Bundan dolayı okul yatırımlarının en fazla yapıldığı düzeyler ilköğretim ve ortaöğretim düzeyleridir. Ayrıca ilçede okullaşma oranı arttığı için derslik başına düşen öğrenci sayısı 2017-2018 Eğitim ve Öğretim yılında azalmıştır (Şekil 29-30).

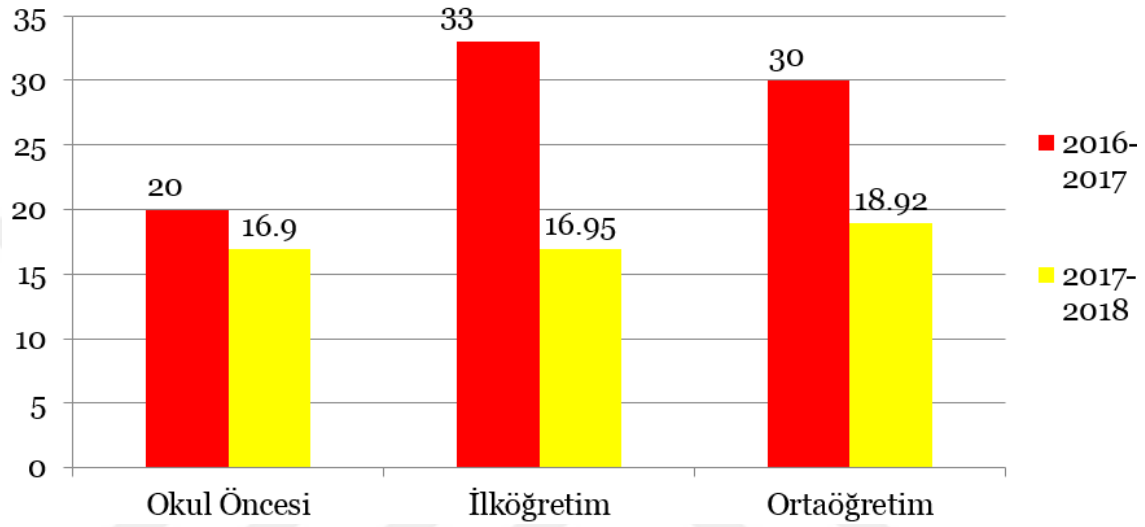
Tablo 30. Eleşkirt İlçesi 2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Toplam Öğrenci Sayısı

Şekil 31. Eleşkirt İlçesi Öğrenci Sayısı Değişim Grafiği(2016-2018)

2016-2017 Eğitim öğretim yılında okul öncesine giden öğrenci sayısı 494 iken bir sonraki eğitim öğretim yılında bu sayı 507'ye yükselmiştir. İlköğretime ise 2016-2017 Eğitim öğretim yılında 8375 öğrenci devam ederken bu sayı 2017-2018 eğitim öğretim yılında 6759'a düşmüştür. Ortaöğretim düzeyinde devam eden öğrenci sayısı 2016-2017 Eğitim öğretim yılında 1104 iken bir sonraki eğitim ve öğretim yılında 1703' yükselmiştir.

Şekil 32. Eleşkirt İlçesi Derslik Başına Düşen Öğrenci (2016-2018)

Tablo 31. Eleşkirt İlçesindeki Öğrenci Yurtları (2018)

YURTLAR:	
A- DEVLET ÖĞRENCİ YURTLARI:	
ERKEK YURTLARI	
Yurt Sayısı : 2	Öğrenci Sayısı :350
Ortaöğretim : 2	Ortaöğretim :350
KIZ YURTLARI	
Yurt Sayısı : 2	Öğrenci Sayısı :282
Ortaöğretim: 2	Ortaöğretim :282
B-ÖZEL ÖĞRENCİ YURTLARI:	
Yurt Sayısı : 2	Kız Öğrenci Sayısı :50
	Erkek Öğrenci S. :69
Ortaöğretim: 2	Ortaöğretim :119

Eleşkirt ilçesindeki tüm yurtlar ilçenin merkezinde yer almaktadır. İlçede yer alan Devlet yurtlarından 4 adet, özel yurtlardan ise 2 adet bulunmaktadır. Bunlardan, 1 erkek yurdu Eleşkirt Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesine, 1 erkek yurdu Eleşkirt Recep Tayyip Erdoğan Lisesine, 1 kız yurdu Eleşkirt Çok Programlı Anadolu Lisesine, 1 kız yurdu da Eleşkirt Recep Tayyip Erdoğan Lisesine bağlıdır.

Tablo 32. Eleşkirt İlçesindeki Özel Eğitim Kurumları (Eleşkirt İlçe MEM. 2018)

ÖZEL EĞİTİM KURUMLARI	
a-) MTSK:	
Kurum Sayısı: 2	Kontenjan: 105
1) Özel Gültekin MTSK	2) Özel Eleşkirt Doğu MTSK
Kontenjan S: 54	Kontenjan S: 51
b-) DİĞER EĞİTİM KURUMLARI:	
Rehabilitasyon Merkezi Sayısı:1	Kontenjan: 12
Öğretmen Sayısı: 5	
Gerçek Yuva Rehabilitasyon Merkezi:	
Faaliyet Alanı: Öğrenme güçlüğü çeken ve özel eğitim ihtiyacı hisseden çocukların eğitilmesi	

İlçedeki özel eğitim kurumları genellikle ya motorlu taşıt sürücü kursları veya rehabilitasyon merkezleri olarak açılmaktadırlar. İlçede iki yıl öncesine kadar eğitim veren Kösedağ Sınav Dershanesi ise kapatılmıştır.

Tablo 33. Eleşkirt İlçesinin Okullaşma Oranı

OKULLAŞMA ORANLARI	TÜRKİYE GENELİ	AĞRI	ELEŞKİRT İLÇESİ
OKUL ÖNCESİ EĞT.	% 26,92	% 12,52	% 50(2008 Doğumlu)
İLKÖĞRETİMDE	% 98,17	% 97,53	% 98
ORTAÖĞRETİMDE	% 64,95	% 26,92	% 90

Eleşkirt ilçesinde okullaşma oranına bakıldığında ise okul öncesinde %50 ile hem Ağrı ilindeki hem de Türkiye'deki okullaşma oranından daha fazladır. İlköğretim düzeyinde ise Ağrı ilinden fazla ama Türkiye genelinden az bir okullaşma oranı olduğu görülse de Türkiye geneli okullaşma oranına oldukça yakındır. İlçede ortaöğretim düzeyindeki okullaşma oranı hem Ağrı ilinden hem de Türkiye genelinden oldukça fazladır (Tablo 33).

Tablo 34. Eleşkirt Halk Eğitim Merkezi 2017-2018 Yılı Açılan Kurslara Katılan Toplam Kursiyer Sayısı

KURS YILI	AÇILAN TOPLAM KURS SAYISI	KADIN KURSİYER SAYISI	ERKEK KURSİYER SAYISI	TOPLAM KURSİYER SAYISI
2017	109	869	705	1.574
2018	122	1.091	777	1.868

Eleşkirt halk eğitim merkezlerinde her yıl halkın taleplerine uygun olarak birçok kurs açılmaktadır. Bu kursların bir kısmı Tablo 35'te verilmiştir.

Tablo 35. Eleşkirt Halk Eğitim Merkezinde 2017 Yılında Açılan Kurslar

İlAdı	İlçeAdı	KurumAdı	KurumTürü	KursTipi	KursAlan Adı	KursProgram Adı	Açılan Kurs Sayısı Kurs Sayısı
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Ahşap Teknolojisi	Ahşap Boyama ve Vernikleme Elemanı	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Yabancı Diller	Almanca A1 Seviyesi	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Müzik Ve Gösteri Sanatları	Bağlama Eğitimi (Bağlama Düzeni)	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Bilişim Teknolojileri	Bilgisayar İşletmenliği (Operatörlüğü)	2
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Bilişim Teknolojileri	Bilgisayar Kullanımı	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi	Çocuk Bakımı ve Oyun Odası Gelişimsel Etkinlikleri (3-6 Yaş)	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi	Çocuk Bakımı ve Oyun Odası Sosyal Etkinlikleri (3-6 Yaş)	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	El Sanatları Teknolojisi	Düz Kirkitli Dokumalar	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Sağlık	Gıda ve Su Sektöründe Çalışanlar İçin Hijyen Eğitimi	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Yiyecek İçecek Hizmetleri	Kadayıf Yapımı	2
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Giyim Üretim Teknolojisi	Kadın Düz Dar Etek Dikimi	2
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Giyim Üretim Teknolojisi	Kadın Giyim Modelist Yardımcılığı	5
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Tesisat Teknolojisi Ve İklimlendirme	Katı ve Sıvı Yakıtlı Kalorifer Ateşçisi	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Tesisat Teknolojisi Ve İklimlendirme	Katı Yakıtlı Kalorifer Ateşçisi	5
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Havacılık	Model Uçak (ATA) Yapımı	4
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Okuma Yazma	Okuma-Yazma I. Kademe	10
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Okuma Yazma	Okuma-Yazma I. Kademe Seviye Tespit Sınavı	7
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Okuma Yazma	Okuma-Yazma II. Kademe Seviye Tespit Sınavı	6
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Spor	Pilates 1. Seviye	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Spor	Satranç 1. Seviye Başlangıç Düzeyi Kurs Programı	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Hayvan Yetiştiriciliği	Sürü Yönetimi Elemanı	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Tarım Teknolojileri	Traktör Bakım ve Onarım	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Müzik Ve Gösteri Sanatları	Türk Halk Oyunları Ağrı Yöresi Halaylar	4
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Sosyal Hizmetler Ve Danışmanlık	Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi	37
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Spor	Voleybol	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Yiyecek İçecek Hizmetleri	Yaş pasta yapımı	1
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	El Sanatları Teknolojisi	Zikzak Makine Nakışları	2
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi	3-6 Yaş Çocuk Etkinlikleri	2
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi	37-72 Ay (3-6 Yaş) Oyun Odası	2
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Genel	Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi	37-72 Ay (3-6 Yaş) Oyun Odası Etkinlikleri	2
Ağrı	Eleşkirt	Halk Eğitimi Merkezi	Halk Eğitimi Merkezi	Mesleki ve Teknik	Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi	4-6 Yaş Çocuk Eğitimi ve Etkinlikleri	2

Eleşkirt ilçesinde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesine bağlı bir adet yüksekokul bulunmaktadır. Celal Oruç Hayvansal Üretim Yüksekokulu (HÜYO) 13 Kasım 2010 tarih ve 27758 sayılı resmi gazetede yayımlanan 2010/1059 nolu Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Yüksekokul bünyesinde "Hayvansal Üretim ve Yönetim Lisans Programı" adı altında Çiftlik Yönetimi, Hayvan Sağlığı, Hayvan yetiştirme ve Besleme ile Üretim Teknolojileri bölümü yer almaktadır (Fotoğraf 7-8).

Fotoğraf 7. Eleşkirt Celal Oruç Hayvansal Üretim Yüksek Okulunun Çiftliğinden Bir Görünüm

Fotoğraf 8. Eleşkirt Celal Oruç Hayvansal Üretim Yüksek Okulundan Görünüm

2.2. YERLEŞME COĞRAFYASI

2.2.1. Giriş

Tamamı ile coğrafyanın, özellikle Beşeri Coğrafyanın bir dalı olan Yerleşme Coğrafyası, yerleşmelerin konumlarını, yoğunluklarını, fizyonomi, fonksiyon ve kökenlerini araştırır[78].

İnsanların barınmak ya da çeşitli faaliyetlerini sürdürmek amacıyla bir arazi parçası üzerine inşa etmiş oldukları bir veya birden fazla sayıda konuttan oluşan birimlere yerleşme denir[79]. Yerleşme kendiliğinden meydana gelen coğrafi bir olgu değildir. Zamana bağlı olarak günün koşulları dâhilinde planlı bir şekilde ya da düzensiz olarak gelişirler[80].

1926 yılına kadar ilçe olan Toprakkale bu özelliğini bu yıldan itibaren Eleşkirt'te kaptırmıştır[81]. 1926 belediyesi kurulan Eleşkirt ilçesi sürekli gelişme göstermiştir. Özellikle Eleşkirt'in transit yol kenarı yerleşmesi olduğu için büyümesi devam etmiştir.

İlçe yerleşmesi çöküntü bir alana kurulmuştur. Batıdan ve kuzeyden dağlar ile çevriliyken güneyden de dağ uzantıları üzerinde yükselmiş tepeler ile çevrilidir. Bundan dolayı ilçe üzerinde kurulmuş olduğu çöküntü depresyonun doğuya devam eden kısmına doğru gelişim göstermektedir.

Köy ve şehir kategorisindeki yerleşmeleri birbirinden ayırt etmek için dikkate alınabilecek kriterlerden birincisi, yerleşmeleri nüfuslarına göre sınıflarına ayırmaktır[82]. 5393 Sayılı Belediye Kanuna göre nüfusu 5.000 ve üzerinde olan yerleşim birimlerinde belediye kurulabilir. Yukarıdaki tanıma uygun şekilde belediyesi bulunan Eleşkirt ilçe merkezinde 8 mahalle bulunmaktadır, bunlar; Esentepe mahallesi, Fatih mahallesi, Hürriyet mahallesi, Karşıyaka mahallesi, İstiklal mahallesi, Kâzımkarabekir mahallesi, Lozan mahallesi ve Müftüselim mahallesidir.

---

[78] Bedriye Torun-Denker, *Yerleşme Coğrafyası (Kır Yerleşmeleri),* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1977, 3

[79] Ali Özçağlar, *İdari Coğrafya*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2011, 37.

[80] Mesut Elibüyük, "Malatya İli Yerleşmelerinin Tarihsel Dönemlere Göre Coğrafi Dağılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-coğrafya Fakültesi Dergisi,* Ankara 2013, 185.

[81] Eleşkirt Kaymakamlığı, Eleşkirt Tanıtım Yayınları, 2001, 14.

[82] Süha Göney, *Şehir Coğrafyası I,* (3. Baskı), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1995, 8.

Eleşkirt ilçesine bağlı beldeler; Tahir, Yücekapı ve Yayladüzü beldeleridir. İlçeye bağlı 55 köy yerleşmesi bulunmaktadır (Tablo 13-16). Köy yerleşmeleri yoğun olarak ilçenin güney ve güneydoğusuna kurulmuşlardır.

İlçenin köy yerleşmeleri dağ üzerinde, dağ eteğinde, yol boylarında, akarsu boylarında, dağ içinde ve ova üzerinde kurulmuşlardır (Fotoğraf 9-10).

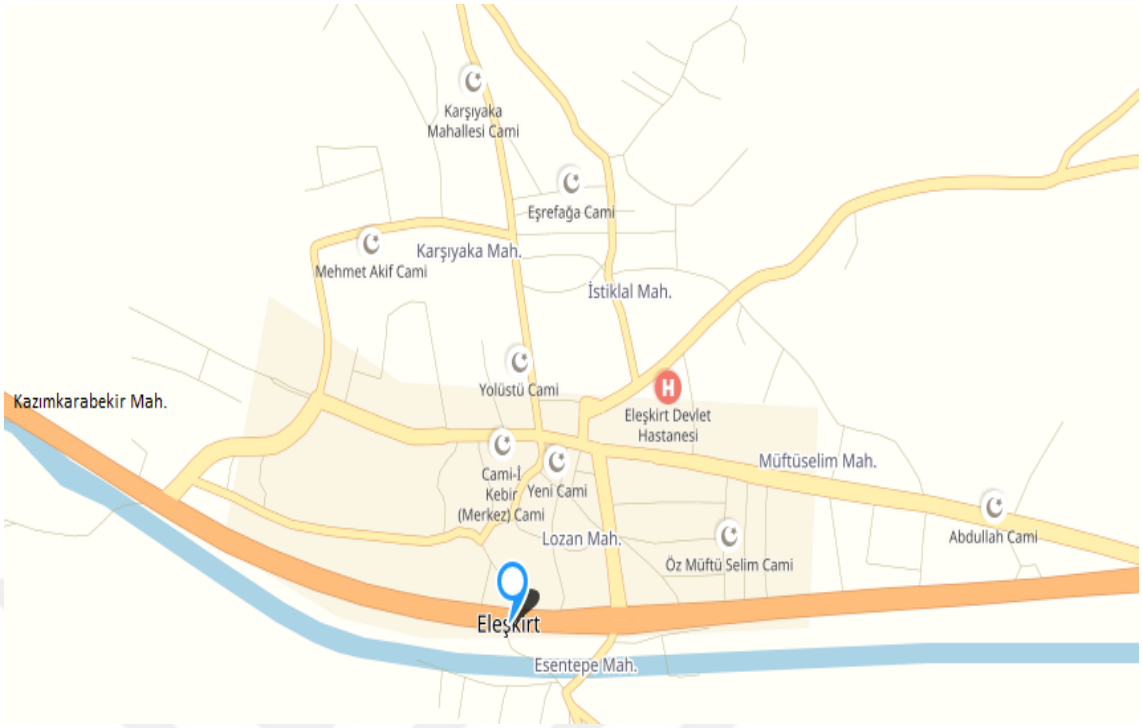
Fotoğraf 9. Eleşkirt'in Bazı Köylerinden Görünüm

Fotoğraf 10. Eleşkirt'in Bazı Köylerinden Görünüm

Fotoğraf 11. Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm

Şekil 33 Eleşkirt İlçe Merkezi Haritası

2.2.1.1. Meskenler

Yerleşmelerin yapısını oluşturan en küçük eleman konutlardır. Mesken barınak, konut, en ilkel rüzgârlık, çardak, mağara, çadır, mavna veya basit bir kulübe olabileceği gibi bir çiftlik veya bir gökdelende olabilmektedir. Mesken deyimi ile sadece ikametgâh olarak kullanılan ya da içinde insanların sadece gündelik işlerinin binalar değil atölye, mağaza, okul, camii, kilise, tiyatro, sinema, ticari, sanayi, dini, askeri ve kültürel veya eğlence gibi çok çeşitli faaliyetlerin sürdürülmesi için yapılan yapılarda kastedilmektedir[83].

Eleşkirt ilçesinde yerleşmeyi oluşturan meskenlerin yapısına baktığımızda inşa ediliş şekilleri iklim ile paralellik göstermektedir. İlçedeki hemen bütün yapıların ön cephesi güneye bakmaktadır. Yapıların kuzey cephesinde ise ya hiç pencere bulunmamakta ya da mümkün derecede küçük yapılmaktadır (Fotoğraf 12). Böylelikle düşük sıcaklıktan mümkün derece korunmaya çalışılmıştır. İlçe merkezinde yer alan eski yapılar da genellikle inşa malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Modern yapılarda ise tuğla veya briket kullanılmakta ve buna ek olarak soğuktan korunmak amacıyla mantolama

[83] Torun-Denker, 59-60.

yapılmaktadır. Çatı malzemesi olarak da metal sac kullanılmaktadır. Kar yağışı fazla olduğu için biriken karın düşmesi için mesken çatıları yanlara doğru düşey bir şekilde yapılmaktadır[84] (Fotoğraf 15).

Araştırma sahasındaki eski tip ve yeni tip meskenleri şöyle karşılaştırabiliriz; Sahadaki eski tip meskenler taş ve kerpiç gibi geleneksel yapı malzemeleri ile inşa edilmiştir (Fotoğraf 13-14). Yeni tip meskenlerde ise çimento, tuğla, briket gibi çağdaş yapı malzemeleri kullanılmıştır.

- Eski tip meskenler tek katlı taş binalar olup, çimento yerine balçık kullanılmıştır.
- Yeni tip meskenler genellikle iki veya daha fazla kattan oluşmakta olup, yapıştırıcı madde olarak çimento kullanılmıştır.
- Eski tip meskenlerin çatı şekilleri genellikle tek bir yöne eğimli şekilde yapılmıştır. Çatı malzemesi olarak sac kullanılmıştır. Ancak üstü toprak örtülü meskenlerde halen bulunmaktadır.

Fotoğraf 12. Yücekapı Beldesindeki Bir Mesken ve Eklentisinden Görünüm

[84] Ömer Faruk Kara, Asiye Avcı, *Yüce Kapı Beldesinin Coğrafi Etüdü* (Bitirme Tezi), Erzurum 2012, 32

- Yeni tip meskenlerin çatı şekli ise birkaç yöne eğimli olacak şekilde inşa edilmiştir. Yapı malzemesi olarak da sac kullanılmıştır.
- Eski meskenlerin tavan kısımları ahşaptan yapılmıştır. Yeni meskenler de ise tavan kısımları betonarmedir.

Fotoğraf 13. Değirmenoğlu Köyünden Bir Mesken ve Eklentisinden Görünüm

- Eski meskenlerde hayvan barınakları, tarımsal ürünlerin saklandığı yapılar, kiler ve tandır evi ailenin kaldığı konutla bitişik halde bulunur. Yeni yapılan meskenler de ise yukarıda bahsi geçen yapılar ailenin kaldığı evden oldukça uzakta yapılmaktadır.

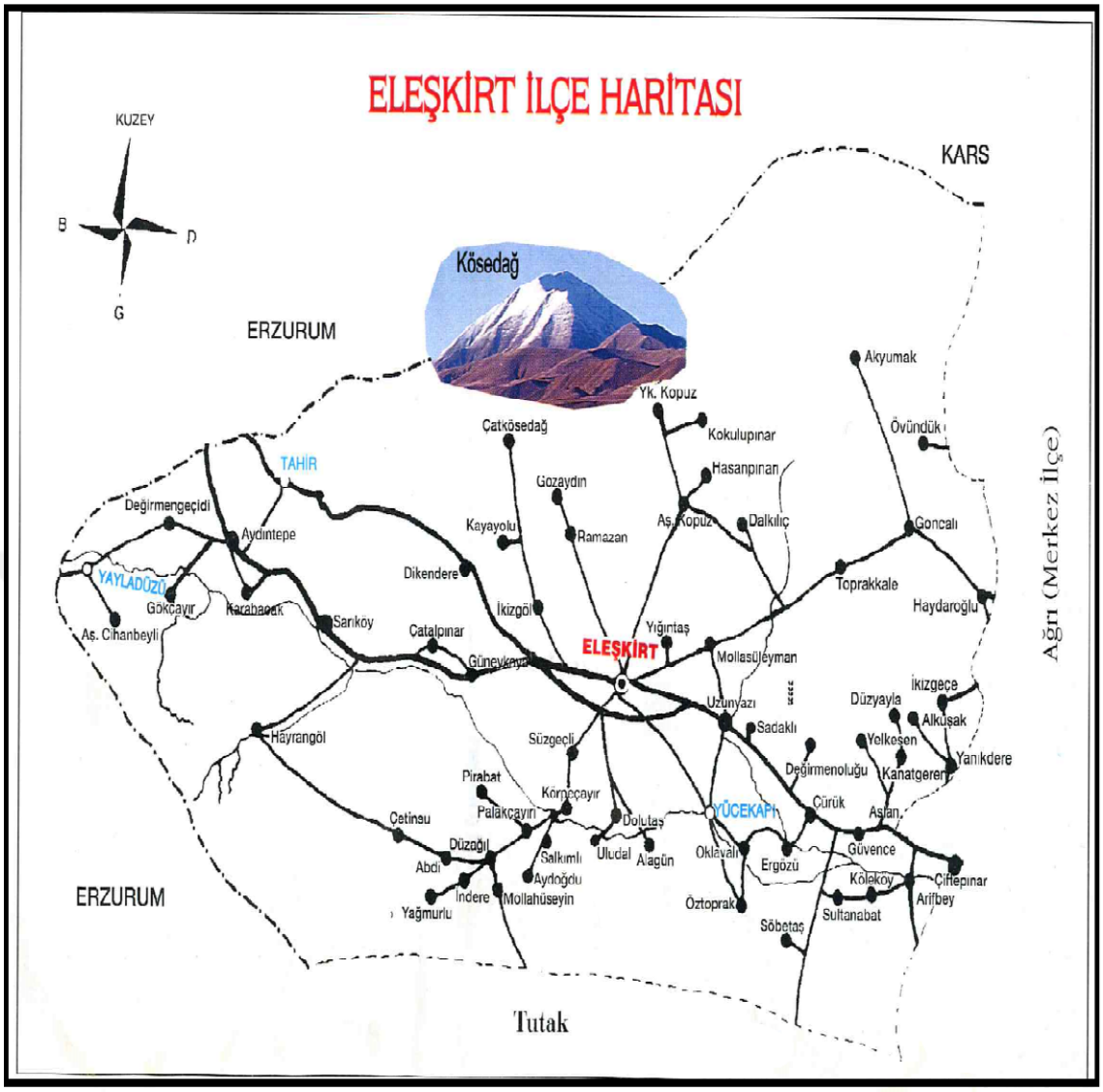
Yerleşmedeki meskenlerin çatı malzemesi olarak sac kullanılmasının sebebi, yağan karın çatıda birikmesini engellemektir.

Fotoğraf 14. 1937'de Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Başlayan Yücekapı İlkokulunun Lojmanı

Fotoğraf 15. Yücekapı Beldesinde Modern Yapı Malzemesi Kullanılarak Yapılmış Mesken

Harita 15. Eleşkirt İlçe Haritası (Ölçeksiz)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

3.1. GENEL BAKIŞ

İnsanlar tarafından oluşturulmuş ya da doğal olarak, yani kendiliğinden oluşmuş ekonomik kaynakları coğrafya biliminin araştırma yöntemleri, düşünce ilkeleri ve ifade teknikleri dâhilinde inceleyen bilime ya da coğrafya bilim alanlarına genel bir adlandırma olarak, ekonomik veya iktisadi coğrafya denir[85].

Anadolu tarih boyunca çeşitli uygarlıkların ya geçiş noktası ya da bu uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Hem topoğrafı nedenlerden hem de ılıman kuşakta yer almasından dolayı Anadolu iklim çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Bu sebeple Anadolu'ya gelen milletler bu çeşitlilikten yararlanarak farklı bitkilerin tarımlarını yapmışlardır. Bu uygarlıkların en önemlileri, Asurlar, Hititler, Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar olmuştur. Eski bir coğrafi geçmişe sahip olan ve geçiş güzergâhın yer alan Anadolu'da eski dünyanın ticaret merkezi olmasının da verdiği canlılıkla, çok çeşitli tarımsal faaliyetler eski devirlerden beri devam etmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde toprakların mülkiyeti devletin olmuş ve kişilere verilmemiştir. Ancak toprağı işletme hakkı kişilere verilmiştir. Özellikle Osmanlılardaki toprak düzeni, tarımsal faaliyetlere yön vermesi açısından önemlidir. Osmanlı Devleti döneminde tarım politikaları, askeri varlığın oluşturulması, vergilerin toplanması ve büyük şehirlerin gıda ihtiyacının karşılanması amaçları için kullanılmıştır[86].

Türkiye'de hayvancılığın yoğun şekilde yapıldığı bölgelerin başında Doğu Anadolu Bölgesi gelmektedir. Bölge, Türkiye'deki büyükbaş hayvan varlığının yaklaşık %24,4'üne ve küçükbaş hayvan varlığının ise %34,3'üne sahiptir[87]. Doğu Anadolu'nun Yukarı Murat Bölümünde yer alan Eleşkirt ilçesinin ekonomisi değerlendirilirken bu

---

[85] Hayati Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası* (5. Baskı), Pegem Akademi Yayınevi, Ankara 2011, 4

[86] Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Türkiye'de Tarım, 2005, https://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiyede_tarim.pdf , (Erişim Tarihi: 02.02.2018), s.1

[87] Rasim Akpınar, M. Emin Özsan, Kamil Taşçı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hayvancılık Sektörünün Rekabet Edebilirliğinin Analizi, http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423907076.pdf , (Erişim Tarihi: 02.02.2018), s.9

bağlamda öncelikli olarak ilçede hayvancılık ve hayvancılığa bağlı gelişen tarım üzerinde durulacaktır.

Bir yerin ekonomik işlevleri ile gelişmişlik düzeyleri birbirine paraleldir. Ekonomik anlamda gelişmişlik betonlaşma ile alakalı olmayıp üretim mekanizmalarının oluştuğu buna bağlı olarak da pazar alanlarının ortaya çıkması ile ilgilidir. Bu anlamada araştırmaya konu olan Eleşkirt ilçesinin ekonomik durumu değerlendirilecektir.

İlçede birkaç birincil ekonomik faaliyet dışında önemli sayılabilecek ekonomik faaliyet bulunmamaktadır. İlçede yapılan ekonomik faaliyet daha çok gizil üretim şeklindedir. Ülke ekonomisi içerisinde önemli bir yeri olmasa da yerleşim alanı için önemli sayılabilecek niteliktedir. İlçede kümes hayvancılığı ticari amaçlı olarak yapılmamaktadır. Daha çok ev ekonomisine kısmi katkı sağlamak için beslenmektedir. Eleşkirt zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Bundan dolayı ilkbaharla birlikte ilçeye çok sayıda arıcı gelmektedir. Aynı zamanda ilçe de arıcılıkla uğraşan küçük bir kesimde bulunmaktadır. Eleşkirt ilçesinde Eleşkirt Mal Müdürlüğü verilerine göre 3633 kayıtlı çiftçi bulunmaktadır.

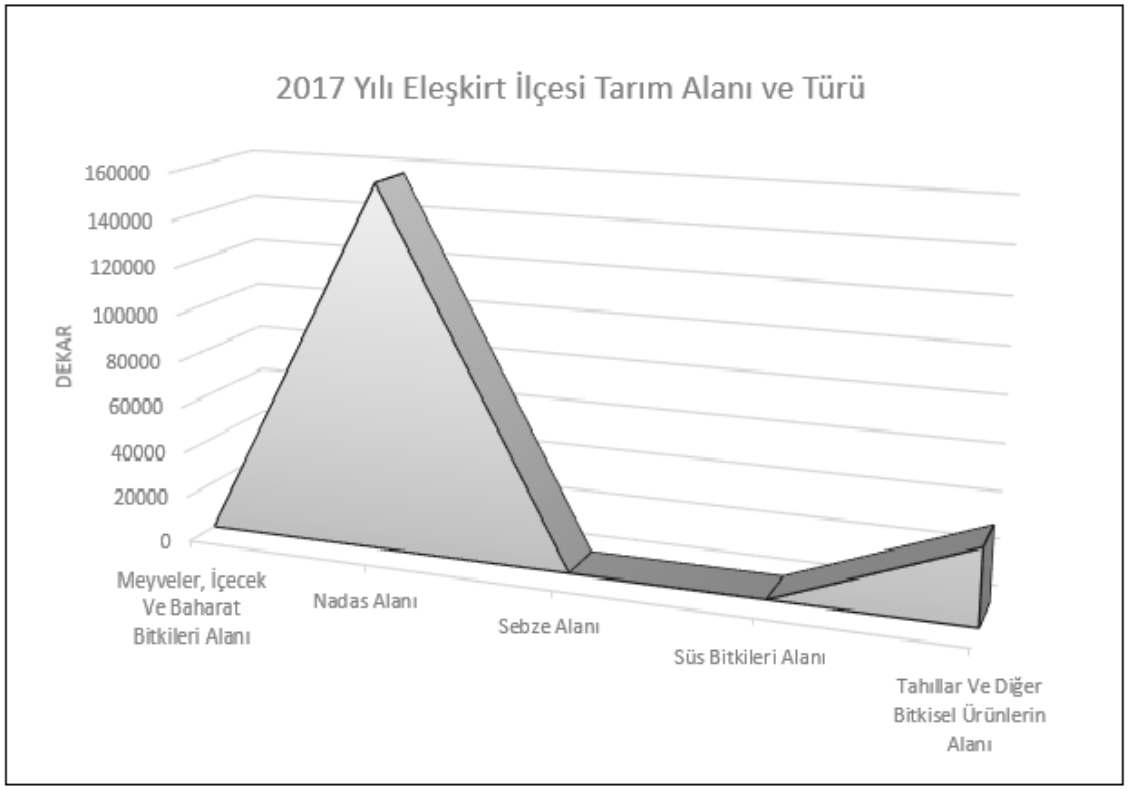
Dağlar üzerinde kurulan köy yerleşmelerinde yeryüzü şekillerinin izin verdiği kadar tarım yapabilmektedirler. Bu köylerin temel geçim kaynakları yayla hayvancılığı oluşturmaktadır (Fotoğraf 19-20). Dağ eteğinde kurulan köyler ise hem büyük oranda tarımla hem de hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ova üzerinde kurulmuş köy yerleşmelerinde ise tarım ve hayvancılık önemli ölçüde yapılmaktadır.

3.2. TARIM

Eleşkirt ilçesi birçok alanda ekonomik kapasiteye sahiptir. Üzerinde kurulmuş olduğu Eleşkirt Ovası'nın verimli tarım arazileri çeşitli ürünlerin yetişmesine olanak sağlar. Ayrıca ovayı çevrelemiş olan dağların geniş otlakları hayvancılık bakımından oldukça elverişli şartlara sahiptir.

Tablo 36. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesi Toplam Ekili Alanların Tarım Alanı Türlerine göre Dağılımı (Dekar)

Tarım Alanı Türü	**Dekar**
Meyveler, İçecek Ve Baharat Bitkileri Alanı	56
Nadas Alanı	157454
Sebze Alanı	85
Süs Bitkileri Alanı	0
Tahıllar Ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı	332701
TOPLAM	490.296

Şekil 34. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesi Toplam Ekili Alanların Tarım Alanı Türlerine göre Dağılımı (Dekar)

2017 Yılı itibariyle Eleşkirt ilçesi toplam ekili alanların tarım alanı 490.296 dekardır. Bunda en büyük pay tahıllara ait olup, nadasa bırakılan tarım alanları ise 2. Sırada yer alır. Nadasa bırakılan tarım alanlarının büyük bir bölümü dağ veya tepe yamaçlarında yer alır. Toplam tarım alanları içerisinde sebzeler için 85 dekar, meyveler, içecek ve baharat içinse 56 dekar alan ayrılmıştır (Tablo 36).

Tablo 37. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesi Toplam Ekili Alanın Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlere göre Dağılımı (Dekar)

Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünler	**Dekar**
Buğday	137536
Arpa	99686
Triticale	320
Nohut, Kuru	65
Mercimek, Kuru (Yeşil)	252
Çerezlik Ayçiçeği Tohumu	380
Aspir Tohumu	25
Patates	16
Şeker Pancarı	17971
Fiğ-Adi	14000
Fiğ-Macar	8630
Yonca	36000
Korunga	17000
Mısır (Silaj)	820
TOPLAM	332701

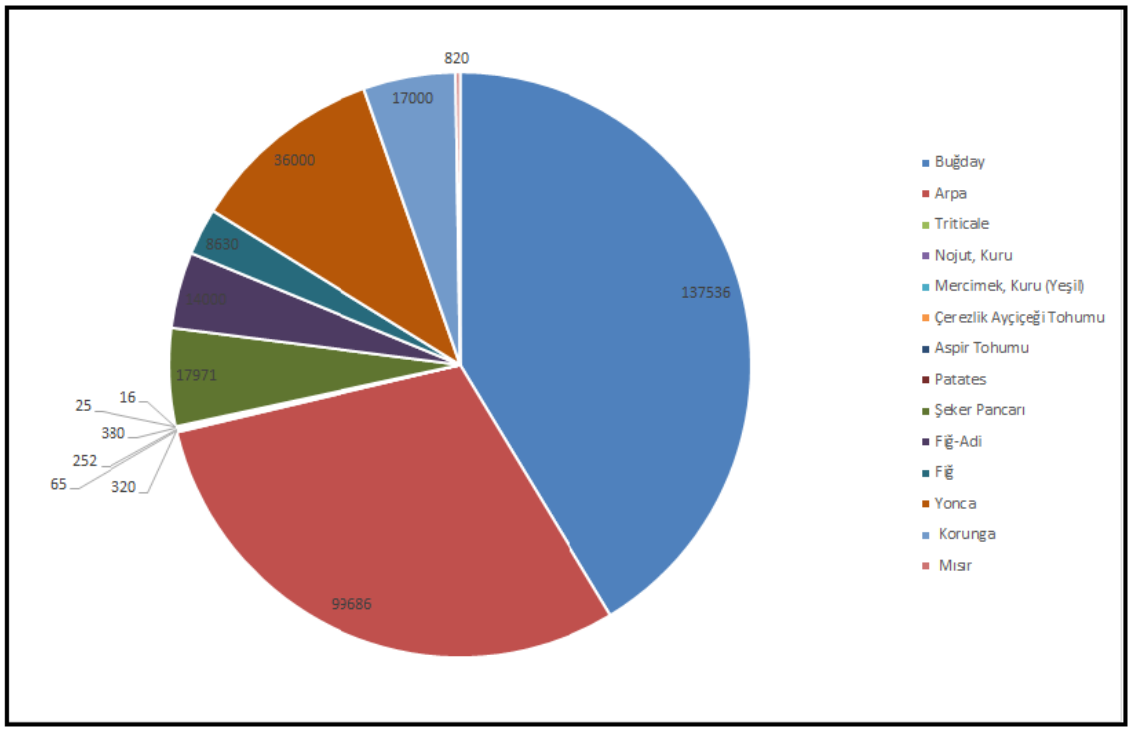
Tahıl grubu için ayrılan toplam alan 332,701 dekardır. Tahıllar grubunda en fala ekilen ürün buğday olup, ikinci sırada arpa gelir. Bunları yonca, şeker pancarı, korunga ve fiğ izler (Tablo 37).

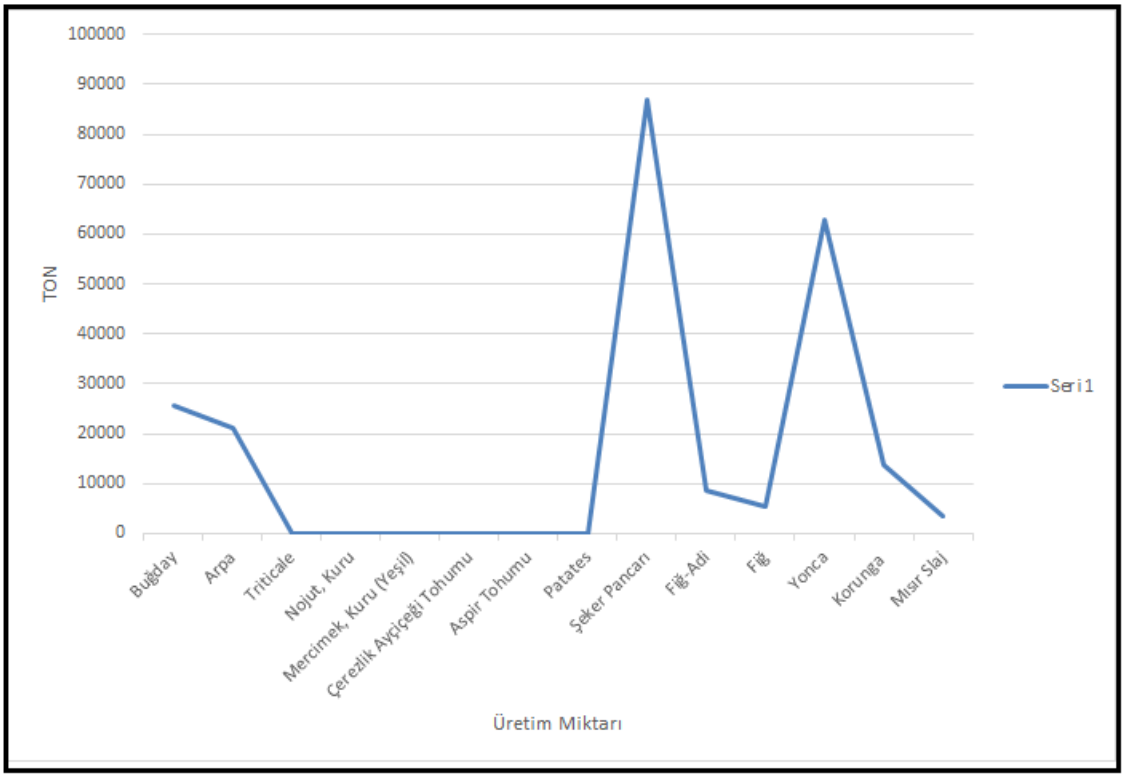
Fotoğraf 16. Eleşkirt'te Pancar Hasadı

Fotoğraf 17. Eleşkirt İlçesinde Pancar Hasadı Sonrası Taşıma

Şekil 35. 2017 Yılı Eleşkirt Toplam Ekili Alanın Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlere Göre Dağılımı (Dekar)

Şekil 36. 2017 Yılı Eleşkirt Toplam Ekili Alanda Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları (Ton)

Tablo 38. 2017 Yılı Eleşkirt Toplam Ekili Alanda Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarları (Ton)

Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünler	**Ton**
Buğday	25489
Arpa	21182
Triticale	86
Nohut, Kuru	7
Mercimek, Kuru (Yeşil)	32
Çerezlik Ayçiçeği Tohumu	60
Aspir Tohumu	3
Patates	18
Şeker Pancarı	86796
Fiğ-Adi	8680
Fiğ-Macar	5264
Yonca	63000
Korunga	13770
Mısır (Silaj)	3555
TOPLAM	**227942**

Yıllık toplam 227,942 ton üretime sahip tahıl ve diğer bitkisel ürünler grubu içerisinde en fazla üretime sahip olan ürün 86796 ton ile şeker pancarıdır. Şeker pancarı

Eleşkirt ilçesinde birçok çiftçiye önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Şeker pancarı üretiminin hem devlet destekli olması hem de şeker pancarından çıkan küspenin hayvan yemi olarak kullanılması birçok çiftçiyi bu ürünün üretimine teşvik etmiştir. İlçede yetiştirilen şeker pancarları ilçenin doğu girişindeki sanayi alanında toplandıktan sonra Ağrı Şeker Fabrikasına işlenmek üzere götürülmektedir. Şeker pancarından sonra üretimi en fazla olan ürünler yonca, buğday, arpa ve korungadır (Tablo 38). İlçede hayvancılığın önemli bir yeri var. Bundan dolayı ekilen ürünlerin birçoğu hayvancılığa yöneliktir.

Tablo 39. 2017 Yılı Eleşkirt İlçesi Sebze Türlerine Göre Ekili Alan ve Üretim Miktarı (Dekar), (Ton)

Sebze	**Dekar**	**Ton**
Fasulye-Taze	13	10
Beyaz Lahana	22	37
Sofralık Salata	8	7
Sofralık Domates	36	27
Taze Soğan	6	2
Toplam	85	83

Eleşkirt de çok az miktarda ticari amaçlı sebze ürünleri ekilmektedir. Genellikle kendi bahçe veya tarlalarında kendi ihtiyaçlarını giderecek kadar sebze ürünleri ekmektedirler. Ekilen ürünler arasında üretim olarak en fazla pay beyaz lahanaya aittir. Eleşkirtliler iaşe kültüründen gelen bir alışkanlıktan dolayı, halen bazı sebzeleri özelliklede beyaz lahanayı kışa hazırlık amaçlı sonbaharda depolamaktadırlar. Ortalama beş kişilik bir aile kışlık 100 kg beyaz lahana stokluyorlar. Bundan dolayı beyaz lahana üretimi diğerlerine göre daha fazladır.

Tablo 40. Eleşkirt İlçesi Toplam Meyvelin Alan ve Üretim Miktarı (Dekar), (Ton)

Meyve Ağaçları	Dekar	Ton
Elma (Starking)	36	5
Armut	0	0
Kiraz	20	2
Erik	0	0
TOPLAM	56	7

İlçede kayda değer meyve üretimi yoktur. Meyve ağaçları genellikle tarla kenarlarına veya bahçelere dikilmiştir. Ancak son zamanlarda Genç Çiftçi projesi ile yer yer elma ağacı tarlaları oluşturulmaya başlanmıştır.

Fotoğraf 18. Eleşkirt İlçesindeki Buğday Tarlasından Bir Görünüm

3.3. HAYVANCILIK

Eleşkirt'te hayvancılık faaliyetlerine baktığımızda, en fazla sayıya sahip olan hayvan grubu büyükbaş hayvandır. Eleşkirt'te toplamda 57,285 büyükbaş bulunmaktadır. Daha sonra ise küçükbaş hayvan grubu gelmektedir. İlçede toplamda 43,825 küçükbaş bulunmaktadır (Tablo 41). İlçede büyükbaş hayvan grubunun ön plana çıkmasında birçok faktör rol oynar. İlçenin birçok yerinde yayla olması ve buralarda yüksek boylu çayırların varlığı yayla hayvancılığını geliştirmiştir. Ayrıca ilçede hayvancılığa dayalı tarımsal ürünlerin üretimine imkân verecek tarım toprakların bulunması, şeker pancarından çıkan küspenin bol olması ahır hayvancılığına teşvik etmiş ve geliştirmiştir.

Tablo 41. Eleşkirt İlçesinde Türlerine Göre Hayvan Sayısı ve Hayvansal Üretimler

Hayvan Türü	Sığır (Yerli)	Sığır (Kültür	Sığır (Melez)	Manda	Koyun (Yerli)	Keçi (Kıl)	Ödek	Tavuk	Kaz	Hindi	Arı
Hayvan Sayısı	13,007	3,428	40,835	15	40,235	3,590	210	25,562	1,023	8,025	-
Yumurta Sayısı											
Arıcılık Yapan İşletme											19
Kovan Sayısı											1,802
Bal Üretimi (Ton)											19,822
Bal Mumu (Ton)											0.37
Süt (Ton)	1,498,562	2,840,620	44,275,567	5,845	1,348,617	158,047					
Kırmız Et (Ton)											
Beyaz Et (Ton)											
Deri											

Eleşkirt'in dağlarının güneye bakan yamaçları geniş bozkır bitki örtüsü ile kaplıdır. Küçükbaş hayvanların otlayabilmesine imkân verecek düzeyde gelişmiş bozkır örtüsü küçükbaş hayvancılığında gelişmesine imkân vermiştir. Ancak ilçede küçükbaş hayvandan ziyade büyükbaş beslenmektedir. Bunun sebebini Büyükbaş hayvan etinin küçükbaşa oranla daha fazla tercih edilmesi, hayvan başına, et ve süt üretiminin büyükbaş hayvanlarda daha fazla olması gösterilebilir.

Eleşkirt'te 25,562 yumurta tavuğu, 210 ördek, 1,023 kaz ve 8,025 hindi bulunmaktadır (Tablo 41). İlçede ticari anlamda kümes hayvancılığından ziyade ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapmış olduğu kümes hayvancılığı faaliyetleri vardır. 1997 yılında üretime geçerek günlük 5,000 yumurta üreten tesis şimdi atıl durumdadır.

Eleşkirt ilçesi arıcılık açısından büyük potansiyele sahiptir. Ancak ilçede arıcılık faaliyetiyle uğraşan kişi sayısı oldukça az olup genellikle bu faaliyeti yapanlar Karadeniz'den gelen gezici arıcılar tarafından sürdürülmektedir. İlçenin yeryüzü şekilleri oldukça çeşitlidir. Bir yay şeklinde ilçenin kurulduğu ovayı çevreleyen dağlar bir biri sıra oluşturmuştur. Ayrıca dağların üzerindeki kar sularını tahliye eden irili ufaklı birçok vadi oluşmuştur. Ova içinden bakıldığı zaman düzgün bir ufuk çizgisi izleyen dağlar zirveleri ardında farklı yer şekilleri oluşmuştur. Kısa mesafelerde dağlık alanlarda farklı yükseklik basamakları geliştiği için kısa mesafelerde mikro klima alanları ortaya çıkmıştır. Bitki örtüsü iklime paralel bir şekilde geliştiği için ilçenin çevresinde çeşitlilik açısından zengin bitki örtüsü oluşmuştur. Ayrıca insan faaliyetlerden olumsuz etkilenen arılar için yerleşme veya yol gibi beşeri yapıların az olduğu alanlar fazladır. Bu faktörler Eleşkirt'te arıcılık faaliyetleri için çok uygun bir ortam oluşturmuştur. İlçede arıcılıkla uğraşan 19 işletme bulunmaktadır. İlçedeki kovan sayısı 1,802 olup bunlardan 19,882 ton bal, 0,370 ton ise balmumu üretilmektedir (Tablo 41).

Fotoğraf 19. Yücekapı Küllük Yaylasından Bir Görünüm

Fotoğraf 20. Eleşkirt İlçesi Mardo (Ovanın Güneybatısı) Düzünden Bir Görünüm

3.4. ELEŞKİRT'TE SANAYİ VE GELİŞİMİ

Eleşkirt ilçesinde kurulmuş sanayi tesisleri şunlardır; ELKON tarım makineleri üretim ve pazarlama sanayi, 1999 yılında kurulmuştur. 1997'de kurulan ELGİSAN (Eleşkirt Giyim Sanayi). EL-PEN, PVC kapı ve pencere doğrama atölyesi ile ELPA plastik poşet atölyesi 1998'de kurulmuştur. İlçenin en büyük sanayi tesisi olma özelliği taşıyan ELDESAN A.Ş. entegre deri fabrikası 1999 yılında kurulmuştur. Ayrıca 1998 yılında 48 yataklı bir otele, kafeteryalara ve mekanik sistemlerin birçoğuna sahip Güneykaya Kayak Merkezi kurulmuştur[88]. Eleşkirt Yumurtacılık 1997 yılında üretime geç[89]. Bunun yanı sıra 1980-1990 yılları arasında faaliyette bulunmuş Karaelmas Hayrangöl Linyit işletmesi mevcuttu[90]. Bugün yukarıda bahsi geçen işletme veya tesisler ya atıl durumda ya da tamamen kapatılmışlardır.

Eleşkirt'te şu an faaliyet gösteren büyük sanayi kuruluşu bulunmamaktadır. İlçede faal durumda olan 3 marangoz atölyesi, 5 adet unlu mamuller fırını ve birkaç edat oto tamircisi bulunmaktadır.

Eleşkirt'te madenler ve madencilik; Eleşkirt ilçesi madencilik yönünde çeşitlilik göstermese de ilçede linyit kömürü, kireç ve kaya tuzu rezervleri bulunmaktadır (Tablo 42). Bunlardan daha öncede belirtildiği gibi 1980-1990 yılları arasında faaliyet bulunan Hayrangöl linyitlerinin işletilmesine bağlı olarak yıllık ortalama 15.000 ton kömür üretimi gerçekleşmiştir.

Tablo 42. Eleşkirt'te Bulunan Başlıca Önemli Madenler

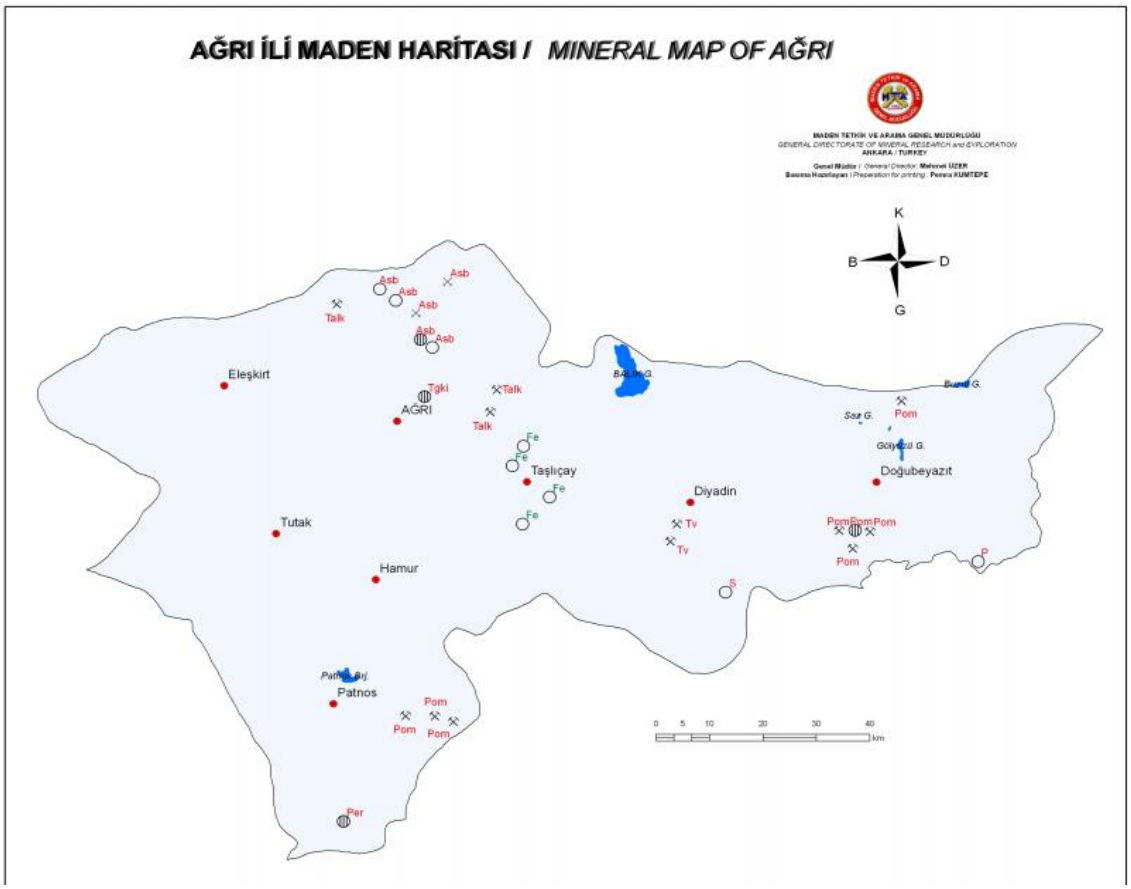
KİREÇTAŞI (Kçt) Merkez	Eleşkirt	Kösedağ Sahası Tenör :% 54 CaO, % 0.95 SiO2, % 0.90 MgO Rezerv: 100.000.000 ton muhtemel rezerv.

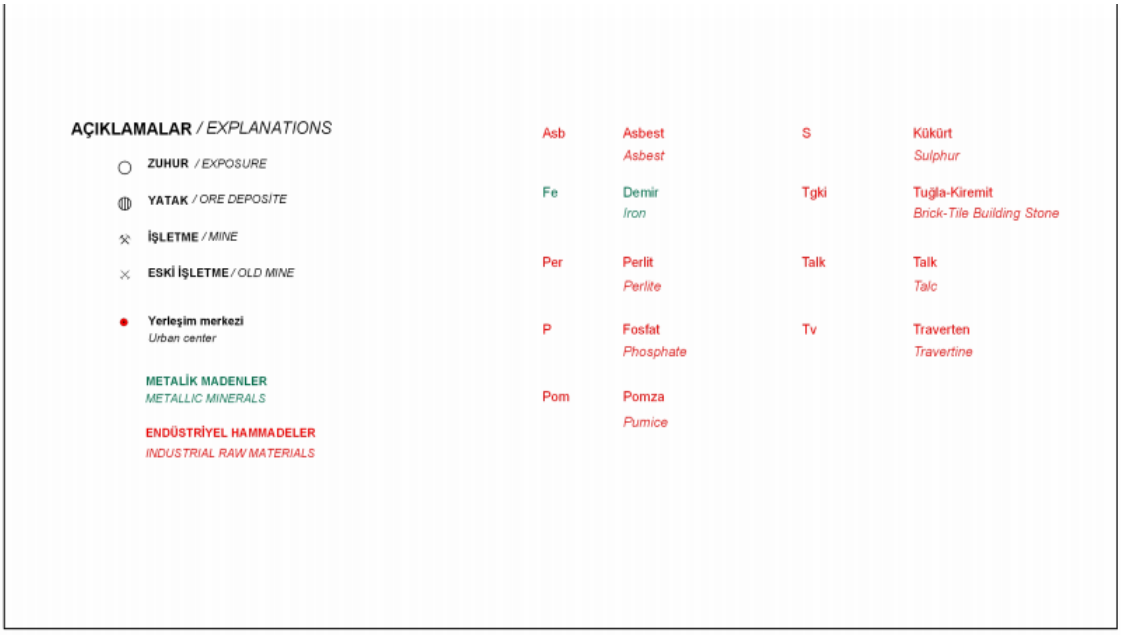
LİNYİT

Saha Adı	Rezerv (1000 ton)								Analiz Sonuçları				Eş değeri (1000 ton)		Kullanım Yeri	İşletme Şekli
	Görünür	Muhtemel	Mümkün	Toplam	Kaynak	Potansiyel	Genel Toplam	İşletilebilir	Su %	Kül %	S %	AID KCal/kg	Petrol	Taş Kömürü		
Eleşkirt Hayrangöl	42	43	-	85	-	-	85	-	32,12	26,14	0,44	2162	18	26	Teshin	Açık
TOPLAM	42	43	-	85	-	-	85	-					18	26		

Kaynak: http://www.mta.gov.tr

[88] https://agri-taslicay.tr.gg/Ele%26%23351%3Bkirt.htm , (Erişim Tarihi: 01.02.2018), s.1.
[89] http://arsiv.sabah.com.tr/1998/09/01/Y06.html, (Erişim Tarihi: 01.02.2018), s.1-2.
[90] İl il Türkiye, TRT Arşiv Yayınları, http://www.trtarsiv.com/detay/10781/il-il-turkiye, (Erişim Tarihi: 01.02.2018).

Kaynak: http://www.mta.gov.tr

Harita 16. Ağrı İli Maden Haritası

3.5. ELEŞKİRT'TE İSTİHDAM ALANLARI

Eleşkirt ilçesinin ekonomik gelir kaynağının büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılık gelirleri oluşturduğu için çalışan nüfus içindeki payın en yüksek olduğu grup çiftçi grubudur. Eleşkirt ilçesinde hizmet alanında çalışan nüfusta azımsanmayacak kadar çoktur. İlçede 1114 kişi kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmaktadır. 260 kişi ise esnaf grubuna yer almaktadır.

Tablo 43. Eleşkirt Çalışan Nüfusunun İstihdam Alanlarına Göre Dağılımı

İSTİHDAM ALANI	**ÇALIŞAN KİŞİ SAYISI**
KAYMAKAMLIK	6
ADLİYE	16
MALİYE	7
MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ	740
HASTANE	113
TARIM, GIDA VE HAYVANCILIK MÜDÜRLÜĞÜ	22
TAPU MÜDÜRLÜĞÜ	3
NÜFUS MÜDÜRLÜĞÜ	3
KÜTÜPHANE	1
MÜFTÜLÜK	85
ÇİFTÇİ	3633
ESNAF	260
BELEDİYE	118

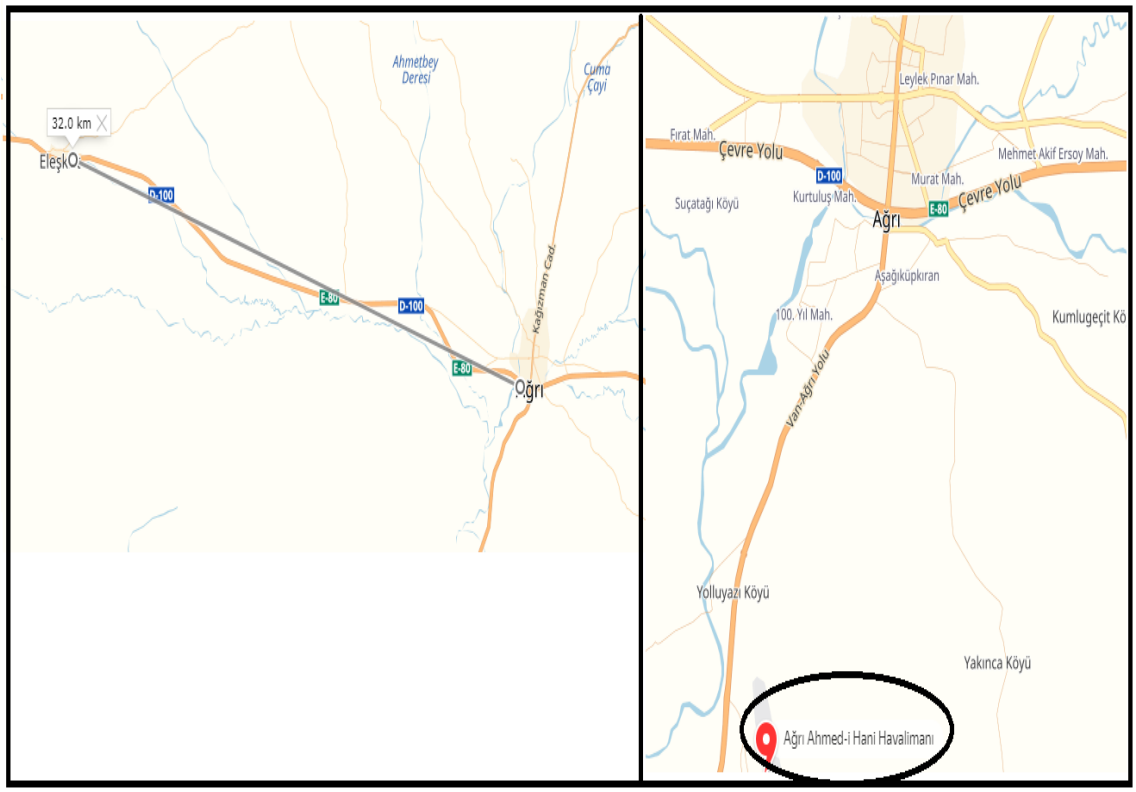
3.6. ULAŞIM COĞRAFYASI VE HABERLEŞME

Her ülkede olduğu gibi, ülkemizde ulaşım ve ulaştırma, doğal ve beşeri çevre etmenlerin etkisinde kalarak gelişme gösterir.[91] Anadolu'nun kuzeydoğusunda yer alan bu küçük yerleşim biriminde (Eleşkirt) yer şekilleri genel itibariyle sadelik gösterir. Kurulduğu alan çöküntü bir depresyon olduğu için yol yapım maliyetleri de birçok yere göre daha azdır. İlçenin bulunduğu konumda sadece karayolu ulaşımı bulunmaktadır.

[91] Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, 639

İlçeden 64,4 km batıda yer alan Horasan'da mevcut tren garı bulunmaktadır. Buradan demir yolu ile diğer illere ulaşım sağlanabilir. Ayrıca 32 km Eleşkirt'in doğusunda yer alan Ağrı'da Havayolu mevcuttur (Şekil 37).

Eleşkirt ilçesi Ağrı merkeze ortalama olarak 32 km, Erzurum'a 150 km uzaklıkta yer alır. Buralara günlük minibüs ve otobüsler ile ulaşım sağlanmaktadır[92].

Şekil 37. Eleşkirt'ten Ağrı Havaalanına Ulaşım Güzergâhı

Eleşkirt ilçesinde ulaşım ve ulaştırma sağlayan otogar ilçe merkezinin en güneyinde yer almakta olup her gün Türkiye'nin diğer illerine giden otobüs firmalarının transit yolu üzeri olduğu için uğrak alanı olmaktadır. İlçede ayrıca ulaştırma hizmeti veren bir adet posta ve telgraf teşkilatı (PTT) bulunmaktadır (Şekil 38).

[92] Karayolları İl Müdürlüğü

Şekil 38. Eleşkirt PTT Şubesi ve İlçe Otogarının Konumu

Tablo 44. İlçeye Ulaşım Sağlanan Yollar Üzerindeki Geçitler

Tahir Geçidi	Eleşkirt Horasan arasındaki geçittir. 2160 m. yüksekliğindedir. 1979 yılına kadar Ağrı-Erzurum ulaşımı bu geçit üzerinden yapılmaktaydı.
Kılıç Geçidi	Eleşkirt ve Tutak ilçelerini bağlayan geçittir.
Mızrak Geçidi	Kılıç Geçidinin batısında yer alır. Eleşkirt-Tutak ilçelerini Mollahüseyin-Mızrak yoluyla bağlar.
Çat Geçidi	Eleşkirt-Horasan arasında, Eleşkirt'in güneybatısında Şeryan vadisinin Eleşkirt Ovası'na girdiği yerde bulunur.
Kaynak	***Eleşkirt Tanıtım Yayınları 2001***

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARİHİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLER

4.1. GENEL BAKIŞ

Doğu Anadolu Bölgesi yaygın kanaatlerin aksine Türkiye'de en erken yerleşilen ve nüfuslanmaya başlayan bölgelerin başında gelir. Arkeolojik araştırmalar, bölgenin 15000 ile 8000 yılları arasında değişen bir yerleşme tarihine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bölge çeşitli kültür ve medeniyetlerin etkisi altında kalmış, nüfus ve yerleşme faaliyetleri bu faktörlere bağlı olarak çeşitlenmiştir[93].

Doğu Anadolu 'nun bilinen en eski sakinleri Huriler olduğu bilinmektedir. Daha sonra ise bölgenin önemli bir kısmına sahip olan Urartular bölgede hükmetmiştir[94]. Bunların dışında bölgede hüküm süren devletler ve milletler ise Sakalar, Kıpçaklar, Ermeniler, Roma İmparatorluğu, Saltuklular, Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı İmparatorluğu ve halen egemenliği altında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Eleşkirt ilçesi oldukça eski bir tarihe sahiptir. İlçe adını bu yöreye verilen Valeşkerd (Aleşkerd / Eleşkirt) sözündün almıştır. Asıl adı Zetka'dır. Eleşkirt, Ağrı il merkezinin batısında kalan bölgenin ve buradaki ovanın genel ismidir. Ovanın adı, sonradan ilçeye verilmiştir. Eleşkirt'in tarihi Urartulara kadar dayanır. Buna somut örnek olarak Urartulardan kalma Pirabat ve Toprakkale, önemli yerleşme merkezleri gösterilebilir. Urartular zayıflamasıyla birlikte burası Medler tarafından İran topraklarına katılmıştır. Eleşkirt, Murat vadisinin Erzurum'a geçit veren batı ucunda olduğu için, İran ve Kafkaslar ile Anadolu arasında bir köprü özelliğindedir. Bu nedenle Eleşkirt, tarih boyunca orduların geçit güzergâhı veya bazen de savaştığı alanı olmuştur. Toprakkale ve verimli Eleşkirt ovası; Arsaklılar, Romalılar, Sasaniler, Araplar, Bagratlılar, Bizanslılar, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular ve Akkoyunlular egemenliğinde altında kalmıştır. 1064'te Çağrı Bey'in oğlu Yakuti Bey tarafından fethedildiği halde, zaman zaman İranlıların egemenliği altına girmiştir. Bazen de Timurlulardan Şah Ruh ile Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ve oğulları arasında

[93] Arınç, *Doğal İktisadi ve Siyasi Yönleriyle Türkiye'nin İç Bölgeleri*, 51.
[94] Arınç, *Doğal İktisadi ve Siyasi Yönleriyle Türkiye'nin İç Bölgeleri*, 51.

mücadele alanı haline dönüşmüştür. Yavuz Sultan Selim döneminde Safeviler 'den alınıp Osmanlı egemenliğine katılmıştır. (1514).

Eleşkirt ilçesi Osmanlı egemenliği altında bulunduğu süre içinde önceleri Van, sonra da Erzurum eyaletine bağlanan Beyazıt Sancağının ocağı olarak yönetilmiştir. Beyazıt Sancağının Erzurum'a bağlandığı sırada 5 bucak, 115 köyden meydana gelen bir kaza haline getirildi. 1828, 1856 ve 1877-1878 Osmanlı Rus savaşlarında bir süre Rusların eline geçti. Eleşkirt 1877-1878 harbinde savaş alanı oldu. Tatlıoğlu Mehmet Paşa'nın savunduğu bölge, Paşa'nın şehadeti üzerine Rus ordularının kontrolüne girdi (07.06.1878). Savaşta yenik sayıldığımız için Ağrı topraklarının büyük bir kısmı ile birlikte Eleşkirt'te, 1878 Yeşilköy Antlaşması ile Ruslara bırakıldı. Daha sonra Berlin Kongresinde bu karar düzeltilerek, ilçe Osmanlı Devleti'ne geri verildi. 16 Ocak 1914'te tekrar Ruslar tarafından işgal edildiyse de 16 Nisan 1918 de geri alındı. Toprakkale 1687 yılında ilçe statüsü kazanmıştır. 1925'te ilçe merkezi Zedikan'a taşındı ve adı Eleşkirt şeklinde değiştirildi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Beyazıt'a bağlıyken, sancakların kaldırılması ve 1927 yılında Ağrı'nın vilayet merkezi olmasıyla Eleşkirt ilçesi idari bakımdan buraya bağlanmıştır. İlçenin ayakta kalabilen en önemli tarih yapısı, Mirza Bin Abdi tarafından 1687 tarihinde yaptırılan Toprakkale köyündeki Toprakkale Camii eseridir. Camii korunma altına alınmış ve 1967 yılında caminin onarımı yapılmıştır. Ayrıca Toprakkale köyünde bir de, Urartulardan günümüze kadar birçok uygarlığın izlerini taşıyan kale bulunmaktadır[95].

4.2. İLK ÇAĞDA ELEŞKİRT

Gürbulak Sınır Kapısı ile Trabzon Limanı arasındaki transit karayolları üzerinde yer alan Eleşkirt ilçesi köklü bir tarihe sahiptir. Eleşkirt ilçesi varlığı en eski devirlerden beri sürdüre gelmiştir. Birçok kültür ve medeniyet eserlerini taşıyan bölgenin tarihi oldukça eskiye dayanır. M.Ö 2000´li yıllardan önce kuzeyde küçük Asya´ya gelen Akadlarla Amurru´lar bilindiği kadarıyla bölgenin ilk yerleşenlerindendir. Bu uygarlıkları daha sonraları Luviler ve Hititler takip etmişlerdir. Bölge daha sonraları gelen Gutiler, Ur devleti ve Amurru'lar egemenliğine girmiştir. Sonraki yıllarda bölge Hitit´ler ile Huriler arasında egemenlik savaşlarına sahne olmuştur. M.Ö 1115 yıllarında

[95] http://www.eleskirt.bel.tr/eleskirt.aspx#, (Erişim Tarihi: 01.02.2018)

Karadeniz tarafında gelip Mezopotamya´yı işgal etmek isteyen Muşkiler bölgeye egemen olmuşlarsa da egemenlikleri Sami Aramilerinin bölgeyi istila etmesiyle son bulmuştur. M.Ö.900-600 yılları arasında Urartuların hâkimiyet alanında kalan Eleşkirt Eski Urartu krallığının sayılı kalelerinden biridir. Eleşkirt daha sonra Asurlular hakimiyeti altına girmiş ve Medler ile Asurlular hakimiyeti arasındaki hakimiyet mücadelelerine sahne olmuştur bu tarihten sonra güney Kafkasya´dan Anadolu´ya girmek isteyen bütün ordular için geçiş yeri olan zaman içerisinde o devrin süper güçleri Persler ve Roma (Bizans) İmparatorluğu arasında el değiştirmiştir. M.Ö.334 tarihinde büyük İskender´in Çanakkale boğazını geçip Hindistan´a kadar uzanan fetih hareketleri sonucunda Eleşkirt'te alınmış ve Roma hâkimiyeti alanında Helenistik kültüre dâhil olarak bazen Romalıların bazen de bölgedeki Ermeni krallıkların hâkimiyetinde kalmıştır[96].

4.3. HUN TÜRKLERİ

Atlı ve göçebe Saka Türklerinin Doğu Anadolu Bölgesine gelmeleriyle birlikte Eleşkirt yöresi ilk defa Türklerin hâkimiyetine girmiştir. Saka Türklerinin İranlılara yenilmesi ve Sakaların Arsaklılar ile işbirliğine gitmeleri sonucunda anavatanları Doğubayazıt, Eleşkirt bölgesi olan Küçük Arsaklar devleti kurulur. Bu devirde Eleşkirt ovasının adı Bagravand'dır. M.S. 60-225 tarihleri arasında Orta Asya'dan batıya doğru yayılma amacında olan Luşan orduları da kısa sürelide olsa bölgenin sakinlerinden olmuştur. 395 tarihinden sonra Kafkasları geçerek Anadolu´ya giren Batı Hun´larını doğu bölümü başbuğlarından Kursık ve Basık´ın Eleşkirt´ten geçerek Erzurum üzerinden Fırat ve Karasu havzaları yoluyla Malatya ve Çukurova´yı ele geçirmeleriyle Eleşkirt yöresi ilk Türk akınlarıyla karşılaşmıştır. 398 yılında Roma imparatorluğunu baskı altına alan Hunlar böylece Anadolu´yu egemenliği altına almışlardır[97].

4.4. SELÇUKLULAR VE OSMANLILAR DÖNEMİ

1054 yılında itibaren Türk akınlarıyla Karşılaşan bölge Tuğrul Bey ve Çağrı Bey´in oğlu Yakuti Bey tarafından Türk idaresi altından alınmıştır.(1064) Anadolu

[96] Eleşkirt Kaymakamlığı, Eleşkirt Tanıtım Yayınları, 2001, 13
[97] Eleşkirt Kaymakamlığı, Eleşkirt Tanıtım Yayınları, 2001, 13

beyliklerinden Saltuklular´ın nüfuz bölgesinde kalan Eleşkirt daha sonraları Sökmenliler (Ahlatşahlar)´in egemenlik sahasında kalmışlardır.

Osmanlı hâkimiyetine Yıldırım Beyazıt zamanında giren Eleşkirt bölgesi daha sonra Celayirlilerin eline geçmiştir. Bundan sonra İlhanlı ve Timurluların saldırılarına maruz kalan bölge Timurlulardan Şahruh ve Kara Yusuf´un çocukları arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. Karakoyunlu hükümdarı İskender Mirza 1421 tarihinde Eleşkirt yakınlarında yapılan savaşta Timurlulardan Şahruh´u yenmesiyle birlikte bölgedeki Karakoyunlu hâkimiyeti pekişir. Eleşkirt Karakoyunlu ve Akkoyunlular´ın hâkimiyetinden kaldıktan sonra kısa bir sürede Safevi hâkimiyetine geçmiştir. İmparatorluk devrinde bazen Van, çoğunlukla Erzurum eyaletine bağlanan Bayezid sancağı mülhakatından olarak bir ocaklık olarak yönetilmiştir[98].

Yukarıdaki bilgiler ışığında bakıldığında; bölgede birçok millet yaşamış ve bölge tarih boyunca farklı devletlerin egemenliği altında girmiştir. Buna bağlı olarak gerek maddi kültür gerekse manevi kültür bir karışıma uğramış heterojen bir kültür ortaya çıkmıştır.

Bu heterojen yapının dile yansıması oldukça fazla olmuş ve bugün yerel halkın günlük konuşma dili olan Kürtçe kelimelerin birçoğunda Arapça, Türkçe, Farsça ve Rusça kelimeler ile iletişimle birlikte İngilizce kelimeler yer almaktadır. Bunlardan bir kaçına örnek verecek olursak Ermenice bir kelime olan Zedikan (Eleşkirt), Rusça bir kelime olan gardol (картофель-patates) veya farsça sayılar (yek, do, se) gibi.

4.5. KÜLTÜR

Sosyal bilimciler ve hümanistler (insan bilimciler) bazıları dar, bazıları geniş anlamda birçok kültür tanımı yapmışlardır. Ancak kültürün, bir grup insanın ortak yaşam tarzı, tanımı en sık rastlananıdır[99].

Kültür coğrafyası ya da kültürel coğrafya, insanların içinde yaşadıkları fiziki çevreden çok, insan kültürlerinin vurgulandığı bir anlam içerir.

---

[98] Eleşkirt Kaymakamlığı, Eleşkirt Tanıtım Yayınları, 2001, 14
[99] E. Tümertekin, N. Özgüç, *Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan*, Anka Matbaacılık, 2009, 95.

Kültür dinamiktir; her nesil miras olarak devraldığı kültürü değişime uğratır ve ona yeni öğeler ekler. Kültür coğrafyası da, böylece kültür grupları ve toplumun mekânsal işleyişi bakımından mekânsal çeşitliklerini inceler; dil, din, ekonomi, yönetim ve diğer kültürel olguların bir yerden diğerine değişme ya da aynı kalma yollarının tasvir ve analizi üzerinde durur[100].

Kültürün kendisi maddi değildir. Kültür, entelektüel ve soyut olduğu için, maddileştirilemez. Ama madde kültürel olabilir; görülebilir ve dokunulabilir olan şeyler, kullanımları, şekilleri, dokuları, maddeleri, renkleriyle kültüreldir. Kültürel özellikler ister maddi kültür gibi elle tutulabilir şekilde olsun, isterse kültürün yalnızca bir ifade şekli olsun, iki büyük kültür grubu içinde ele alınırlar[101];

1- Sürekli değişim içinde bulunan normlara uyum sağlamaya ve onları uygulamaya çalışan büyük halk kitlelerinin oluşturduğu popüler kültür;
2- Geleneklerini sürdüren halkların oluşturduğu halk kültürü.

4.5.1. Kültürün Özellikleri ve Kültürü Etkileyen Faktörler

4.5.1.1. Yer şekilleri, Bitki Örtüsü ve İklim

Eleşkirt ilçesi birtakım sıradağlar arasında kalan bir ovanın üzerine kuruludur. Çevresindeki sıradağlar 2000 m den yüksektir. Art arda tepe ve onlar üzerine yükselen büyük dağ gövdeleri üzerine büyüklü küçüklü akarsular kurulmuş ve buralarda kertik vadiler oluşturmuşlardır. İlçenin batısındaki Sarıcan Deresi sıradağları aşındırarak oluşturmuş olduğu yarma vadi ile ilçenin batıya açılan kapısını oluşturmuştur. Eleşkirt ilçesinin üzerine kurulu ova Eleşkirt Deresi ve Şiryan Çayı tarafından getirilen alüvyonlar ile doldurulmuştur. İlçenin kuzeybatısında ise sıradağlar arasında Kösedağ Volkaniti yükselir. Bu dağın yanında ise Küçük Kösedağ Volkanik dağı yükselir.

Ovanın etrafı yüksek dağlarla çevrili olmasına rağmen akarsuların sık sık yarma vadi ve boğazlar oluşturması ulaşımı kolaylaştırmış ve bölge halkının dışarıdan gelen etkilere açık olmasına neden olmuştur. Böylece bölge halkının farklı kültürlerle de kaynaşması kaçınılmaz olmuştur. Bunun en güzel örneği Çin'den başlayarak Anadolu ve

[100] Tümertekin, ve Özgüç, 96.
[101] Tümertekin, ve Özgüç, 123.

Akdeniz üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan ve dünyaca ünlü ticaret yolunun Eleşkirt ilçe sınırları içinde kalan Tahir beldesi yakınlarındaki bir yarma vadi üzerinden geçmesidir.

İlçe sınırları içinde ilkbaharda yeşeren ve yaz ortalarında sararan bozkırlara oranla biraz daha uzun boylu otsu türler hâkimdir. Yerleşmenin bulunduğu ovada karasal iklim tipi hâkimdir. Kışlar soğuk ve sert geçer. Yılın 1/4' i don olaylarına sahne olur (Şekil 8). Don olaylarının bazen haziran ayına da sarktığı olmuştur. Kar örtüsü kalınlığı oldukça fazla olup, karın yerde kalma süresi de oldukça uzundur, hatta ovanın çevresindeki dağların kuzeye bakan yamaçları üzerinde karın yerde kalma süresi temmuzun ortalarına kadar sürmekte olduğu da görülür. Yazları, sıcak ve kısmen yağışlı olur. Yaz aylarında dolu yağışı da fazla görülen bir olaydır. Bu durumda bölge halkı ekme ve biçme faaliyetlerinden ziyade hayvancılığı temel ekonomik faaliyet olarak ele almıştırlar. Buna bağlı olarak da yeme ve içme alışkanlıkları buna göre şekillenmiştir. Yeme ve içme alışkanlıklarını gözlemlere göre daha çok hayvansal gıdalar oluşturduğu görülür. Ekme ve biçme faaliyetlerinde de hayvan besinlerini sağlayacak tarımsal ürünler ön plana çıkmıştır. Örneğin; şeker pancarı ekilerek küspe elde etme, buğday, arpa ve yonca ekilerek hayvan yemi elde etmek temel amaç olmuştur.

Yılın büyük bir bölümünde sıcaklıklar 0° altında seyretmektedir (Tablo 3, Şekil 6). Bu durumda donlu gün sayısı fazladır. Bundan dolayı insanların giysi türlerinde de değişiklik olmuştur. Örneğin koyunyününden yapılan patik ve kazak gibi. Bu kazak ve patiği yapmak için önce yün iyice yıkanarak ağaç veya kendi yaptıkları çamaşır tellerine sararlar. Kuruyan yün şilan (kızılcık bitkisi) ağacından yapılmış sopalarla dövülür bu işlemden sonra tahtadan yapılmış olan ortalama 30 ile 40 cm civarındaki taraklar üzerinden geçirilir. Bu işlemde bittikten sonra el işçiliği ile yapılmış olan teşi adı verilen üstü dairemsi şekle sahip ve bunun altına yerleştirilmiş olan çengelin üzerine yün parçaları yerleştirilir. Daha sonra ise yün parçaları ip oluncaya kadar çevrilir. İp tamamlandıktan sonra ise yine el işçiliği ile şiş denilen aletleri kullanarak kazak, atkı veya patik yapılır.

İlçe tarım ürünlerinde önde gelen ürün buğdaydır. Bunun sebebi ise halkın halen büyük çoğunluğunun buğdaydan tandır ekmeği ve bulgur elde etmesidir.

İlçede iklim şartlarına baktığımızda yılın büyük bir bölümünde sıcaklığın 0° altında olduğundan dolayı mesken tarzlarında da değişiklik olmuştur. Evler genellikle yağıştan

ve düşük sıcaklıktan korunacak şekilde yapılmıştır. Yerleşmeyi oluşturan meskenlere baktığımızda gerek etkili olan iklim tipi gerekse bölgedeki fazla olan yapı malzemesi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İlçedeki meskenlerin yapımında daha çok yapı malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Taşla yapılan meskenlerin duvar kalınlığı soğuğu geçirmemesi için oldukça geniş yapılmıştır. Duvar kalınlığı 50 cm bulan meskenlerin sayısı oldukça fazladır. Yine konutların damları dik yapılarak karın düşmesi sağlanmaktadır. Ancak günümüzde bu meskenlerin yerini daha modern ve yapı malzemesi beton ve tuğla olan meskenler tutmaya başlamıştır. Eski tarzda ki evler daha çok ilçeye bağlı kır yerleşmelerinde görülmektedir. Araştırma sahasındaki meskenlerde son yıllarda kullanılan yapı malzemesinde çeşitlilik olduğu gözlenmiştir (Fotoğraf 15-89-93).

4.5.1.2. Göçler

Bugün ilçede hemen her evden Avrupa ülkelerine göçmüş aile fertleri bulunmaktadır. Bunun yansıra ilçeden daha çok Türkiye'nin batısında yer alan kentlere de göç olmaktadır. Göç eden kişiler genellikle ilçeye ailelerini görmek için gelirler. Göç eden kişiler göç ettikleri yerlerden edinmiş oldukları yabancı kültürleri de kendileri ile beraber getirmektedirler. Örneğin; alışılagelmiş meskenlerin yerine son yıllarda Avrupa tarzı meskenler yapılmaya başlandı. Yine giyim yeme ve içme tarzlarındaki değişim de gözden kaçmayacak şekilde değişime uğradığı görülür. Bu durum halk kültürünün yok olmasına ve yeni durumların kültüre karışarak değişime uğramasına sebep olmaktadır.

4.5.1.3. Aile Yapısı

Aile yapısı genel olarak büyük aile şeklinde olup son yıllarda bu durumda değişme olmaya başlamıştır. Ekonomik ve eğitim durumlarının gelişmesine bağlı olarak ailelerin de yapısı değişmektedir. Şöyle ki; önceleri aileler ortalama en az 4 ile 5 çocuk sahibi olurken şimdi ise aileler ortalama en fazla 1 ile 3 çocuk sahibi olmaktadır.

4.5.1.4. Tarihsel Faktörler

Yukarıda belirtildiği gibi ilçenin, sınırları içinde yer aldığı bölge sürekli işgallere uğramış veya farklı devletlerin egemenliği altında kalmıştır. Buda yörede yaşayan halkın

farklı kültürlerden etkilenmesini sağlamıştır. Bölgede örneğin; Yücekapı beldesinde 2012 de belediyenin yapmış olduğu alt yapı çalışmaları sırasında yüzeyden 4-5m altta içi oyulmuş ve sabitleştirici malzeme olarak hayvan dişi kullanılmış su boruları bulunmuştur. Hemen aynı seviyelere yakın pişirilmiş topraktan yapılmış borular ortaya çıkmıştır. Bunun göstergesi ise buraların eski yerleşim alanı olduğudur.

4.5.1.5. Din ve Dil

İlçede resmi dil olarak Türkçe kullanılmaktadır ancak yöre halkı kendi aralarında daha çok bir kültür zenginliği ve karışımı olan Kürtçeyi kullanmaktadır.

İlçe İslam kültür âlemi içinde yer alır. İslam âleminin sınırları kesin bir şekilde söylenmese de bu âlem Ortadoğu'daki çekirdek alanından batıda Kuzey Afrika'ya ve kuzeydoğuda da Orta Asya'ya kadar uzanır.

4.5.2. Gelenek ve Görenekler

Eleşkirt'in düğün ve sünnet kutlamaları genellikle açık alanda yapılır. Düğünlerde haftalık denilen ilk bir ön hazırlık yapılır. Daha sonra ise nişan ve en son olarak düğün yapılır. Düğünlere davetli olanlar genellikle altın ile gelini ve damadı görmeye giderler.

Cenaze törenlerinde ise genel olarak köylerde şöyle bir uygulama vardır; cenazesi olan kişi hüzün içinde olduğu için evlerinde yemek yapılmaz cenaze masrafları cenaze sahibine değil köyde bulunan hane başına bölünerek ödenir.

Eleşkirt'in kültürü yemeklerine yansımış olup bunlarda birkaçını şöyle sıralayabiliriz; abdigör köftesi, kelledoş, goşteberg et, haşıl, hevrışk, halise, Ayranaşı vs. gibi.

Abdigör Köftesi: Tokmakla taş üzerinde ezilen et ile yapılan köfte yemeğidir.

Kelledoş: Et, ayran ve buğday deninden oluşan karışımın ekmek üzerine dökülmesiyle yapılan yemektir.

Goşteberg: Yapılışında kuzu eti, soğan, tereyağı, salça ve goşteberg otu kullanılır. Bahsettiğimiz gıdalar bir hayvan postuna doldurulur ve üzerine nemli toprak kapatılarak üst kısmında ateş yakılarak pişmeye bırakılır. Aynı zamanda bu yemek yörede 'buğulama' olarak da anılır.

Haşıl: Bulgurun ve kırmız etin iyice su ile kaynatılıp sarımsaklı yoğurtla tüketilen yemektir.

Halise: Et ve derin güveç içerisinde tandır altında tahta kaşıkla sürekli karıştırılarak yapılan yemek.

Hevrışk: tandır yuvarlak biçimde yapılan ekmeğin soğumadan bir tasa ufaltıldıktan sonra üzerine baharatlarla zenginleştirilmiş peynir ile tereyağının dökülmesi suretiyle yapılan yemek.

Ayranaşı: Çorba şeklinde bir yemektir. Kabuksuz buğday, ayran, doğranmış kabak ve nane ile yapılır.

Rabepe: Peynir omleti olarak da bilinir. Peynirin un ile birlikte tereyağında kavrulmasıyla yapılır.

Fotoğraf 21. Abdigör Köftesi

Tablo 45. Eleşkirt İlçesinin Geleneksel Oyunları

Ağrı Sallaması: düğünlerinde en fazla oynanan oyundur. Oyuna davul-zurna eşlik eder. Figürleri basit olduğundan herkes tarafından kolaylıkla oynanır. Oyunun süresi belli değildir.
Basso (Besra): Davul ve zurna ile kız erkek birlikte en az 4 kişiyle oynanır.
Laççi: ve hızlı olmak üzere iki bölümden oluşan ve 6 kişiyle oynanan bir kız halayıdır. Oyundaki figürlerin ceylanı canlandırdığı söylenir. Oyuna davul-zurna eşlik eder.
Çep:6 kişiyle davul-zurna eşliğinde oynanan ağırlama niteliğinde bir kız halayıdır.
Meyriko: Kadınların oynadığı bir oyundur. Baştaki oyuncu, müzik eşliğinde tek başına bazı figürler yapar, öbür oyuncular da el çırparak onu coştururlar. Daha sonra toplu olarak oyuna geçilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TURİZM COĞRAFYASI

5.1. TURİZM VE COĞRAFYA İLİŞKİSİ

Turizm, en basit haliyle ele alınırsa, üç mekânsal unsurdan meydana gelir; 1- Turistlerin yaşadığı yerler, (turist çıkaran yerler); 2- insanların gezmek üzere gittikleri yerler (turistlerin varış bölgeleri); 3- turist gönderen ve alan yerler arasında yapılan yolculuklar. Turizm coğrafyası da her düzeydeki mekân ölçeğinde turizmin bu üç elemanıyla alakalıdır. Bir şehir içi turizm hareketlerinden başlayıp kıtalararası turizm hareketlerine kadar her turizm olayı "bir mekân bilimi" olan coğrafyanın inceleme alanı içinde kalır. Turizm olayının kendisi, diğer ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin hepsinden daha çok mekânsal özellikler ile sıkı sıkıya bağlantılıdır[102].

İnceleme alanı itibariyle hemen her bilim ile iç içe olan coğrafya beşeri eylemler sonucu ortaya çıkmış turizm ve yan dalları ile de sıkı ilişki içindedir. Fiziki coğrafya turizm açısında önemli olan tabii kaynaklar üzerinde dururken, beşeri coğrafya hem insanların eylemleri hem de bu eylemleri tetikleyen olay ve olgular üzerinde durur. Bundan dolayı araştırmaya konu olan Eleşkirt ilçesinin fiziki ve beşeri özellikleri incelenerek turizm açısından değerlendirilecektir.

5.2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TURİZM

Turizm, insanların sürekli konutlarının bulunduğu yer dışında yaptıkları seyahat ve gittikleri yerlerde geçici konaklamalarından doğan ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili faaliyetlerin tümünü kapsar. Günümüzde çok yönlü bir olay olan turizm, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok ülke için kurtarıcı bir ekonomik faktör olmuştur. Ülkeler dar boğaza girdiklerinde turizmi kurtarıcı ekonomik faaliyet olarak öne sürmüşlerdir. Turizm sektörü, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeyi hızlandırması, kültürel alışverişin hızlanmasını, hizmet sektörünün yan kollarında üretim ile ülke genelinde istihdamı artırması, yabancı sermaye girişi ve döviz girdisi sağlamasıyla iktisadi kalkınmada önemli bir rol oynamıştır. Turizm faaliyetleri din, dil, ırk ayrımı

[102] Nazmiye Özgüç, *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2011, 16-17.

olmaksızın insanlar arası ilişkilerin gelişmesini, insanların alışkanlıklarının başka yerlere taşınmasında rol oynayan önemli bir sektör haline gelmiştir. Türkiye, turizm faaliyetlerine gereken önemi vermiş ve bu yönde ekonomiye katkı sağlanması için gereken adımları atmıştır. Son yıllarda artan konaklama tesislerine ve turist sayısına paralel olarak turizmden elde edilen gelirlerde de olumlu yönde gelişmeler yaşanmıştır[103].

5.3. DÜNYADA TURİZM

Değişen insan faaliyetleri ve ekonomik koşulları dolayısıyla 20. yüzyılda hem ekonomik hem de sosyal olgu açıdan gelişime en fazla olduğu sektör turizmdir. 1950 yılında turizm hareketine katılan kişi sayısı 25 milyon iken 2007 yılına kadar bu sayı yükselmiş ve 898 milyon kişiye ulaşmıştır. Ekonomik kalkınma açısından diğer kıtalara göre önde olan Avrupa ve Amerika kıtaları 1950–1990 yılları arasında turizm sektörünün ana hareket noktaları olmuştur. 2002 yılından sonra Asya ve Pasifik bölgeleri, turizm bakımından Avrupa'dan sonra ikinci önemli bölge haline gelmiştirler. 1950–1975 yılları arasında uluslararası ziyaretçilerin %90'nı Avrupa ve Amerika kıtasına seyahat edenler oluşturmaktaydı. 2007 yılı itibariyle 897,7 milyon kişinin %54,5'ini Avrupa, %19,8'ini Asya ve Pasifik, %16'sını ise Amerika kıtasından seyahat edenler oluşturmaktadır. 1950–2007 yılları arasında uluslararası ziyaretçi sayısındaki artış 35 misli olurken, en yüksek artış 924 misli ile Asya ve Pasifik, 232 misli ile Ortadoğu, 88 misli ile Afrika, 28 misli ile Avrupa ve 19 misli ile Amerika'dan seyahat edenlerden oluşmuştur. 1990 yılındaki dünya turizm hareketlerine bakılırsa 437,8 milyon kişi seyahat etmiştir. Bu sayının % 55,6'sı dinlenme, eğlenme ve tatil amaçlı, % 13,8'i iş ve mesleki, %19,6'sı sağlık, dini vb. nedenlerle yapılan turizm seyahatlerinden oluşmakta iken, %11'inin nedeni bilinmemektedir. Turizm hareketine katılım her geçen yıl hızla artmış ve turizm hareketine katılan kişi sayısı 1995 yılında 539,6 milyon, 2000 yılında 686,7 milyon ve 2004 yılında 763,9 milyon kişiye yükselmiştir. 1990–2004 dönemine bakıldığında seyahat nedenlerinde belirgin bir farklılık olmamıştır. 2004 yılında turizm hareketine katılan 763,9 milyon kişinin %50,1'i dinlenme, eğlenme ve tatil amaçlı seyahat ederken, iş ve mesleki nedenle seyahat edenlerin payı %15,6, sağlık ve dini vb. nedenlerle turizm hareketine katılanların payı %25,9'a ulaşmıştır. Turizm hareketine katılan 63,8 milyon

[103] M. Oğuzhan Önen, *Dünyada ve Türkiye'de Turizm,* Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara 2008, 1-2.

(%8,3) kişinin seyahat sebebi belirlenememiştir. 2004 yılında turizm hareketine katılan 763,9 milyon kişinin, 18,6 milyonu Afrika'dan, 130,5 milyonu Amerika kıtasından, 146,4 milyonu Asya ve Pasifik'ten, 433,3 milyonu Avrupa'dan, 20.516'sı Ortadoğu'dan gelmekteyken, 14,5 milyon kişinin nereli olduğu belirlenememiştir. Buna göre Avrupalılar tüm turizm hareketinin %57'sini oluşturmaktadır. Gidilen yer incelendiğinde bu harekete katılanların 33,4 milyon kişisi Afrika'ya, 125,7 milyon kişisi Amerika kıtasına, 145,5 milyon kişisi Asya ve Pasifik'e, 422,9 milyon kişisi Avrupa'ya, 36,3 milyon kişisi ise Ortadoğu'ya gitmektedir. 1990–2005 yılları arasında Türkiye'nin Dünya Turizm Gelirlerindeki payı %1,19'dan %2,66'a yükselmiştir. Dünya Turizm Örgütü tarafından açıklanan dünyada en çok turizm harcaması yapan ülkeler sıralamasında 2004 yılında 71 Milyar ABD Doları ile Almanya ilk sırayı almaktadır. Almanya'yı 65,6 Milyar ABD Doları ile ABD, 56,5 Milyar ABD Doları ile İngiltere takip etmektedir. Sıralamada yer alan ilk 25 ülkenin yapmış olduğu turizm harcaması, 633 Milyar ABD Doları olan toplam turizm harcamasının % 77,5'ini oluşturmaktadır. İlk 5'de yer alan ülkelerin yapmış oldukları turizm harcaması toplamın % 30'unu oluşturmaktadır. Dünya genelinde kişi başına düşen turizm harcaması 2004 yılında 99 ABD Doları olmuştur. 4 milyon nüfuslu Singapur'da kişi başına turizm harcaması 2.197 ABD Doları olurken, 1.299 Milyon nüfuslu Çin'de kişi başı turizm harcaması 15 ABD Doları, 1.065 milyon nüfuslu Hindistan'da kişi başı turizm harcamasının sadece 5 ABD Doları olduğu görülmektedir. En çok harcama yapan ülke olan Almanya'da ise kişi başı turizm harcaması 2004 yılında 861 ABD Doları olmuştur.[104]

5.4. TÜRKİYE'DE TURİZM

Dünya'da 19.yüzyılın ortalarında başlayan seyahat acenteliği ve turizm Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarında filizlenmeye başladı. Aslında turizmle doğrudan ilgisi olan ancak o dönemin (Osmanlı) kendi yapısı içinde ayrı bir yere sahip olan yeniden yapılanma çalışmalarıyla Türkiye'ye getirilen buharlı gemiler Türkiye'de turizmle ilgili ilk hareketler olarak görülebilir. II. Mahmut döneminde Kırlangıç (hızlı) adlı buharlı geminin Artemis öncülüğünde alımıyla başlayan deniz taşımacılığı 1829 yılında Tersane-i Amire tarafından alınan Kebir ve Sagir buharlı gemilerinin alınmasıyla gelişmeye başladı. Aynı

[104] Önen, 1-10.

yıllarda Aynalıkavak Tersanesi'nde Eser-i Hayır gemisinin yapımına başlandı. Aynı tersaneden, Mesir-i Bahri ve Tair-i Bahri adında iki gemi daha çıktı. Bu gemilerle Bandırma ve Tekirdağ seferleri yapılmaya başlandı. Bu gemiler aynı zamanda Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün de başlangıcı oldu. Bu gemilerin ardından 1838 yılında Fransa seferi yapmak üzere Peyki Sevket vapuru inşa edildi. 1863 yılında Sultanahmet Meydanında düzenlenen Sergi-i Umumi-i Osmani, Osmanlı döneminde iç turizme yönelik ilk faaliyetler arasında yer aldı. Bu yıllarda seyahat acentesi olarak faaliyet gösteren bir şirket de yer alıyor; İngiltere oteli sahibi Mösyö Misiri'nin kurduğu acente 75 Osmanlı lirasına 42 günlük Avrupa gezisi düzenliyor. Diğer yandan, Türkiye turizminin gelişme safhalarından biri olarak kabul edilen tercüman ve rehberlik 1800'lü yıllarda ciddi gelişmeler kaydetti. Yasal adını 29 Ekim 1890 yılındaki 190 sayılı nizamname ile atılan Tercüman Rehberlik 1914 yılından 1923 yılına kadar resmi olmayan ancak amatör (Esat Tomruk, Kıbrıslı Hayri Bey gibi gönüllü kişiler) bazı grupların önderliğinde gelişti. Cumhuriyet sonrası dönemde ise Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Türkiye Milli Talebe Federasyonu gibi kurumlarda açılan kurslarla da Türkiye dünyanın en iyi tercümanlarını yetiştirmeyi başardı. Cumhuriyet öncesi dönemin bir diğer ayağını da 1919 yılında İstanbul'a gelen Orient Express firmasının sektöre getirdiği canlılık oluşturdu. Bu firma,1919 yılında İstanbul'u da içeren bir hat ile (Simplon Orient Express) Türkiye'ye geldi. Taşımacılıkta meydana gelen gelişmeler yabancı şirketlerin Türkiye'de yatırım yapmasına neden oldu. Wagons Lits, 1924 yılında Türkiye'de yataklı vagon sözleşmesi yaptı ve Türkiye'nin ilk yataklı vagon seferi 23 Temmuz 1924 yılında faaliyete geçti. Bundan sonra 26 Temmuz 1924 tarihinde Haydarpaşa-Ankara yataklı vagon hizmete girdi. Haftada üç gün olan seferler 20 Ekim 1924 tarihinden itibaren günübirlik sefer haline dönüştü. Diğer yandan ilk yemekli vagon hizmeti ise 7 Aralık 1925 tarihinde Haydarpaşa-Sincanköy hattında gerçekleştirildi. Bu uygulama 1926 yılında Ankara'ya kadar uzandı. Bu uygulamalardan sonra Ağustos 1927'de Haydarpaşa-Ankara arasında Lüx Anadolu Expres'i hizmete girdi. Bu hatlardan sonra 1926 yılında Ankara-İzmir, 1927'de Haydarpaşa-Trablusşam, 1930'da Haydarpaşa-Sivas, 1932'de Toros Expresi ve 1935 yılında Haydarpaşa-Elazığ hatlarında yataklı vagonlar hizmete girdi. Orient Express 1962 yılında son seferine çıkarken, uçak sanayinin gelişimi ve seyahatlerde kullanımı demiryollarının bir ölçüde güç yitirmesine neden oldu. Wagons Lists 1972 yılında tesis ve vagonlarını DDY'ye devrederek Türkiye'den ayrıldı.

Cumhuriyet öncesi dönemde konaklama sektöründe de birkaç önemli adım atıldı. Bunların başında 1898 yılında kurulan ve Türkiye'nin ilk Otelcilik Uzman Okulunun açılması çalışmalarının yapıldığı Pera Palas ve 1841 'de Türkiye'nin ilk oteli olma sıfatını taşıyan Otel d'angleteer ve 1892 yılında açılan Büyük Londra Oteli geliyor. Yabancı şirketlerin özellikle de acente taşımacılık alanında çalışanların başlattıkları konaklama yatırımları, birkaç istisna sayılmazsa Türkiye'nin ilk konaklama tesisleri sayılabilir. Aslında Türkiye'de, çok eskiden beri seyyahların uğradığı ve kaldığı kervansaray vb. konaklama birimleri bulunuyordu. Ancak turistik anlamda ilk ciddi tesisler bu üç oteldir[105]..

Yirminci yüzyılda dünya turizminde çok büyük bir yere sahip olan kitle turizminin gelişmesine paralel olarak Türkiye'de de öncelik bu tür faaliyetlere verilmiş ve yapılan düzenlemeler ile sağlanan teşvikler kitle turizmine yönelik olmuştur. Üç tarafı denizlerle çevrili ülkemizde kitle turizmi, başlangıçta Akdeniz ve Ege sahillerinde "deniz-güneş-kum" şeklinde ekonomik katkı sağlamıştır[106].

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde gerçekleşen önemli olaylar turizm dünyanın en hızlı gelişen sektörlerinden birisidir. Bir sektör olarak turizm, ülkemizde geç kalınmış ama son derece hızlı bir gelişim süreci yaşamış ve hala yaşamakta olan bir alandır. Bazılarına göre sektörün ülkemizdeki organizasyonu 1950'den sonra, birçoğuna göre ise, 1982 yılından sonra ciddi bir şekilde başlamıştır[107]. Asıl olarak Türk turizmi genel itibariyle 1980'li yıllara kadar gözle görülür bir gelişme kaydetmemiştir. Planlı Dönemin başıyla 1983 yılı arasındaki süre, devletin turizmin gelişimi için şartları oluşturup öncülük ettiği dönem, 1983 yılından itibaren ise "serbestleşme" dönemi olarak değerlendirilmektedir[108]. İlk kez 1934'de yasalarımızda turizm kelimesi kullanılmıştır. Bu yasa ile turizmde bir canlanma olmuştur. Çıkarılan İktisat Vekâleti (Ekonomi Bakanlığı) teşkilatlanma ve vazifelerini belirleyen 245 Sayılı Yasa maddelerinden biri; Neşriyat, Propaganda ve Turizm İşleri başlığı altında düzenlenmiştir. Bu yasa ile ilk kez turizm terimi yasalara geçmiş bulunuyordu. Turizme yönelik hizmetler, 1943-1957

---

[105] Dünden Bugüne Seyahat Acentaları, https://www.tursab.org.tr/tr/seyahat-acentalari/dunden-bugune-seyahat-acentalari_501.html , (Erişim Tarihi: 06/05/2018)

[106] Onur Gülbahar, "1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2009, *14*, 152.

[107] Hayati Doğanay, Serhat Zaman, *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Pegem Akademi, Erzurum 2016, 22-23.

[108] Gülbahar, 153.

devresinde, 1943 yılında kurulan Basın Yayın ve Umum Müdürlüğü bünyesinde oluşturulmuş bir turizm bürosu aracılığı verilmeye çalışılmıştır. 1923-1957 devresinde turizm açısında ne dikkate değer kuruluş diye nitelendirilebilecek iki önemli kuruluş 1923 yılında kurulan Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, diğeri ise 1949'da kurulan ve kuruluşu 1952'de onaylanan Türkiye Turizm Kurumudur. Sektöre yönelik hizmetlerin bir devlet görevi olarak etkili bir şekilde kurumsallaştırılması, ancak 1957 yılında mümkün olmuştur. 25 Kasım 1957'de Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı adıyla yeni bir bakanlık kurulmuştur. Turizm Bakanlığı 1963 yılına kadar bir Devlet Bakanlığı şeklinde görev yapmıştır. 1963 yılında hazırlanan 265 Sayılı Yasa uyarınca ise Turizm ve Tanıtma Bakanlığı halini almıştır. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1982 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı durumuna getirildi. Bu organizasyon, 1989 tarihine kadar sürdü ve bu tarihte, Turizm Bakanlığı halini aldı. Ancak 16.03.2003 tarihi ve 4848 Sayılı Kanun ile tekrar Kültür ve Turizm Bakanlığı adını almış ve halen görevini bu isim ile sürdürmektedir[109].

Türkiye de turizm açısından önemli gelişmeler, 1955'de kurulan Turizm Bankası, 1989'da Türkiye Kalkınma Bankası ile birleştirilerek, yatırımlar için finans kaynağı görevi üstlenmesi sağlanmıştır. Türkiye turizm sektörünün gelişim seyrinde TURSAB (Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği), TUGEY (Turizmi Geliştirme Eğitim Vakfı) gibi birlik ve vakıfların da önemli katkıları olmuştur. 1982'de çıkarılan 2634 Sayılı Turizm Teşvik Yasası ile Türkiye'de turizm yatırımları önemli ölçüde hız kazanmıştır[110].

5.5. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ALTERNATİF TURİZM

Dünyada özellikle 1990'larda ortaya çıkan alternatif turizm kavramı kitle turizminin içinde yer alan faaliyetlere karşılık olan turistik faaliyetleri içerir. Birçok uzmanın görüşlerine göre dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak, ülkemizin yeni turistik alanları ve turizm çeşitlerini sektörün hizmetine sunması gerektiği yönündedir. Türkiye'nin bu amaçlara uygun yeterli alt yapısı bulunmaktadır. Anadolu'da yaşamış olan medeniyetlerin kalıntıları, doğal güzellikler, kültürel değerler, kongre potansiyeli gibi altyapı olanakları değerlendirilmesi gereklidir[111].

[109] Doğanay ve Zaman, 22-23
[110] Doğanay ve Zaman, 23
[111] Gülbahar, 162

5.5.1. Alternatif Turizm Türleri

20. yüzyılın sonlarına doğru kitle turizmine bağlı olarak çevresel bozulmalar meydana gelmiştir. Buna karşılık tarihi ve doğal güzellik ve mirasları, aslını bozmadan turizme kazandırma faaliyetleri artmaya başlanmıştır.

Özel İlgi turizmi; 1970'li yıllardan itibaren gündeme gelen ve özellikle 1980'lerde gelişme gösteren geniş kapsamlı bir turizm türüdür. İçerisinde golf, tenis, avcılık, el sanatları, festival turları, botanik turizmi, sağlık turizmi, tekne, yat, tren turları, kış turizmi, dağ yürüyüşü, dağcılık, su sporları, rafting, kuş gözlemciliği gibi çok faaliyetleri bulunmaktadır. **Kırsal turizm;** değişen turizm anlayışına, turist profiline ve çevre bilincinin artmasına paralel olarak gelişen bir turizmdir. Bünyesinde kuş gözlemciliği, macera turizmi, çiftlik turizmi, yayla turizmi gibi turizm çeşitlerini barındırır. **Ekoturizm;** 1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan ve günümüzde hızla gelişen bir turizm çeşididir. Dünya Turizm Örgütü'nün 1997 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, ekoturizmin bir türü olan doğa seyahatleri uluslararası turizm harcamalarının yaklaşık %7'sini meydana getirir. 2005 yılında uluslararası turizm hareketleri içinde eko turizme katılanların oranı %5 iken, toplam turizm harcamasında ekoturizmin oranı %7 olmuştur. **Yayla turizmi;** dünyada yeni bir alternatif turizm türü olarak kabul edilmekte olup, ekoturizm, yeşil turizm, yumuşak turizm gibi isimlerle de anılmaktadır. **Botanik turizmi;** ilk ortaya çıktığında ekoturizmin alt dalı olarak görülmüştür. Ancak giderek ekosistemin diğer unsurlarına göre daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu durum botanik turizminin ayrı bir turizm türü olarak kabul edilmesini sağlamıştır. **Sağlık turizmi;** sanayi faaliyetlerine bağlı olarak insanların beden ve özellikle ruh sağlığına bozulmalar olmuştur. Bu durum insanların bulundukları alandan uzaklaşma eğilimini artırmıştır. Ayrıca sağlık bakımından önem arz ettiği kabul edilen kaplıcalar termal turizmi ön plana çıkarmıştır. İnsanlar bazen de yaşadıkları alanlardaki tıbbi uygulamaları yetersiz görmüş ve bu nedenle tedavi amaçlın olarak seyahat etmeye başlamışlarıdır. **Kış turizmi**; zamanla sadece yaz turizmi değil kış turizminde önem kazanmıştır. Özellik bu konuda hem ulaşım hem de konaklama yönünden avantaj sağlayan faktörlerin ön plana çıkması insanların turistik faaliyetlerini kış mevsiminde sürdürmesine olanak sağlamıştır. **Yat turizmi;** Yirminci yüzyılda turizmin gelişmesini sağlayan unsurların yardımıyla önem kazanmaya başlamıştır. Önceleri zengin insanlar tarafından tercih edilen bu turistik faaliyet,

sonralarda ekonomik gelişmelere bağlı olarak diğer nüfus kitlelerinin de yararlanabileceği duruma gelmiştir. Deniz turizminin bir dalı olan yat turizmi, 1970'lerden sonra rekabetin artması ve fiyatların düşmesiyle gelişebilmiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra bu alanda birçok gelişmenin yaşanması ile önem kazanan yat turizmi, oluşturduğu gelir ile birlikte ilerleme potansiyeli yüksek olan bir alternatif turizm çeşidi haline gelmiştir. **Spor turizmi;** dünya üzerinde birçok sportif faaliyet gerçekleşmektedir. Bu sportif faaliyetlere katılmak veya izlemek için çeşitli seyahatlerin gerçekleşmesi spor turizminin önemini artırmıştır. Bir alternatif turizm olan spor turizmi özellikle 20. yüzyılın son döneminde hızlı bir şekilde gelişmiştir. Hava sporları, su altı dalış, dağcılık, akarsu turizmi, futbol turizmi, av turizmi, golf turizmi gibi alt dallara ayrılan spor turizmi, olimpiyatlar, Dünya ve Avrupa Kupaları gibi uluslararası sportif müsabakalar sayesinde ev sahibi ülkelere binlerce turist çekmekte, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan büyük kazanç sağlamaktadır. Kongre turizmi; 1970'li yılların sonlarında ortaya çıkan, 1980'lerin başından itibaren önemli ölçüde gelişen ve yıllık ortalama %5 oranında büyüyen, oldukça dinamik bir turizm türüdür. **Gençlik turizmi;** günümüzde gelişmekte olan turizm çeşitlerinden biridir ve dünyada toplam seyahatlerin %20'sini oluşturmaktadır. **Kültür turizmi;** insanlar diğer kültürleri tanıma istekleri, onların yaşam tarzlarını merakı kültürel turizmin ortaya çıkmasını sağlamıştır. **İnanç turizmi;** diğer turizm türlerine göre daha eski sayılan bu turistik faaliyetlerde ise insanlar devam etmekte olan dini görevlerini yerine getirmek amacıyla seyahateler yaparlar.[112]

5.5.1.1. Ekoturizm

Dünyadaki hızlı ekonomik, siyasal, teknolojik gelişmeler ve değişimlere paralel olarak, turizmin boyutları giderek daha da artmakta ve ülke ekonomilerinde önemli bir konuma sahip olmaktadır. Turizm sektöründe yapılan her türlü harcama, ülkelerin ekonomilerine olumlu yönde etkisi olmakla beraber piyasalardaki canlılığı artırmaktadır. Bu tür faaliyetler, gelişen küresel rekabet de göz önüne alındığında, ulusal ve uluslararası düzenlemeler ile desteklenmektedir. Ancak son yıllarda iyice kapasitesi aşan kıyı turizmine karşın alternatif turistik faaliyetlere olan destek artmıştır. Dinlenme, eğlenme ve gezmeye yönelik turistik tüketim kalıplarında önemli değişimeler meydana gelmiştir.

[112] Gülbahar, 164-167.

Artık az da olsa lüks sayılan turistik faaliyetlere olan önem azalmaya başlamıştır. Dolayısıyla, hem turistin profilini ve ekonomik şartlarını hem de turistin alışkanlıklarını göz önünde bulunduran ayrıca doğal çevreyi en doğal haliyle koruyan sürdürülebilir turizm faaliyetler önem kazanmıştır[113].

Ekoturizm çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını gözeten, doğal alanlara karşı duyarlı bir seyahat türüdür. Turizm sektöründe, doğanın korunmasını esas alan turizm olarak tarif edilen ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma aracı olarak kabul görmektedir. Uluslararası Ekoturizm Topluluğu TIES (The International Ecotourism Society) eko turizmi şöyle tarif etmektedir: "Ekoturizm genellikle küçük gruplar halinde yapılır. Konaklama ve yeme içme türü hizmetler çoğunlukla yerel düzeydeki küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından verilir." Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin tanımına göre eko turizm, doğayı ve kültürel kaynakları anlayarak korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi etkisi olan ve yerel halka sosyo-ekonomik fayda sağlayan, bozulmamış doğal alanlara çevresel açıdan sorumlu seyahat ve ziyarettir. Uluslararası Ekoturizm Topluluğu TIES (The International Ecotourism Society); "ekoturizm, çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını gözeten, doğal alanlara karşı duyarlı seyahattir" olarak tanımlamıştır. Ekoturizm kavramında, yeşil turizm, alternatif turizm, doğa turizm, yabanıl turizm, macera turizmi, kültürel turizm gibi terimler kullanılmaktadır. Ekoturizm, genellikle küçük gruplar halinde, ailelerin işlettiği küçük tesislerde, geleneksel mimarinin ve yerel kaynakların kullanımını esas almaktadır. Ekoturizm gerçek anlam da uygulandığı takdir çevrenin bozulmasını minimuma indirerek yöre halklarının geçimlerine de ek katkı sağlayabilecek bir turizm türüdür. Bu durumda ekonomik seviyesi iyi olmayan bölgelerin kalkınmasında da önemli bir rol oynayacaktır[114].

Sürdürülebilir Ekoturizm, yöreye ziyarete gelen kişi ya da grupların çevreye ya da yerel halka kalıcı bir katkısının söz konusu olduğu turizm şeklidir. Bu katkı genellikle ülke genelinde veya yörede faaliyette olan özel sektörün veya sivil toplum kuruluşlarının aracılığıyla yapılabilmektedir[115].

---

[113] Şafak Kaypak, *Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği,* Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, 94, http://dergipark.gov.tr, (Erişim Tarihi: 08.05.2018), 94

[114] http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRWtvdHVyaXpt, (Erişim Tarihi: 08.07.2016).

[115] http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRWtvdHVyaXpt, (Erişim Tarihi: 08.07.2016).

Fotoğraf 22. Sarıcan Deresi Kenarında Mola Veren Turistler

5.5.1.2. Dağcılık ve Dağ Turizmi

Dağlık sahaların daha etkin, verimli ve devamlı kullanımına yönelik arayışlar son yıllarda gittikçe önem kazanmaktadır. Bu önem Birleşmiş Milletler Teşkilatının 2002 yılını "Dünya Dağlar Yılı" olarak ilan etmesi ve konuyu dünya kamuoyunun gündemine getirmesiyle çok daha büyük önem kazanmış bulunmaktadır. Gelişen insan bilinciyle birlikte ülkeler artık sadece kendi sınırları içindeki yerlere önem vermekle kalmayıp sınırlarını aşan yerlerin korunması bakımından da ciddi hassasiyetler göstermektedirler. Bu itibarla önem arz eden dağlar, ülkemizde oldukça geniş bir alan kapladığı için ciddiye

alınması gereken bir konudur.[116]. Coğrafyacılar, ilk coğrafi keşifler döneminden en son bilimsel teknikleri kullanarak gerçekleştirilen çağdaş coğrafya araştırmalarının yapıldığı döneme kadar geçen süreçte, dağlara ilgi duymuşlardır. İlk fiziki coğrafya kitaplarında dağlarla ilgili önemli bölümler bulunmaktaydı. Beşeri coğrafyacılar için Peattie'nin 1936'da yazdığı Mountain Geography adlı kitabı dağların beşeri coğrafyasının bazı temel kavramlarını tanıtmaktaydı. Günümüzde dağlar, kalkınma ve çevre konularındaki tartışmalarda küresel bir role ve öneme sahiptir. Çünkü karaların %24'ünü oluşturan ve dünya nüfusunun %10'unun yaşadığı dağlar, su, enerji ve biyoçeşitlilik açısından önemli kaynaklardır. Dağlar aynı zamanda madenler, orman ürünleri, tarım ürünleri ve rekreasyon faaliyetleri için de kilit bir role sahiptir.[117]

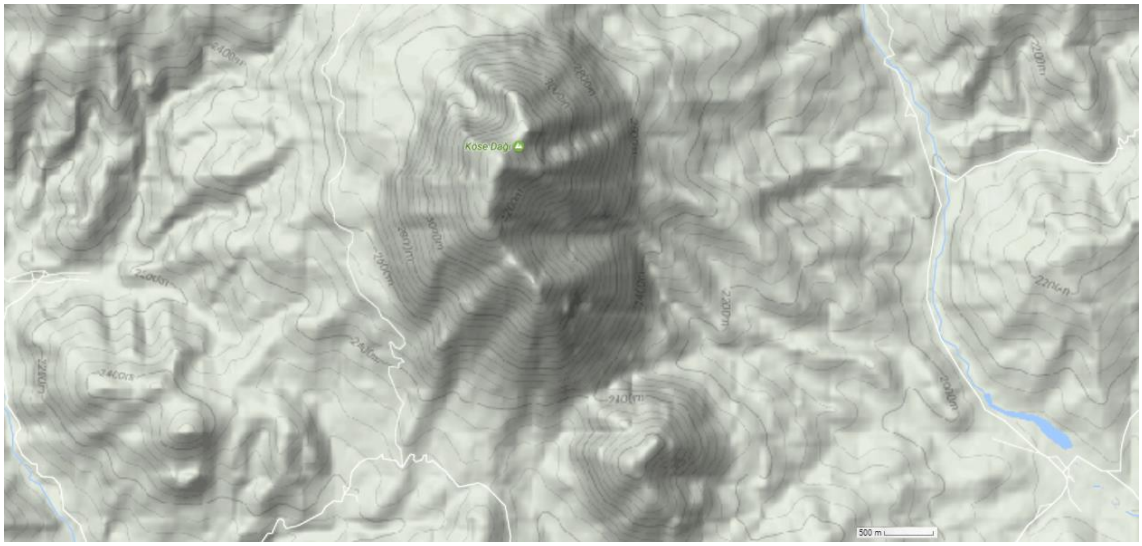
Bugün dağcılık sektörü önemli bir şekilde gelişmiş olup trekkingin en ileri versiyonu olarak kabul edilebilir. Trekking ve dağcılık gibi sportif faaliyetlerin yapılabilmesi için en önemli faktörü yer şekilleri oluşturur. Özellikle dağcılıkta yüksek ve engebeli alanların bu konuda farklı bir yeri vardır.

Araştırmaya konu olan Eleşkirt İlçesinde kuzeyinde yer alan ve volkanik bir kütle olan Kösedağ Ağrı ilinin 3. Yüksek dağı olup dağcılık açısından oldukça uygundur. Genel olarak yamaç eğimleri her bir metrede % 0,50 ile % 0,54 arasında değişir. Ortalama olarak dağın zirvesine 6 saatlik bir zamanda ulaşılmaktadır. Bu bakımdan serbest tırmanış derecelendirme sistemi içinde yer alan YOS sınıflandırmasında 2. ve 3. Derece de yer alır. Dağa tırmanış İngiliz tanımlamalı dereceye göre zorluk seviyesi ise M (orta)'dir.

---

[116] Muzaffer Bakırcı, "Avrupa Birliğine (AB) Uyum Sürecinde Türkiye ve Avrupa'da Dağlık Sahaların Kullanımına Yönelik Perspektifler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 293, http://dergipark.gov.tr , (E.T. 08.05.2018),.

[117] M. Somuncu, "Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekolojik Bedel", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2004, 2.

Harita 17. Kösedağ ve Çevresinin Topoğrafya Haritası

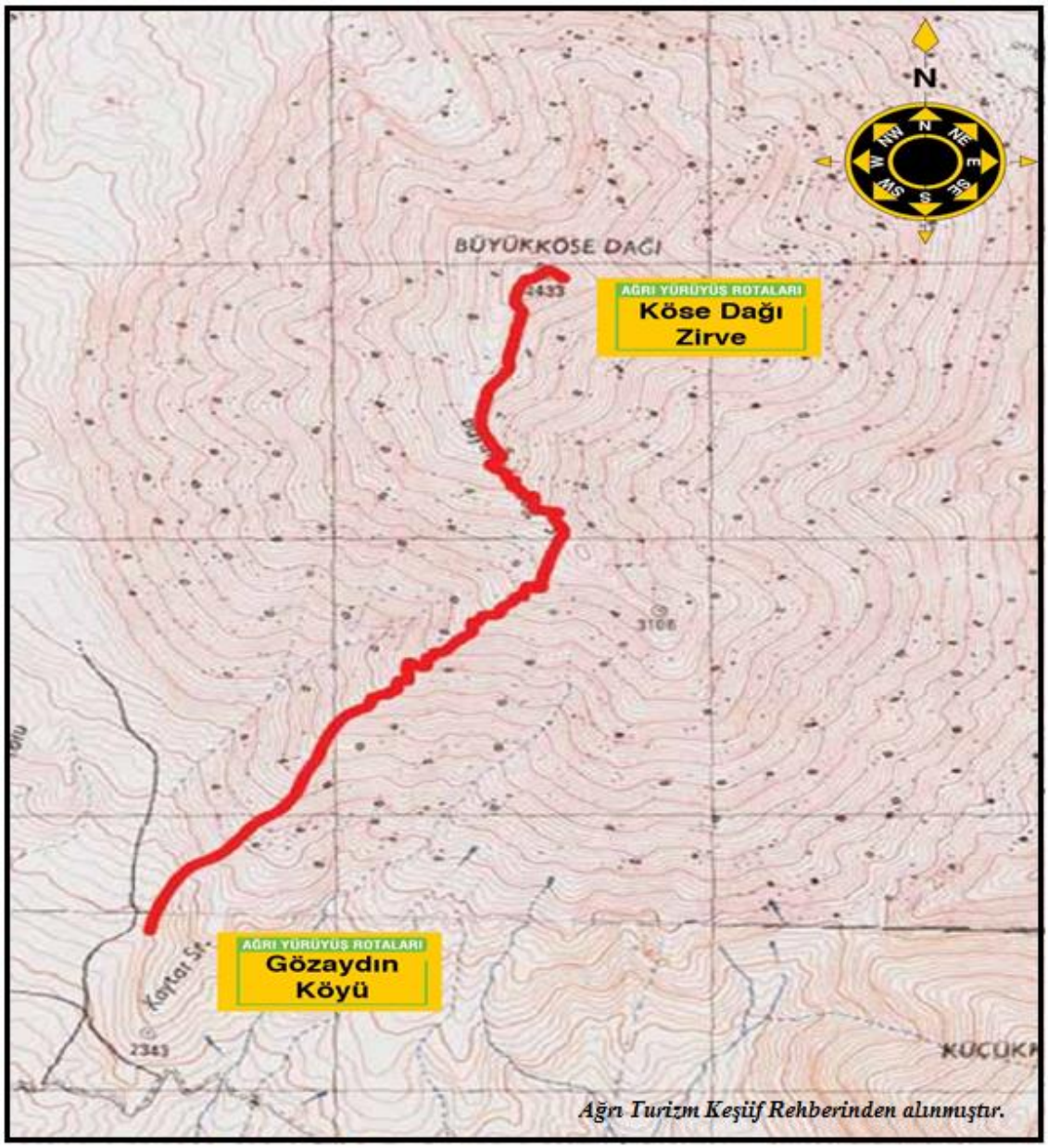
Fotoğraf 23. Kösedağ'ın Bir Görünümü

5.5.1.2.1. Kösedağ'a Tırmanış

Yörenin karmaşık gibi görünen jeomorfolojik yapıları arasında yükselen Köse Dağ'a köse isminin verilmesinin sebebi çıplak ve sarp olmasından gelir. Eleşkirt ilçesinin Yukarıkopuz ve Gözaydın köyleri arasında yükselen dağın topoğrafı yapısı, en kolay Gözaydın köyünün üzerindeki sırttan tırmanış olanağı sağlar. Ağrı Dağına benzerlik gösteren Kösedağ Ağrı Dağı'na tırmanmayı düşünenler için uygun bir antrenman sahası

olarak görülebilir. Tırmanış için öncelikle yerleşimin kuzey çıkışındaki Gözaydın-Ramazan yolunu takip ederek 1. kilometrenin sonunda Zozan Yaylasına giden patika yol takip edilir. Bu yol yaklaşık 2 kilometre kadar izlendiğinde, tek ağacın bulunduğu bir yere ulaşılır. Burası Kösedağ'ın bilinen tırmanış noktasıdır. Tek ağacın solundaki yamacın eteğinden yürümeye başlanır. Yaklaşık 100 metrelik bir yüksekliğe varıldığında, dağın doğu yamacındaki sırta ulaşılır. Burası tırmanışın en zor noktaların biridir. Buralar yer yer kayalık ve otlar ile kaplıdır. Sisli havalarda nirengi noktası olarak alabileceğiniz kayalıklar, sırt boyu birkaç bölgede bulunur. Kayalıkların solundan geçtikten sonra sırt takip edilerek zirveye doğru yol alınır. Belli bir tırmanıştan sonra iki sırtın birleştiği bölümde, rota sola doğru yöneliyor. Buradan itibaren karşılaşılan patika yol takip edilerek, 3030 metrede dağcıların yön bulmasına yardımcı olmak üzere yapılan Taş Baba'ya ulaşılır. Bazen sırtı takip ederek, kimi zaman da belirgin zikzaklar çizerek zirveye doğru ilerleyip, kamp alanı olarak da kullanılabilecek ilk zirveye ulaşılır. Bu alanda rüzgârdan ve kardan korunmak için yapılmış taş siperler bulunmaktadır. Taşlık olan bölgede önce sırt üzerinde yer alan patika yol takip edilerek 3250 m. zirvesine ve ardından ana zirveye erişilir. Bu bölümü yürürken oldukça dikkatli olunması gerekir. Çünkü dağın bir tarafı uçurum olduğundan, sözünü edilen yerde belirgin bir risk vardır. Dönüş yolu olarak da gelinen rota takip edilir[118] (Şekil 39, Fotoğraf 28).

[118] Ersin Demirel, *Ağrı Turizm Keşif Rehberi,* Serhat Kalkınma Ajansı, Kasım, 2012, 72.

Şekil 39. Kösedağ'a Tırmanış Rotası

Fotoğraf 24. Yukarıkopuz Köyü ve Kösedağ'dan Bir Görünüm

Dağlarda yapılabilen tek turistik faaliyet bu olmayıp bunun ayrıca dağ yürüyüşü de yapılabilmektedir. Trekking; doğada, genelde gruplar halinde yapılan, bir noktadan diğer bir noktaya varmak amaçlı yapılan, hafif tempolu sportif yürüyüşlerdir. Eleşkirt 1750 m yükseklikte aynı adı taşıyan ova üzerine kurulmuştur.

Eleşkirt ovasının etrafı 2000 m ve daha yüksek dağ kütleleri ile çevrelenmiştir. Eleşkirt Ovası batıda Eleşkirt dağlarının teşkil ettiği yayın içine sokulmuş olup, güneyinde Mirgemir, Tekirdağ hattı ve Hamur boğazlarıyla Kandil Dağı kütlesiyle sınırlanmıştır. Kuzeyde Erzurum, Pasinler-Aras, doğuda Iğdır depresyonları ile sınırlanmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan çöküntü teknesi niteliğindeki düzlüklerden biri olan Eleşkirt Ovasının çevresindeki yamaçlar çok dik değildir[119](Harita 3-4). Eleşkirt çöküntü depresyonunun etrafını sıradağlar ve bunların üzerinde yükselen tepeler sarmıştır. Bu bakımdan doğa yürüyüşleri için elverişli bir alana sahiptir (Fotoğraf 24-25-31-32).

[119] Teyfur, 4.

Fotoğraf 25. Kösedağ'a Tırmanış Yapan Bir Ekip

Fotoğraf 26. İlçe Sınırları İçinde Kalan Kösedağ'dan Bir Görünüm

Fotoğraf 27. İlçenin Goncalı Köyünden Bir Görünüm

Fotoğraf 28. Kösedağ Tırmanış Yolu

5.5.1.3. Yayla Kültürü ve Yayla Turizmi

Türkiye'nin hemen her bölgesinde yayla sözcüğü; yazın çıkıp oturulan serin yer, dağların üzerindeki yazlık ikametgâh ya da yazlık mera anlamına gelmektedir[120].

Yayla eski Türkçede yaz mevsimi anlamına gelen 'yay' kökü ile hayvanları açıkta ve dağınık olarak otlatmak manasını da ifade eden yaymak mastarından çıkmıştır. Şemsettin Sami, Kamusu Türki'sinde yayla ve yaylak kelimelerini eşanlamlı kabul ederek bunlara iki anlam veriyor. Birincisi; yazın çıkılıp ikamet olunan yüksek ve serin yer, dağların üstündeki yazlık ikametgâh. İkincisi; yazlık mera, yazın sürülerin yayıldıkları meralık dağ üstleri[121].

Ülkemizde, geçici yerleşme birimlerinden en tipik olanı yaylardır. Yayla, yaz mevsiminde, köy halkının hayvanlarını otlatmak için çıktıkları alanlardır. Yaylalar Doğu Anadolu da 2000 m'den yüksek sahalarda yer alır. Yaylacılık faaliyetleri köy çevresinde hayvan otlatmaya uygun alanın yeterli olmamasından ortaya çıkmış ve bundan dolayı hayvanlar için gerekli otlakların bulunması veya sağlanması için yerler aranmıştır[122].

Günümüzde az da olsa önemi azalmaya başlamış olan kıyı-deniz turizmi doğal çevrenin potansiyelini aşmaya başlamıştır. Özellikle, son dönemlerde turizmde çevrenin korunması hususunun daha çok önem kazanmasıyla, kitle turizminin giderek genel öneminin azalmasına neden olmaktadır. Turistler gitmiş oldukları yerlerde artık çevre sorunlarını göz önünde bulundurmaktadır. Bundan dolayı turistik faaliyetler kitlesel olmaktan çıkıp bireysel hale gelmektedir. Böylece çevreye duyarlı yumuşak turizm formu olan yeşil turizm olgusu gündeme gelmeye başlamıştır. Son yıllarda ülkemizde de bu yönde olumlu gelişmelerin olması bu durumu doğrular niteliktedir.. Yeşil turizmin çeşitli formları; Doğa Turizmi, Sorumlu Turizm, Bilinçli Turizm, Alternatif Turizm, Eko-Turizm, Yayla Turizmi gibi çeşitli adlar altında gündeme getirilmektedir[123].

Ülkemiz, sahip olduğu uygun iklimsel özellikler, üstün peyzaj değerleri, kırsal ögelerin ağırlık kazandığı geleneksel yaşam biçimi ve dağcılık, tırmanışlar, atlı doğa

---

[120] Süleyman ALKAN, Doğu Karadeniz Bölgesinde Yaylacılık Faaliyetleri ve Yayla Turizminin Ormanlar ve Yöre Halkı Üzerindeki Etkileri, https://yayin.ogm.gov.tr/yaydepo/1444.pdf , (E.T. 06.05.2018), s. 29

[121] Cemal Arif ALAGÖZ, Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, s. 1.

[122] Atalay, 251

[123] Mehmet ZAMAN, İ. Fevzi ŞAHİN, Neşet BAYRAM, Doğu Karadeniz'de Alternatif Bir Turizm Merkezi: Kümbet Yaylası, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26870, (E.T. 06.05.2018), s. 35

gezisi, trekking, yamaç paraşütü, flora/fauna incelemesi, jeep safari vb. doğa sporlarına uygun alanlar ile yayla turizmine son derece elverişlidir[124].

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yala turizm merkezlerinin seçimindeki genel kriterler şunlardır;

- Doğal değerlere yönelik potansiyelin zengin olması,
- Sivil mimari karakterinin olması,
- Kent merkezine ulaşımın kolay sağlanır olması,
- Yöre halkının sosyal yapısının turizme yakın olması,
- Aktivitenin ekonomik olarak sürdürülebilmesi,

Diğer turizm çeşitleri ile entegrasyonunun sağlanabilir olmasıdır.

Yukarıdaki tanımlardan de belirtildiği gibi yaylalar tarım, hayvancılık, dinlenme bazen de turistik faaliyetler için kullanılmaktadır. Ülkemizde Akdeniz ve Karadeniz bölgelerindeki bazı yaylalar turizm amaçlı kullanılmakta olup, bu durum araştırma sahası olan Eleşkirt ilçesinin yaylalarında halen başlamış değildir.

Fotoğraf 29. Alkuşak Köyünden Bir Görünüm

[124] http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11532/yayla-turizmi.html, (E.T. 06.05.2018).

Eleşkirt'te yayla turizminin başlamamasında birçok faktör rol oynar. Köylere yeterli ulaşım yollarının olmaması, yöre halkının buraları sadece hayvancılığa yönelik kullanılan alanlar olarak bilmesi, yani turizm ve buna bağlı olan faaliyetler hakkında bilgiye sahip olmaması, köylerde gelecek turistlerin konaklayabileceği otel, motel, pansiyon vb. yerlerin olmaması (Fotoğraf 29), tanıtımın az olması, asayişin yeterince sağlanamaması gibi faktörler Eleşkirt'te turizmin dolayısıyla yayla turizmin ilçede yer edinmesini ve ekonomik bir faaliyet alanı olarak ortaya çıkmasını engellemiştir. Ancak Eleşkirt'in çevresinde jeomorfolojik yapısı itibari ile yayla turizmine oldukça elverişlidir. Çünkü Eleşkirt Ovası'nın çevresi 2000 m'den yüksek dağlar ile çevrilmiş olup dağların zirve kesimlerinde ve yer yer iç kesimlerinde hafif dalgalı düz veya düze yakın topoğrafya gelişmiştir. Eleşkirt'te hayvancılıkla uğraşan kesim ilkbaharda hayvanları ile yaylalara çıkmakta ve sonbaharda tekrardan inmektedir. Dolayısıyla yöre halkı yaylardan hayvancılık yapmaktan başka bir ekonomik faaliyet olarak kullanacağını düşünmemektedir. Eleşkirt ilçesinde tarım için yeterli düzlük ve verimli alan olduğu için yaylarda genellikle tarım yapmamaktadır. Yani ilçenin yayları sadece hayvancılık yapmak amacıyla kullanılmaktadır.

Fotoğraf 30. Çat Kösedağ Köyü Çevresindeki Dağlık Alandan Bir Görünüm

Fotoğraf 31. Sarıcan Köyü Çevresindeki Dağlık Alandan Bir Görünüm

Fotoğraf 32. Hasanpınar Köyü Çevresindeki Dağlık Alandan Bir Görünüm

Fotoğraf 33. Eleşkirt İlçesi Mera Alanından Bir Görünüm

5.5.1.4. Kış Turizmi

Turizmin faaliyetleri ülke ve bölgeler üzerinde çok yönlü bir şekilde etkili olmuştur. Turizm faaliyetleri, sadece ülke veya bölge ekonomisine girdi olarak sağladığı dövizler ile katkı sağlamakla kalmayıp oranın sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları üzerinde de etkili olmaktadır[125]. Kış turizmi dağlık ve karlı ortamlara bağlı bir takım sportif aktivite sağlayan hareketleri içine almaktadır. Bu açıdan kış sporları içerisinde en fazla ön plana çıkan ise kayak aktivitesidir. Kayak aktivesinin gerçekleşmesi için dağların belli bir yükselti ve eğime sahip olmasının yanı sıra kar kalınlığının ve karın yerde kalma süresinin fazla olması gerekir. Ayrıca kayak yapmak isteyenleri dağın belli bir noktasına çıkarabilecek ekipmanlar ile bu faaliyetler yapıldığı sırada çıkan olumsuzlukları giderebilecek potansiyele sahip olması gerekir[126].

5.5.1.4.1. Kayak Tarihi

Kayağın oldukça eski bir tarihi vardır. Kayak en ilkel şekli ile insanların karda batmamak amacıyla ayaklarına taktıkları geniş ağaç kabuklarında oluşuyordu. Daha sonraları bu ilkel ekipmanlar geliştirilerek kayganlığını azalması için tabanları katran ve

---

[125] Mirza Mursalov, *Bir Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Olarak Kış Turizmi ve Kış Turizmi Açısından Azerbaycan'ın Guba – Haçmaz Turizm Bölgesinin Arz Potansiyeli*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009, 125.

[126] İlker Türkeri*, Destinasyon Aidiyeti Oluşturulmasında Destinasyon İmajının ve Kişiliğinin Rolü: Kış Turizmi Örneği (Palandöken Kayak Merkezi),* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Erzurum 2014, 13.

deri malzemeler ile kaplanmıştır. İlk kayaklar dişbudak, betudaladan ve çam ağaçlarından yapılmış olup tarihçesi 5 bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Tarih araştırmalarına göre, kayağın ilk olarak ortaya çıktığı bölgeler Altaylar, Sibirya ve Moğolistan'dır. Kayak, spor olarak hayatımıza girmeden önce, 15. yy 'da Orta Asya'da ve İskandinavya'da düşmanlara karşı askeri amaçla veya ulaşım amaçlı kullanıldığı olmuştur. bir spor dalı olarak uygulanması ise 19. yy ortalarına denk gelir. 1879 yılında Oslo'da düzenlenen organizasyon ile kayak yarışmaları yapılmıştır. Fridtjof Nansen'in "Grönland'da Kayakla Gezi" kitabını yayınlaması ile kayağın önem kazanmaya başlamıştır. Kayak geliştirilen yeni tekniklerle çeşitli şekillere ayrılmış ve kayak kulüplerinin kurulması ile yetenekli sporcuların yetiştirilmesi için ilk adımlar atılmıştır. 1924'te Uluslararası Kayak Federasyonu'nun kurulması ile olimpiyatlara dâhil edilmiştir[127].

5.5.1.4.2. Türkiye'de Kayak

Türkiye'de kayak araçları ilk olarak askeri amaçlı üretilmiştir. Sonraları yurtdışında böyle bir spor olduğunu keşfeden ve önemi kavrayan Galatasaray Lisesi'nden öğretmenler kayak sporunun Türkiye'de gelişmesinde ön ayak olmuşlardır. 1939 yılında Dağcılık ve Kış Sporları Federasyonu kurulmuştur. Sonrasında bu alanda sporcu yetiştirilmesine katkıda bulunmak için 1944'te Ankara Dağcılık Kayak ve Kış Sporları İhtisas Kulübü Derneği kurulmuştur. Bu zamandan sonra en iyi derece 1968'de Balkan Şampiyonası'nda Burhan Alankuş'un 8.liği olmuştur. 1970'de Rıdvan Özbek'in Balkan Şampiyonluğu, 1981'de yine aynı organizasyondaki bayrak yarışında kazanılan bronz madalya önemli başarılardandır. Her yıl Uludağ'da yapılan yarışlar sporcuların kendilerini test etmeleri ve yetiştirmeleri bakımından önem arz eder[128].

5.5.1.4.3. Eleşkirt'te Kış Turizmi

Bir çöküntü ovası olan Eleşkirt'in çevresi bir takım sıra dağlarla çevrili olup kış turizmi açısından oldukça uygun bir yapıya sahiptir. İlçenin etrafındaki sıra dağların

[127] Türkiye'nin Kayak Merkezleri Rehberi <http:// http://www.kayakmerkezleri.com.tr/kayak-tarihi.html >, (ET: 13.03.2018).
[128] Türkiye'nin Kayak Merkezleri Rehberi <http:// http://www.kayakmerkezleri.com.tr/kayak-tarihi.html >, (ET: 13.03.2018).

yamaçları zirveye doğru sert eğimliyken eteklere doğru eğim yumuşamaktadır. Bu bakımdan ilçenin çevresinde kayak turizmine uygun birçok alan bulunmaktadır.

Eleşkirt ve çevresinde kar yağışı oldukça etkili olup yılın ortalama 105 günü karla örtülüdür. Karın yerde kalma süresinin en fazla olduğu ay 29,5 gün ile ocak ayıdır. Bunu 27,7 gün ile şubat ayı ve 20,4 gün ile aralık ayı izlemektedir (Tablo 5, Şekil 9-10). Kar kalınlığının en fazla olduğu ay ise şubat ayıdır. Bu ayda kar örtüsü kalınlığı 120 cm olarak gözlenmiştir (Fotoğraf 38). Bu bakımdan ilçenin hem jeomorfolojik yapısı hem de iklimi kayak sporuna uygundur.

Eleşkirt ilçesinde turistlerin günübirlik konaklanabilecek apart otel ve öğretmenevi bulunmaktadır (Tablo 46).

Tablo 46. Eleşkirt İlçesindeki Apart Oteller

Apart Otel İsimleri	Oda Sayısı
Kiler Apart Otel	24
Şark Apart Otel	26
Zeyrek Apart Otel	26
Doğu Apart Otel	14
Öğretmen Evi	6

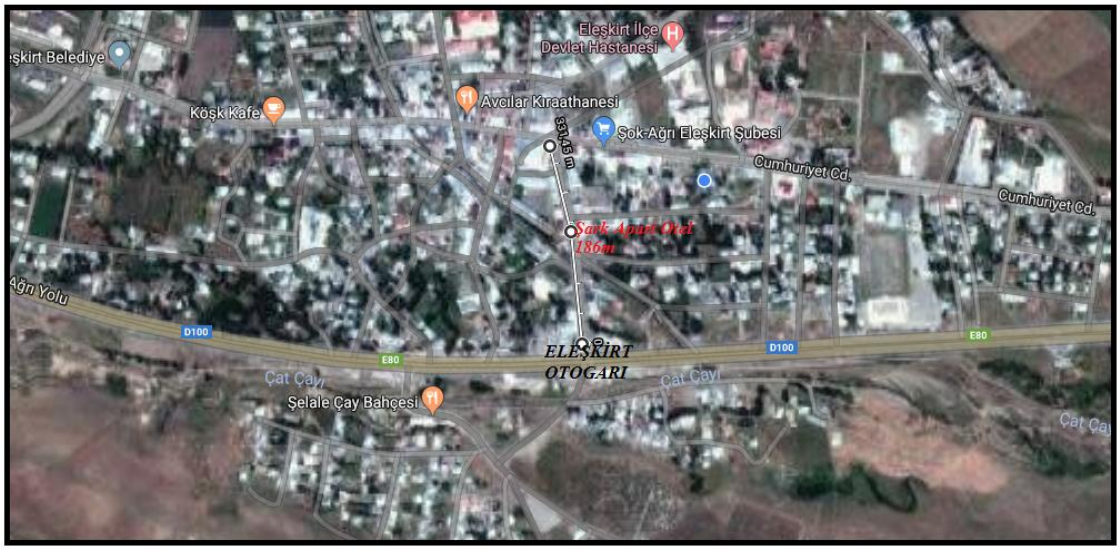
Fotoğraf 33. Kiler Apart Otel

Kiler Apart Otel ilçe merkezinin Cumhuriyet caddesinde yer almakta olup, Eleşkirt Otogarı'na olan ortalama uzaklığı 326 m'dir. Kiler Apart Otelin 24 odalı kapasitesi bulunmaktadır. İşletmenin hizmet üniteleri;1 adet kafeterya ve 1 adet lokanta bulunmaktadır.

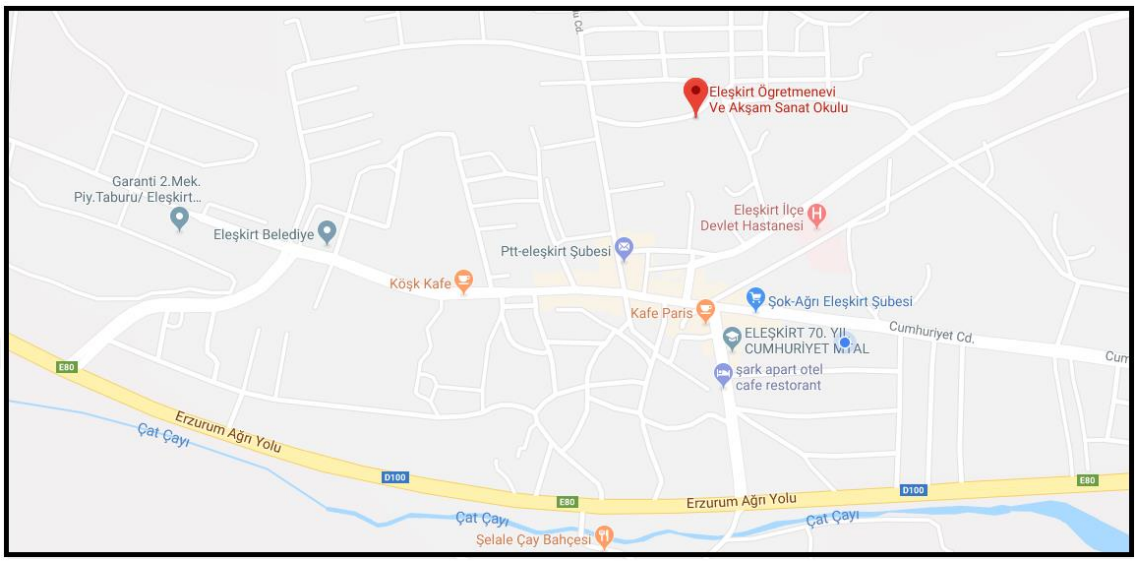
Fotoğraf 34. Zeyrek Apart Otel

Eleşkirt Zeyrek Apart Otel otogara olan uzaklığı ortalama 246 m olup Cumhuriyet caddesine ise ortalama 200 m uzaklıktadır. 26 odalı kapasiteye sahiptir.

Fotoğraf 35. Şark Apart Otel

Eleşkirt otogarı ile Şark Apart Otel arasında ortalama 186 m, bahsi geçen apart otel ile Cumhuriyet caddesi arasında 331 m mesafe vardır. İşletmede hizmet üniteleri; 1 adet kafeterya, 1 adet spor salonu ve 1 adet hamam bulunmaktadır. İşletme 26 odalı kapasiteye sahiptir.

Fotoğraf 36. Eleşkirt Öğretmenevi ve Akşam Sanat Okulu'nun İlçedeki Konumu

Eleşkirt Öğretmenevi şehir merkezinde olup çarşı merkezine 100 m, otogara 660 m uzaklıktadır. Eleşkirt Öğretmenevi hizmet üniteleri; 1 kafeterya, 1 okuma-oturma salonu, 6 yatak odası kapasitelidir.

Eleşkirt ilçe merkezinin Cumhuriyet caddesinde Doğu Apart Otel bulunmakta olup, 14 odalı kapasiteye sahiptir.

5.5.1.4.3.1. Eleşkirt Güneykaya Kayak Tesisleri

Ağrı ili, uzun geçen kışları ve 2000 metrenin üzerinde yer alan yükseltileri bakımından kış sporları için oldukça uygundur. Bu potansiyeli değerlendirmek amacıyla 1981 yılında Ağrı Bubi Dağı Kayak Tesisleri, 1998 yılında ise Eleşkirt Güneykaya Kayak Tesisleri hizmete girmiştir[129].

[129] Faruk Kaya, Sinan Kocaman, "Turizm Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Eleşkirt (Güneykaya) Kayak Merkezi'nin Kış Turizm Potansiyelinin Sürdürülebilir Yöresel Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi", *EKEV Akademi Dergisi*, 2009, 301.

Güneykaya Kayak Merkezi, 1998 yılında faaliyete geçmiş olup, Ağrı merkeze 45 km Eleşkirt ilçe merkezine ise 4 km uzaklıkta yer alır. Konumu ve sürekli kar yağışı bakımından kayak tutkunlarının ve dağcıların uğrak noktalarından biridir. Güneykaya Kayak Merkezi'nde bir otel, iki günübirlik tesis, bir kayak kulübü, 1600 metrelik bir telesiyej, çocuk oyun parkı, yürüyüş parkuru, açık otoparkları var. Kayak Merkezi'nin, 200.000 m2'lik bir alan içinde yer alan otel bölümü Ağrı-Erzurum karayoluna 500 metre mesafede yer alıyor. Ağrı Eleşkirt Güneykaya Kayak Merkezi kulüp kafeterya, telesiyej ile zirveye çıkmadan kayak sonrası dinlenme yeriniz, zirve kafeteryada telesiyej ile zirveye çıkınca mola vereceğiniz yerler olarak hizmet vermektedir. Kayak Merkezinde Kayak Kulübünden kayak sporu malzemelerini kiralık olarak tedarik edebilir, profesyonel kokartlı kayak hocalarından kayak dersi alabilir. Güneykaya Kayak Merkezi'nde, kayak mevsiminde kar kalınlığı 1-2 metreyi buluyor. Bu kayak merkezi orta ve zor pistlere sahip olup merkezde kayak mevsimi Aralık-Nisan aylarıdır. **Güneykaya Kayak Pistleri**; bölgede 1 adet telesiyej, kapalı ve açık dörtlü koltuklar ile hizmet veriyor. Türkiye'de bulunan en zor pistlerden biridir. %80'lik eğimleri olan bu tesisin, baby lifti de bulunmaktadır. Orta ve zor derecelerde pistleri ile kayak tutkunlarının büyük tecrübeler edineceği bir tesistir[130] (Fotoğraf 37-41).

Fotoğraf 37. Eleşkirt Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm

[130] Türkiye'nin Kayak Merkezleri Rehberi <http:// http://www.kayakmerkezleri.com.tr/kayak-tarihi.html >, (ET: 01.05.2018).

Eleşkirt Kayak Merkezinin üzerine kurulduğu topoğrafyaya baktığımızda dağların kuzeye bakan yamaçları yumuşak bir eğime sahiptir. Yer yer dağların üstlerinde birikmiş olan karların ilkbaharda erimesiyle oluşan suları tahliye eden küçük çaplı çentik vadiler oluşmuştur. Kayak merkezinden ortalama 500 m kuzeyde Ağrı-Erzurum arası ulaşımı sağlayan karayolu geçmektedir. Bu durum Eleşkirt Kayak Merkezine olan ulaşımı kolaylaştırmıştır. Kayak pistlerinin eteklerinde eğim oranı oldukça azaldığı için kayak yapanların güvenli bir şekilde durması mümkündür. Kış mevsiminin ortalarında ortalama kar yağışı 120 cm geçtiği için yumuşak bir kar tabakası oluşmaktadır.

Fotoğraf 38. Kış Mevsiminde Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm

İlçedeki kayak merkezi daha sonra çeşitli nedenler ile kapatılmış ve günümüzde halen atıl durum da beklemektedir. Ancak Ağrı Valiliğince yapılan incelemeler ve değerlendirmeler sonucunda Güneykaya Kayak Merkezinin gerekli alt ve üst yapı çalışmaları yapıldıktan sonra yeniden açılması kanısına varılmıştır[131].

Fotoğraf 39. Eleşkirt Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm

Fotoğraf 40. Eleşkirt Kayak Merkezinde Yer Alan İki Yıldızlı Confidence Otelinden Bir Görünüm

[131] http://agriilozelidaresi.gov.tr/guneykaya-kayak-merkezine-buyuk-revizyon-yolda (ET. 06.05.2018).

Eleşkirt Güneykaya Kayak Merkezi'nin kayak alanı çeşitli yerlerde ve eğimlerde olmak üzere zor ve kolay pistlerden oluşmaktadır. Pistlerin uzunlukları 1200 m. kadar olup, eğimleri % 10-15 arasında değişmektedir. Sportif açıdan değerlendirildiğinde uluslararası spor ve müsabakalar için yeterli olmayan pistler, ulusal müsabakalar ve yerel bazda sporcu yetiştirmek için oldukça elverişlidir. Slalom ve kuzey disiplini (mukavemet) için ayrı pistleri olan kayak merkezi özellikle mukavemet için çok elverişli pist yapısıyla her yaşta ve düzeyde kayakçıya kayak yapma imkânı sunmaktadır[132].

Harita 18. Güneykaya Kayak Tesisi ve Çevresinin Topoğrafya Haritası

[132] Kaya ve Kocaman, 307-308.

Fotoğraf 41. Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm

Fotoğraf 42. Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm

Fotoğraf 43. Güneykaya Kayak Tesisinden Bir Görünüm

5.5.1.5. Kuş Gözlemciliği

Kuş gözlemciliği doğayı kuşların dünyasından tanımayı sağlayan bir gözlem sporudur. Türkiye'deki toplam kuş türlerinin sayısı Avrupa'nın tamamında bulunan kuş türleri kadardır. Ülkemizin kuşlar açısından zengin olmasının en önemli nedenleri, zengin sulak alanlara sahip olması ve kuş göç yolları üzerinde bulunmasıdır. Türkiye'de kuş gözlemciliği son yıllarda dünyadaki gelişmelere paralel olarak hızla yayılmaktadır[133].

Kuşları doğal ortamlarında izlemeye dayanan ve bireysel ya da toplu olarak gerçekleştirilen rekreasyonel aktivitelere kuş gözlemciliği (birdwatching) denir. Gözlem, izlenen türlere ve gözlemcilerin deneyimine göre kimi zaman çıplak gözle, çoğunlukla dürbün ve kara teleskopları ile bazen de kuş seslerini dinleyerek gerçekleştirilir. Kimi kaynaklarda fiziksel aktiviteler içermesi nedeniyle gözlem sporu olarak tanımlanan etkinliğin temelinde, çoğu zaman sessiz ve hareketsiz şekilde kuş seyri vardır. Dolayısıyla kuş gözlemciliğini, eko turizmin alt bileşenleri içerisinde, yaban hayatı gözlemleri grubuna dâhil etmek daha uygundur. Türkiye özel konum itibarıyla kıtalar arasında yıl içerisinde döngüsel olarak devam eden kuzey-güney ve doğu-batı ana yönlü kuş göç hareketlerinin merkezinde yer alır. Bu özelliği nedeniyle, ülkenin kara ve su habitatları; göçe katılan kuşlar için yılda en az iki kez konaklama ve birçok tür için üreme alanı haline

[133] T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, Kuş Gözlemciliği, http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,10203/kus-gozlemciligi.html, (ET. 07.05.2018).

gelmektedir. Bazıları artık gözlenemiyor olmasa da Türkiye'de izlenme kaydı bulunan tür sayısı 461'dir. Mevcut kuş zenginliği Türkiye'de kuş gözlemciliğinin yaygınlaşmasını zemin hazırlarken, çoğu kuş türünün barınma ve üreme amaçlı kullandığı sulak alanları daha kıymetli hale getirmektedir. Uluslararası Kuşları Koruma Konseyi (BirdLife International) tarafından 1989 yılında başlatılan ve dünyanın birçok ülkesinde yürütülen önemli kuş alanlarını belirleme projesi, Türkiye'de Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin koordinatörlüğünde gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları projesi kapsamında, ulusal ve uluslararası öneme sahip 184 ÖKA (Önemli Kuş Alanları) belirlenmiş olup, bu envanter çalışması 1990 ve 1997 yıllarında yayınlanmıştır[134].

Araştırma konusu Eleşkirt ilçesinin çevresinde yer alan göletler ve bataklık alanları yılın belli dönemlerinde göç eden kuşlara konaklama alanı olmaktadır. Özellikle ilçenin 37 km batısın da 2352 m yükseklikte yer alan Hayrangöl'ü kuşların konakladığı mevkilerindedir. Ancak bu konuda yeterli bir çalışma bulunmamaktadır.

Fotoğraf 44. Hayrangöl'den Bir Görünüm

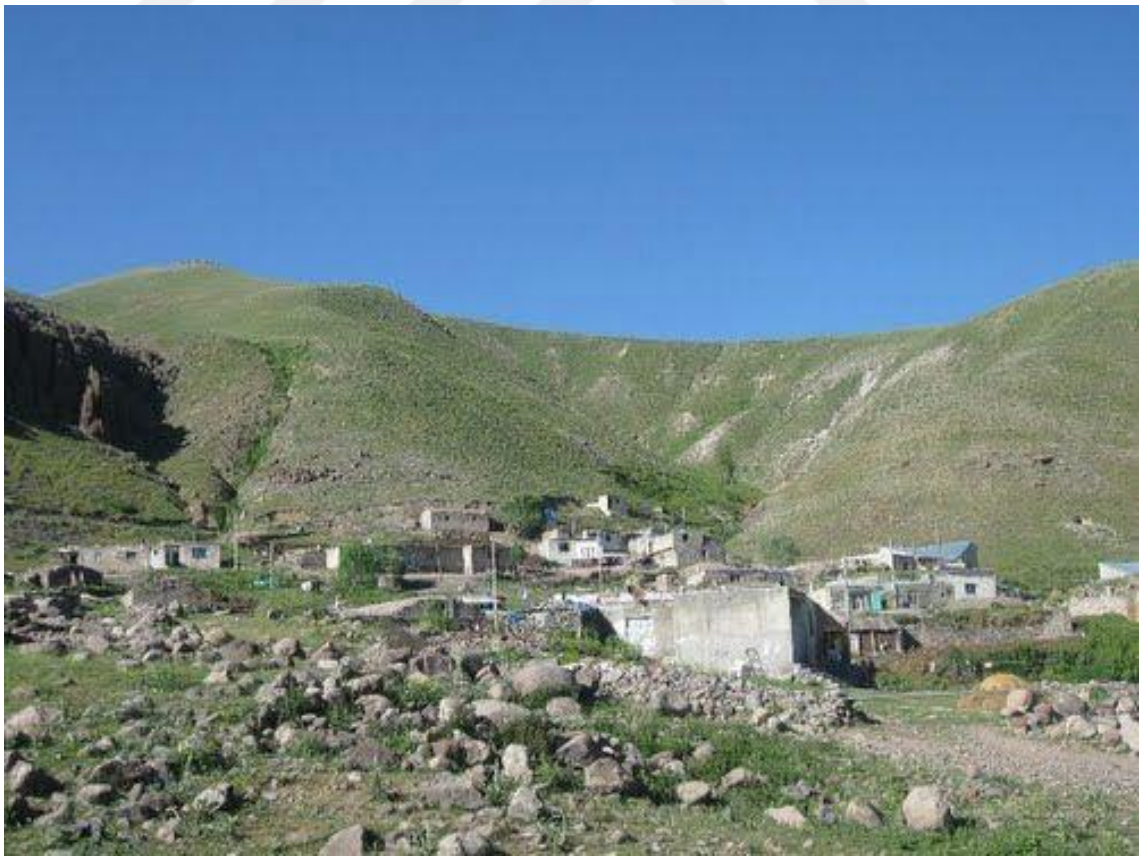
Ortalama deniz seviyesinden 2350 m yükseklikte bulunan gölün alanı 53.000 m²dir. Gölün ortalama derinliği 10 m civarındadır. Hayrangöl köyü gölü köyün güney batısında yer almaktadır. Bu gölü Hayrangöl köyüne doğudan girdikten sonra köyün güneyinden

[134] Cemal SEVİNDİ, Ekoturizm ve Kuş Gözlemciliği Açısından Kuyucuk Gölü Kuş Cenneti (Arpaçay-Kars), Türk Coğrafya Dergisi, (Hakemli Makale), İstanbul 2013,s. 64.

bir kavis çizerek güneybatıya yönelen düzensiz rejimli akarsu tarafından beslenir. Gölün köye uzaklığı 1,32 km'dir.

Fotoğraf 45. Eleşkirt Hayrangöl Köyüne Giden Patika Yol

Fotoğraf 46. Hayrangöl Köyünden Bir Görünüm

Harita 19. Hayrangölü ve Çevresinin Topoğrafya Haritası

Kuşların Eleşkirt sınırları içerisinde uğrak olan bir diğer alan ise Takvim Göl'dür. Takvim Göl olarak anılan yer taban suyu seviyesi yüksek bir bataklık özelliği gösteren sulak bir alandır. Kuşların uğrak yerlerinden biri olan bu sulak alanın etrafı yer yer uzun sazlıklar ile kaplıdır. Bahsi geçen sulak alanın, yöre halkı ile yaptığımız konuşmalar neticesinde uğur getirildiğinde inanılıyor. Özellikle yaşı 65 geçkin kişiler tarafından aktarıldığına göre bir zamanlar bu sulak alan Eleşkirt'ten geçen kişilerin uğrak alanı imiş. Bu sulak alanın uğur getirdiğine inanıldığı için sulak alanın içine birçok eşya atılmış. Takvim Göl Eleşkirt ilçe merkezinin ortalama kuş uçumu 2,5 k kuzey batısında 2019 m yükseklikteki bir kütle üzerinde yer alır. sulak alana giden patika yol zamanla kullanılmadığı için ortadan kalkmıştır. Bundan dolayı Takvim Göl'e ulaşmak için tarla yollarının kullanılması gereklidir.

Fotoğraf 47. Eleşkirt Takvim Göl'den Bir Görünüm

Takvim Göl olarak adlandırılan sulak alanın su derinliği tam olarak bilinmemektedir. Bu sulak alan çevreden herhangi bir akarsu tarafından beslenmemesine rağmen su seviyesinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu sulak alanın yeraltı akarsuları tarafından beslendiği tahmin edilmektedir.

5.5.1.6. Av Turizmi

Av turizmi, av ve yaban hayatı kaynaklarının denetim altında yerli ve yabancı avcıların kullanımına sunulmasını, bu kaynakların rekreasyonel ve turistik yönlerden değerlendirilerek ülke turizmine ve ulusal ekonomiye katkıda bulunmasını amaçlayan etkinlikler şeklinde tanımlanabilir. Av turizmi insanların çeşitli gereksinimlerine cevap veren bir turizm çeşididir. Avlak işletmeleri, acenteler vb. tarafından av meraklıları için düzenlenen av programları, av turizmi kapsamında yer almaktadır. Av turizmi içinde önemli bir yere sahip olan avcılık, doğaya dönüş özlemi içinde bulunan günümüz insanını monotonluktan uzaklaştırarak değişik gereksinimleri karşılamaktadır.[135]

Eleşkirt ilçesi sınırları içerisinde birçok hayvana barınak sağlayacak yer şekilleri bulunmaktadır. İlçenin dağlık ve yer yer ormanı andıran ağaçlanmış alanlarında yaşayan bazı hayvanlar; dağ keçisi, domuz, keklik, yılan, kurt, sansar, tilki, ayı, kartal, tavşan,

[135] İsmail Şafak. Türkiye'deki Av Turizmi Uygulamalarının Özel Avlak İşletmelerine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi Sayı: 2, İZMİR 2003, s. 135.

atmaca, bayağı vaşağı gibi. Ancak bunlardan av hayvanı sayılabilecek olanlar ise tavşan, domuz, dağ keçisi, kekliktir. Yılın belli dönemlerinde birçok avcının özellikle uğrak noktalarında biri olan Kösedağ ve çevresi bu bakımdan önemlidir.

Fotoğraf 48. Eleşkirt İlçesinde 1969 Yılında Kurulan İlk Avcılık Derneği

5.5.1.7. Bitki Turizmi

Bitki bilimi olarak da isimlendirilen botanik(=botany) bitkiler üzerinde çalışan biyolojinin alt dalıdır. Botanik bitkiler, algler ve mantarlar arasındaki evrimsel bağları, kimyasal özelliklerini, hastalıkları, metabolizmalarını, gelişimlerini, üremelerini, büyümelerini ve yapılarını inceleyen son derece geniş kapsamlı biyolojinin alt disiplinlerinden biridir.

Eleşkirt ilçesi genel olarak step ikliminin etkisi olarak bozkır bitki örtüsüne sahiptir. Ancak karmaşık yer şekillerine bağlı olarak birçok yerde mikro klimatik alanlar mevcuttur. Buna bağlı olarak ilçe ve çevresinde botanik bilimi açısında birçok bitki türü ortaya çıkmıştır.

Zaman zaman ülke içinde bazende de yurt dışından gelen kişiler ilçe de yetişen bazı bitki türlerini toplamaktadır. Ancak bunlar genellikle tüketim amaçlı olmaktadır. Botanik bilimine hizmet edecek çalışmalar ise oldukça azdır.

Eleşkirt ilçesinde yetişen bazı bitki türlerine örnekler;

5.5.1.7.1. Çakşır Otu: Bilimsel adı: Ferula communis

Çakşır (Latince ferula, "çubuk"), maydanozgiller familyasından 170 türü olan bir çiçekli bitki cinsi. Anavatanı Akdeniz Bölgesi'nin doğusu ve Orta Asya'dır ve genelde kurak iklimlerde yetişir[136]. Ülkemizdeki yaygın çakşır otu türleri Ferula Orientalis ve Ferula Comminus'dur. Avrupa ülkelerinden "dev rezene" olarak da bilinir. Çakşır otu türleri içerdiği bileşikler nedeniyle ilaç sanayisinde kullanılan tıbbi bitkilerden biridir. Halk hekimliği ve ilaç sanayisinin dışında çeşitli yörelerde hayvan yemi olarak da değerlendirilir. Uçucu yağlar, reçine, tanen, alkaloid ve sponin içerir[137].

Eleşkirt çevresindeki hemen her dağın genellikle güneye bakan yamacında Eleşkirt Ovası tabanından (Ortalama: 1700 m) 100-200 m yükseklikteki aralıkta bulunur. Çakşır otu çoğunlukla eğimli arazilerde yetiştiği için kökleri oldukça (Ortalama 50 cm) derine inmiştir. Çakşır otunun yaprak kısmı dendritik yapı gösterir. Yaprakları oldukça ince olup her sap kısmında üç yaprak bulunur. Çakşır otunun gövde kısmının kabartılmış dikey çizgili bir yapısı vardır. Çakşır otunun rengi açık yeşildir ve gövdesi oldukça serttir.

Çakşır otunun yetişmesi için kış mevsimi boyunca kar altında kalması lazım. Bahsi geçen bitki, nisan ayının sonlarına doğru Eleşkirt ilçesinde karların kalkmasıyla beraber yeşermeye başlar. Çakşır otu mayıs ayının ortalarında ise hasat edilecek olgunluğa erişir. Çakşır otunun sadece gövde kısmı toplanır. Toplanan otlar yapraklarından arındırıldıktan sonra haşlanır. Haşlanan otlar daha sonra birkaç ay tuzlu suda bekletilir. İstenilen kıvama gelen çakşır otu daha sonra kavrularak, çeşitli yemeklere katılarak ya da direk haşlanmış haliyle tüketilir.

---

[136] http://www.wikizero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvJUMzJTg3YWslQzUlOUYlQzQlQjFy (ET. 07.05.2018).

[137] Dilek Yurdakul, *Çakşır Otu Nerde Yetişir*, http://nasilkolay.com/caksir-otu-nerede-yetisir, (ET. 07.05.2018).

Fotoğraf 49. Çakşır Otu

Şekil 40. Çakşır Otunun Sap ve Yaprak Kısımları

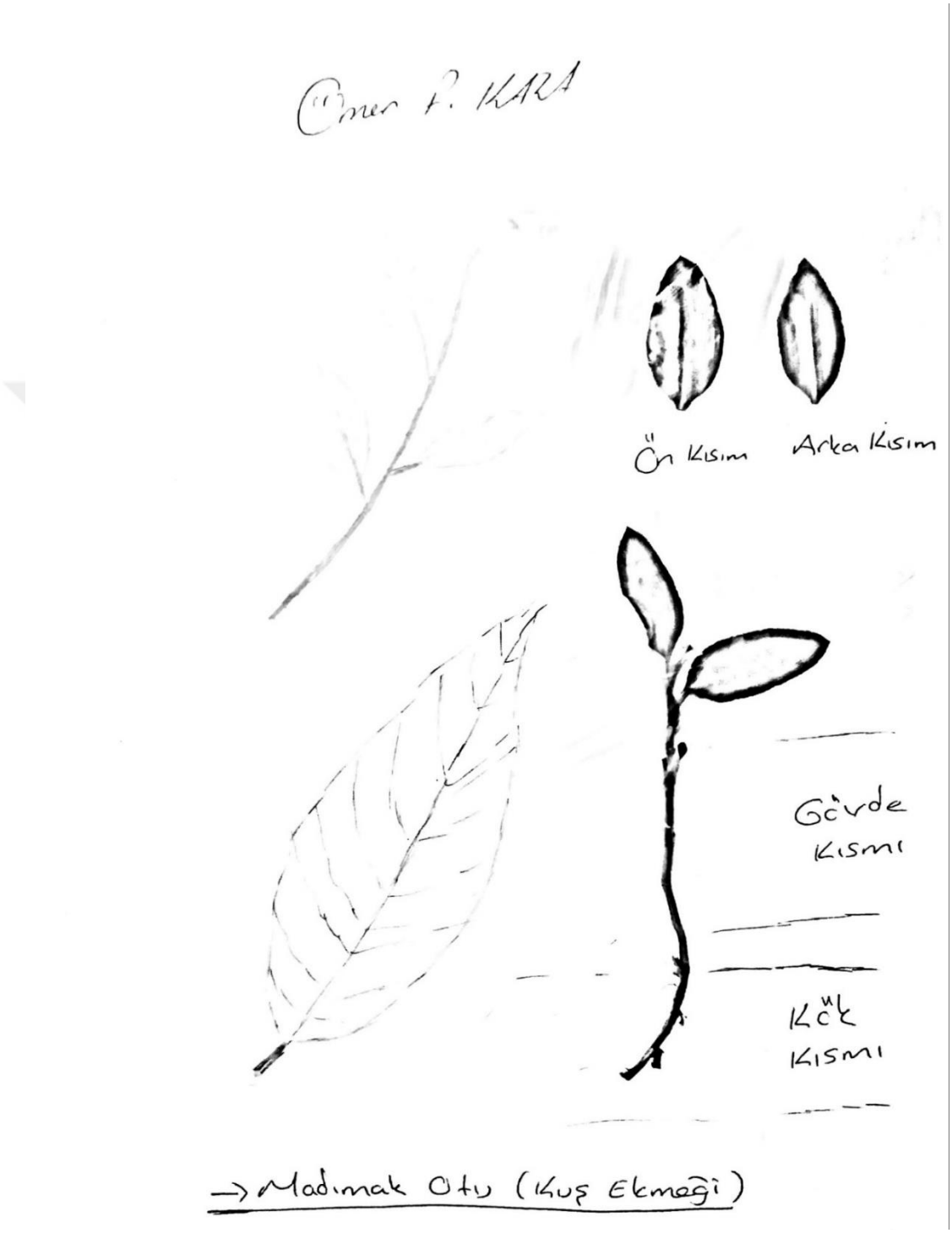
Şekil 41. Çakşır Otunun Kök ve Gövde Kısımları

5.5.1.7.2. Madımak Otu (Kuş Ekmeği)

Madımak: İlkbaharda kırlarda yetişen, ufak yeşil yapraklı, ıspanak gibi pişirilip yenilen bir bitkidir.

Madımak ya da madımalak (Polygonum cognatum), kuzukulağıgiller (Polygonaceae) familyasından, toprak üstüne yatık sürünücü odunsu gövdeli, ufak pembe çiçekli, çok yıllık yenebilen otsu bitki türü. Cinsin diğer türlerinden oldukça iri yapraklarıyla belirginleşir. Orta Anadolu halk mutfağında besin olarak kullanımı yaygındır ve çiğ madımak salatası olarak yenir ya da pişirilerek "madımak aşı, cacığı, mıhlaması, çorbası, yahnisi, böreği, gözlemesi, bükmesi" yapılır. Önceleri yalnızca köylerde rağbet gören ve ilkbaharda (nisan, mayıs, haziranın ilk yarısı) yemek için toplanan madımaklar köyden şehre yapılan göçlerle şehirlerde de aranır olduğundan büyük şehirlerde pazarlarda da satılır. Madımak, içerdiği fenolik bileşiklerden dolayı

diğer bitkilerin gelişimini engelleyen fitotoksik özelliğe sahip boğucu bitkidir. Türkiye, Suriye, Kafkasya, İran, Afganistan ve Pakistan'da yayılım gösterir.[138].

Şekil 42. Madımak Otu

[138] http://www.wiki-zero.net, (ET. 08.05.2018)

Fotoğraf 49. Madımak Otu

5.5.1.7.3. Kuzukulağı

Bilimsel adı, Rumex Acetosa, yöresel adı: Turşu Otu

Haziran eylül ayları arasında küçük çiçekler açan, tüysüz yapraklara sahip, ortalama 50-60 cm'e kadar boylanabilen, dağ, orman, tarla ve çayırlarda sık bulunan otsu bir bitkidir. Yapraklarda potasyum okzalat, oksalik asit, köklerde ise tanen, antrakinon türevleri, nişasta, reçine, şekerler vardır. Ayrıca kuzukulağı, A, B, C vitaminleri, demir ve fosfor yönünden de zengindir[139].

[139] http://www.efecehaber.com/yazaroku.asp?id=11977, (Erişim Tarihi: 09.05.2017).

Fotoğraf 50. Kuzu Kulağı

5.5.1.7.4. Yemlik Otu

Bilimsel adı pabuli gramina, yöresel adı; pinç

Otların padişahı olarak bilinir. Yemlik otu, dağlarda, çayırlarda, tarlalarda kendiliğinden yetişen bir ot türüdür. İç Anadolu başta olmak üzere Marmara'dan Karadeniz Bölgesi'ne dek çeşitli bölgelerde yetişebiliyor, birçok hava şartına uyum sağlayabiliyor. Genelde sarıçiçekleriyle bilinen yemlik otu, türüne göre mor-pembe arası bir renkte çiçeklere de sahip olabiliyor[140].

[140] Tıbbi Nebevi Araştırma ve Yaşatma Derneği, https://www.facebook.com/T%C4%B1bbi-Nebevi-Ara%C5%9Ft%C4%B1rma-ve-Ya%C5%9Fatma-Derne%C4%9Fi-1361313117297573/, (Erişim Tarihi: 08.05.2018).

Fotoğraf 51. Yemlik Otu

5.5.1.7.5. Çiriş Otu

Çiriş ya da Çiriş otu (Asphodelus), Asphodelaceae familyasından Asphodelus cinsinin oluşturan bitki türlerinin ortak adı. Mart ve Nisan aylarında yeşil yaprakları topraktan yeni çıkarken dağlardan toplanan çiriş otu sebze olarak satılır ve çok miktarda tüketilir. Çirişli börek, çorba, sulu yemek ve pilav yapılır. Kendine has bir kokusu vardır[141].

[141] http://www.wiki-zero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvw4dpcmnFnw, (Erişim Tarihi: 09.05.2018)

Fotoğraf 52. Çiriş Otu

5.5.1.7.6. Çiğdem Çiçeği

Bilimsel adı, crocus, yöresel adı, pivok Süsengiller familyasına ait bir bitki türüdür. Çok yıllık olup türüne göre ilkbahar veya sonbaharda açar[142].

[142]http://www.wikizero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvJUMzJTg3aSVDNCU5RmRlbSNNb3Jmb2xvamk, (Erişim Tarihi: 03.02.2017).

Fotoğraf 53. Çiğdem Çiçeği

Fotoğraf 54. Çakşır Mantarı

Fotoğraf 55. Çiğdem Çiçeği ve Çakşır Otu

Fotoğraf 56. Eleşkirt İlçesinin Güneyindeki Dağlık Alanlardaki Çalılıklar

Fotoğraf 57. Dağ Armudu Ağacı

Fotoğraf 58. Dağ Kekiği

Fotoğraf 59. Yeni Filizlenen Kuşburnu Ağacı

5.5.1.7.7. Kuş Üvezi

Kuş üvezi (Sorbus aucuparia), gülgiller (Rosaceae) familyasından bir üvez türü. 3-4 m boyunda bir ağaçtır. Çiçekleri beyazdır. Bir nohut büyüklüğündeki yuvarlak meyveler olgunlaşınca parlak kırmızı renk alır. Kuşlar için iyi bir gıda oluşturur. Gençlikte hızlı büyür. 70-80 senede doğal ömrünü tamamlar. Donlara dayanıklıdır. Sürgün verme özelliği fazladır. Odunu serttir. Türkiye'de orta ve kuzey Anadolu'daki ormanlarda yetişir[143].

[143] http://www.wiki-zero.net, (Erişim Tarihi: 25.06.2017).

Fotoğraf 60. Kuş Üvezi

Fotoğraf 61. Eleşkirt Bitki Örtüsünün Bazı Türleri

Fotoğraf 62. Eleşkirt Bitki Örtüsünün Bazı Türleri

Fotoğraf 63. Eleşkirt Bitki Örtüsünün Bazı Türleri

5.5.1.7.8. İlçede Yetişen Diğer Bazı Bitki Türleri

Ot ve çalı familyası
Sarımsak otu
Isırgan otu
Yabani sarımsak
Kuş kirazı
Dağ çayı
Kuşburnu
Punk (yabani nane)
Kekik otu
Mantar
Sümbül
Solucan otu
Ekmek otu
Kıvırcık
Çoban döşeği
Eşek cevizi
Işkın
Bilezik otu
Yalankı otu
Pelax
Madımak
Silmik otu
Sarmaşık (piçak)
Semizotu
Çiriş otu
Gül türleri
Ağaç familyası
Yabani elma ağacı
Yabani armut ağacı
Beyaz kavak
Kuş Kirazı

Bu bitki türlerinin yanı sıra halen isimlendirilmemiş birçok bitki türü vardır. Bu bitki türleri ya bilinen bitki türlerinin farklı bir versiyonu ya da buraya özgü bitki türleridir.

5.5.1.8. Yaban Hayatı Gözlemciliği Turizmi

Özellikle son yıllarda belgesel çekimine olan ilgi artmaktadır. Bunlar içerisinde doğada yapılan çekimler ise oldukça büyük ilgi görmektedir. Bu ilginin ülkemizde arttığı

söylenebilir. Ayrıca şehirlerden kısa sürede olsa uzaklaşarak doğal çevrede vakit geçirme ve yaban hayatı gözlemlemek popüler duruma gelmeye başlamıştır. Ülkemizin doğal yapısı ve el değmemiş birçok yerin bulunması gibi faktörlere bağlı olarak özellikle yaban hayatı konu alan belgesel veya gözlemciliğe uygundur.

Türkiye'nin doğusunda en uç bölgelerde yar alan Eleşkirt ilçesinde daha önce de denildiği gibi yaban hayata oldukça elverişli alanları bulunduğundan dolayı birçok hayvana ev sahipliği yapmaktadır.

Eleşkirt ilçesinin insan etkisinden uzak birçok dağlık alanları ve bu dağlık alanlar arasına saklanmış vadiler, düzlükler ve ormanlık alanlar vardır. Bu nedenle bu gibi yerlerde yaban hayatı devamlılığını sürdürmektedir. İlçenin kuzeybatısında yer alan Kösedağ volkanik kütlesinin etrafında kurt, tilki, boz ayı, dağ faresi, yılan (boynuzlu, kaya ve su yılanı), tavşan, dağ keçisi, yeşil ve gri kertenkele, keklik, alacalı karga, karabaşlı kiraz kuşu, yaban ördeği, kartal, sazan balık türleri, bayağı ve kaya serçesi, sarıakrep, domuz gibi canlılar yaşar. Bu hayvanların Eleşkirt çevresinde yaşadığı bir diğer yer ise Şeryan Çayı vadisidir. Özellikle bu vadinin ağaçlık alanlarda yabani domuzlar sürüler halinde yaşarlar. Dağ keçileri ise Kösedağ ve çevresi ile Kösedağ'ın güneyinden kavis çizerek doğu yönelen dağların güneybatısında badılya ismi verilen bölümdeki dağların sarp yamaçlarında yaşar. Eleşkirt ilçesinin Kopuz köyü yakınlarındaki dağ yamaçlarındaki armut ağacı ormanlarında ise boz ayılar yaşar. İlçenin oklavalı köyü ötesindeki Karataş mevkiindeki mağaralar ve kayalık alanlar bulunmaktadır. Burada kartal ve ayı yuvaları mevcuttur.

Fotoğraf 64. Saksağan

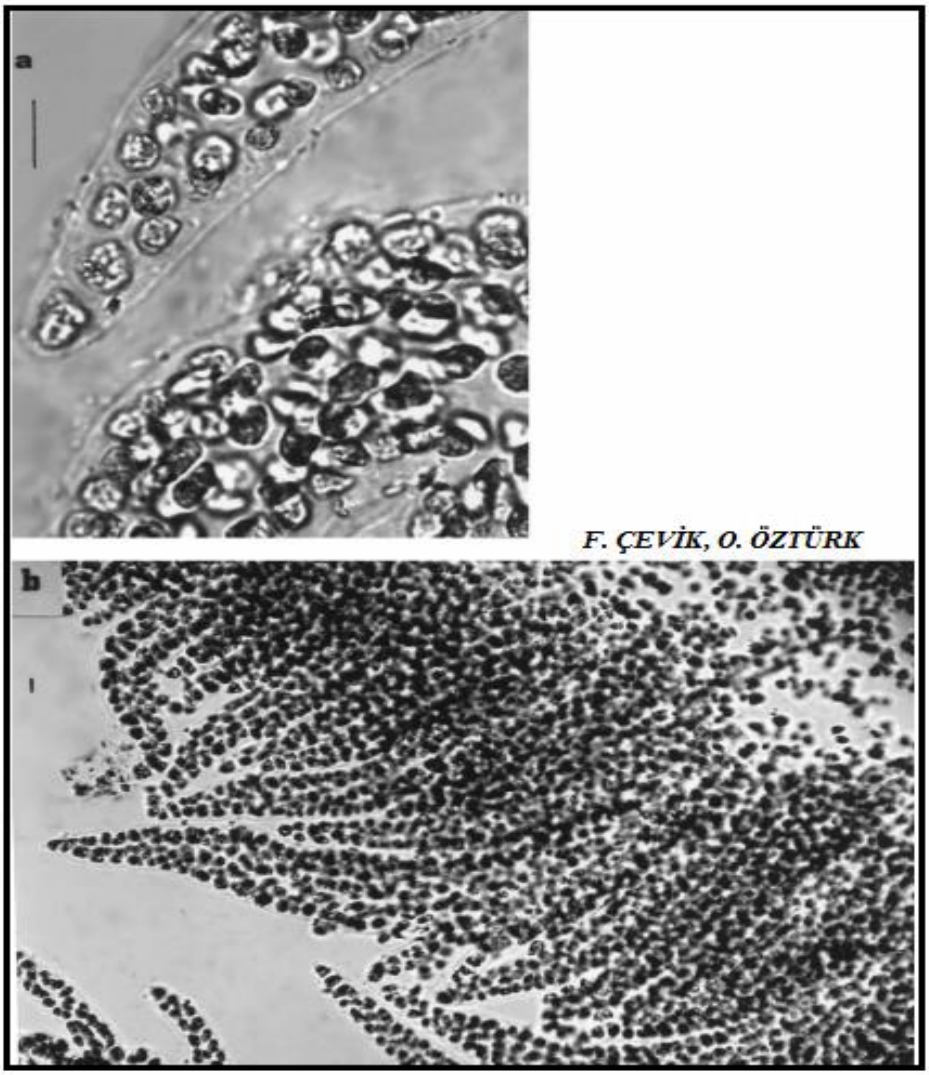
Fotoğraf 65. Karabaşlı Kiraz Kuşu

Eleşkirt'in Şeryan Çayında 2006 altında yapılan araştırma sonucunda Hydrurus foetidus türü alg bulunmuştur[144].

[144] Fatma Çevik, Okan Öztürk, *Türkiye Tatlısu Algal Florası için Yeni Cins Kaydı*, Çukurova Üniversitesi, Adana 2006, 149.

Fotoğraf 66. H. Foetidus'un Genel Morfolojisi

Fotoğraf 67. H. foetidus'un mikro fotoğrafları a- Ayrıntılı görünüm, b- Genel görünüm (Ölçek çubuğu 10'dur)

5.5.2. Kültürel Turizm Kaynakları

5.5.2.1. Kültür ve İnanç Turizmi

Kültürel turizm, geçmiş kültürleri ve yeni kültürleri tanıma temeline dayanan, insanların kendi kültürlerine ve diğer grupların kültürlerine açık olan yanlarıyla ilgili turizm faaliyetleri olarak kabul edilmektedir. Özellikle kırsal alanlardaki mutfak lezzetlerini tatmak, onların yaşam stillerini ve folklorik özelliklerini tanımak amacıyla yapılan seyahatelerdir. İnanç turizmi; diğer turizm türlerinden farklı olarak insanların inançları doğrultusunda dini görevlerini yerine getirmek için önemli görülen yerleri ziyaret etmelerinden doğan ve geçmişten bugüne insanları seyahate yönelten bir faaliyet türüdür.[145]

Eleşkirt ilçesinin kurulduğu ova oldukça verimli tarım alanlarını sahiptir. Her ne kadar ovayı birtakım karmaşık jeomorfolojik yapıya sahip dağlar çevirmiş olsa da ovaya olan uygun ulaşım yolları vardır. Ovanın doğu kısmı oldukça düz ve açıktır. Bu kesimden Eleşkirt ilçesine rahatlıkla ulaşılabilir. Eleşkirt ilçesine batıdan giren Sarıcan deresi buradaki sıradağlar arasında geniş bir yarma vadi oluşturmuştur. Bu yarma vadi kenarından geçen karayolu Ağrı-Erzurum arası ulaşımı sağlar. Ayrıca kuzeydoğudan gelen Eleşkirt Deresi ve Çat Çayı'nın açmış oldukları vadiler sayesinden ilçeye ulaşım sağlanabilmektedir. İlçenin güneyinde ise yer yer vadileri, dağ eteklerini bazen de dağların senklinal oluşturduğu alanları takip eden patika bir yol bulunmaktadır. Bu durum ilçenin kurulduğu depresyonun önemli bir güzergâh olmasını sağlamıştır.

Eleşkirt ilçesinin tarihi oldukça köklü olup, birçok kavmin uğrak yeri olmuştur (Sayfa 111-112). İlçede farklı dinlere ve kültürlere mensup halklarının yerleşmelerinin kalıntıları bulunmaktadır. Bundan dolayı zengin bir kültüre sahip olan Eleşkirt ilçesi kültür turizmi açısından oldukça elverişlidir.

[145] Gülbahar, 164-167.

Fotoğraf 68. Eleşkirt İlçesinin Kuzeyinde Yer Alan Eski Bir Yerleşmelere Ait Yapı Malzemesi

5.5.3. Arkeoloji Turizmi

Arkeoloji, eski kültür ve uygarlıkları, bu uygarlıklarda yaşamış insanların elinden çıkan, insan düşüncesinin ürünü olan eserleri, alet ve malzeme ile ev eşyalarını, sanat yapıtlarını, bunların yer ve zamanını saptayarak inceleyen bir bilimdir. Eski Yunancanın "Arkhaios" (=eski) ve "Logos" (=bilim) kelimelerinden türetilmiş olan Arkeoloji kelimesi "Eskinin Bilimi" anlamındadır. Arkeolojinin Osmanlıca karşılığı "Atikiyat"dır. Arkeoloji bütün bilim dallarının kaynağı "anası" durumundadır. Arkeoloji biliminin amacı, ışık tutarak geçmişi canlandırmak, ilk çağ insanını düşünceleriyle ve bunların sonucu gerçekleştirdiği yapıtlarla günümüz insanına derinlemesine tanıtabilmek, onu anlamasına yardımcı olabilmektir. Bu amaçla, eski kültür kalıntılarını bulup ortaya çıkarıp, tanımlayıp, aslında uygun bir biçimde tekrar kurarak geçmiş kültürleri yorumlayarak aydınlatmaya çalışır[146].

Arkeoloji, sanat tarihi gibi bilim dalları da, diğer tüm bilimler gibi insan merakının ürünü olup, genel bir deyişle geçmişteki insan emeğini tanıyıp tanıtmaya çalışmakta, geçmiş uygarlıkların sorunları üzerinden insanlığın karanlık kısımlarını kavramaya çalışmak amacı gütmektedirler. Kısacası, katkılarıyla bizi bugünkü teknoloji ve kültür

[146] Arkeoloji Nedir? http://peyzajin-arkeolojisi-.pdf, (ET. 07.05.2018)

seviyesine ulaştırmış geçmiş insanının emeğini sistemli şekilde inceleme gayesindedirler[147].

Sanayi Devrimi ile dünyada genelinde artmaya başlayan ekonomik refah seviyesi sonucu ortaya birçok ilgi alanı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biride insanların geçmişi tanıma ve öğrenme isteğidir. Özellikle son yüzyılda insanların, eski medeniyetlerin yaşam tarzlarını, mimarilerini, sanat anlayışlarını, toplumsal değerlerini, hukuk sistemleri ve bilimlerine olan merak artmıştır. Böylece insanlar, başka ülkelerde veya şehirlerde kurulmuş olan yerleri görmek amacıyla seyahatler yapmaya başladılar. Şüphesiz eski medeniyetlerin en uğrak yerlerinden biri olan Anadolu Yarımadası bu ilgiyi yeterince giderecek potansiyele sahiptir.

Anadolu, coğrafi konumuyla Avrupa ve Asya gibi uygarlık tarihinin iki temel kıtası arasında doğal bir köprü konumundadır. Asya'dan Avrupa'ya uzanan bu büyük yarımada boyutlarından beklenmeyecek kadar çok iklim ve bitki örtüsü çeşitliliğine sahiptir. Bu nedenle, iki kıta arasında uzanan Anadolu Yarımada'sının göstermiş olduğu bu çeşitlilik tarih boyunca farklı hayat biçimleri (geçimlik, ticaret, sosyal hareketlilik vb.) ve dolayısı ile farklı gelişen kültürlere sahne olmuştur. Anadolu'da zengin kültürel çeşitlilikle sonuçlanan bu durum, özellikle tarihçi ve arkeologların çalışmalarının yüzyıllar boyunca odak noktası olmuş ve dünya tarihi içinde ayrıcalıklı bir konum edinmiştir. Sonuç olarak, Anadolu tarih öncesi dünyanın en eski tarımcı yerleşmeleri, planlı yerleşmeleri, dinsel yapıları, metalciliği, maden işçiliği örnekleri gibi insanlığın temel unsurlarının kökenlerine sahiptir[148].

Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan araştırma alanı Türkiye'nin doğu medeniyetlerine açılan kapıların güzergâhında bulunduğundan dolayı birçok medeniyetin ya geçiş güzergâhı olmuştur ya da ev sahipliği yapmıştır. Bundan dolayı inceleme alanında birçok medeniyete ait maddi ve manevi kültürel kanıtlar veya kalıntılar bulunmaktadır. İlçede tarihi çağlarda yaşamış uygarlıklar tarafından bırakılarak günümüze kadar gelmiş kendine has özellikleri olan aynı zamanda tarihi, sanatsal özelliklere sahip kısmen ya da tamamen inşa edilmiş taş yapıların bulunduğu alanlar

[147] Erşah Çakır, Nafize Tatar, Figen Erdoğdu, "Arkeoloji, Sanat Tarihi Bölümleri İçin İstatiksel Bir Çalışma", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 6, 2012, 2.
[148] Ali Umut Türkcan ve dğr., *Anadolu Arkeolojisi*, Web Ofset Tesisleri, Eskişehir 2010, 3.

mevcuttur. Nitekim yaptığımız araştırmalar dâhilinde gerek bizim bulduğumuz gerekse bazı araştırmacılar tarafından bulunan bulgular bu durumu kanıtlar niteliktedir.

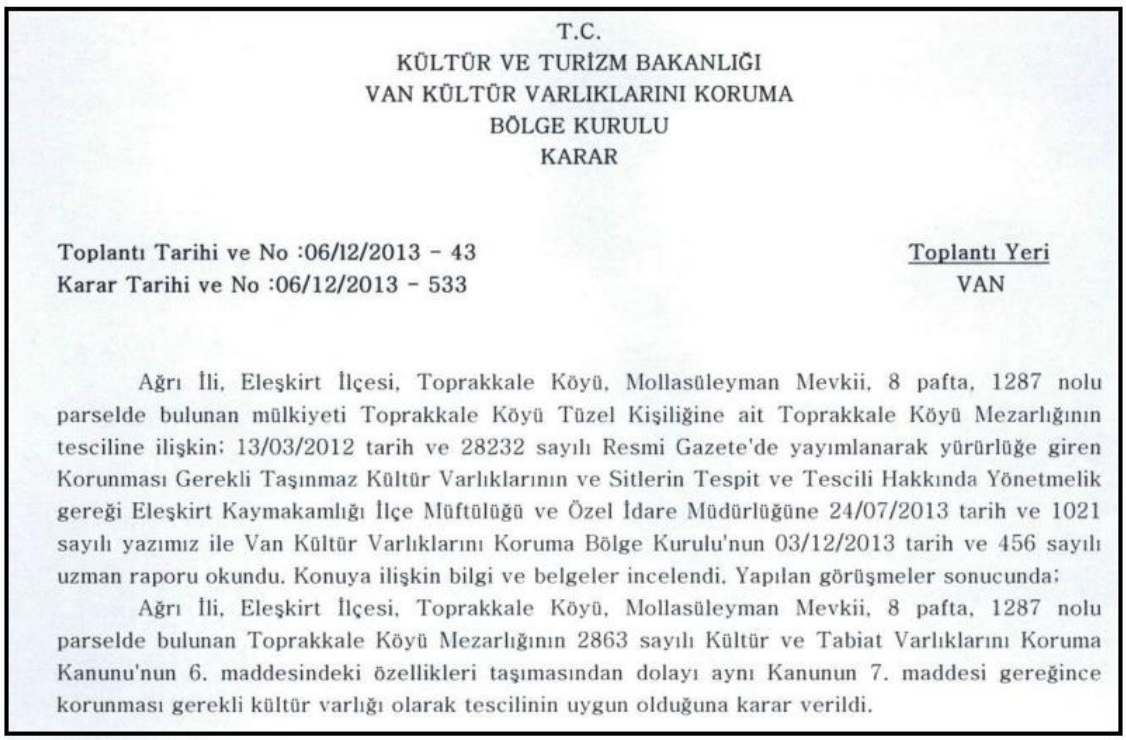
5.5.3.1. Eleşkirt İlçesindeki Tarihi Alan ve Yapılar

5.5.3.1.1. Toprakkale

Ağrı ilinin Eleşkirt ilçe merkezine 14 km. uzaklıkta bulunan Toprakkale Köyü, Eleşkirt Ovasının kuzeybatı ucunda, eski Bayezit yolu kavşağında yer alır. Eski yola yakınlığı ile eski dönemlerde stratejik bir konumda yer alan Toprakkle köyü ovaya hâkim bir yamaç üzerinde kafes sistemli bir yerleşim yapısına sahiptir. Urartu döneminde ileri bir karakol görevi üstlenmiş olan köyde bir höyük bulunmaktadır. Höyüğün üzerine Ortaçağda inşa edilen kale ile birlikte Urartu dönemine ait izlerin çoğu tahrip edilmiştir. İlk defa Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran Seferi sırasında Osmanlı topraklarına katılan Toprakkale (Toprak-Hisar), kısa bir süre Osmanlıların elinden çıkmışsa da Kanuni Sultan Süleyman'ın 1533 tarihli Irakeyn seferi ile tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Toprakkale Osmanlılarla Safeviler arasında birkaç kez daha el değiştirmiş, kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçişi 1578 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra da Bayezit Sancağına bağlı bir kaza merkezi olmuştur. 1664 yılında meydana gelen büyük bir depremle harap olan Toprakkale, Osmanlı Devleti'nin Ayânlık Döneminde bölgenin Ayânı Sürmeli Mehmet Paşa tarafından Ayânlık merkezi olarak kullanılmıştır. Sürmeli Mehmet Paşa tarafından bir üs olarak kullanılan kaleden birkaç sur duvarı günümüze ulaşabilmiştir. Toprakkale, 19. yüzyılda geçirdiği depremlerle eski önemini kaybetmiştir. 1925 yılında ilçe merkezinin Eleşkirt'te taşınmasıyla Eleşkirt'e bağlı bir köy olarak varlığını sürdürmüştü. Osmanlı dönemi salnamelerinde oldukça bayındır bir kaza merkezi olduğu tespit edilen Toprakkale 19. yy. başında bölgeye gelen yabancı seyyahların da ilgisini çekmiş ve seyahatnamelerinde yerini almıştır. Toprakkale köyünde kale dışında Osmanlı dönemine ait bir cami ile iki mezarlık bulunur. Bu mezarlıklardan birincisi Osmanlı dönemine ait 1684 tarihli caminin haziresi, ikincisi ise köyün girişinde halen

köylüler tarafından kullanılan mezarlıktır. Mezarlıklar büyük oranda, meydana gelen savaşlar ya da defineciler yüzünden tahrip edilmiştir. [149]

Toprakkale Köyü Mezarlığı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
VAN KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA
BÖLGE KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No :06/12/2013 - 43
Karar Tarihi ve No :06/12/2013 - 533

Toplantı Yeri
VAN

Ağrı İli, Eleşkirt İlçesi, Toprakkale Köyü, Mollasüleyman Mevkii, 8 pafta, 1287 nolu parselde bulunan mülkiyeti Toprakkale Köyü Tüzel Kişiliğine ait Toprakkale Köyü Mezarlığının tesciline ilişkin; 13/03/2012 tarih ve 28232 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik gereği Eleşkirt Kaymakamlığı İlçe Müftülüğü ve Özel İdare Müdürlüğüne 24/07/2013 tarih ve 1021 sayılı yazımız ile Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 03/12/2013 tarih ve 456 sayılı uzman raporu okundu. Konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi. Yapılan görüşmeler sonucunda;

Ağrı İli, Eleşkirt İlçesi, Toprakkale Köyü, Mollasüleyman Mevkii, 8 pafta, 1287 nolu parselde bulunan Toprakkale Köyü Mezarlığının 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. maddesindeki özellikleri taşımasından dolayı aynı Kanunun 7. maddesi gereğince korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilinin uygun olduğuna karar verildi.

Şekil 43. Toprakkale Köyü Mezarlığının Kültür Varlığı Tescil Belgesi

[149] Y. Çetin, *Eski Bir Osmanlı Kaza Merkezi Olan Eleşkirt Toprakkale Köyü'nde Osmanlı Dönemi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, 36-37, http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunigsed/article/view/1025002212/1025002211, (Erişim Tarihi: 26.05.2017).

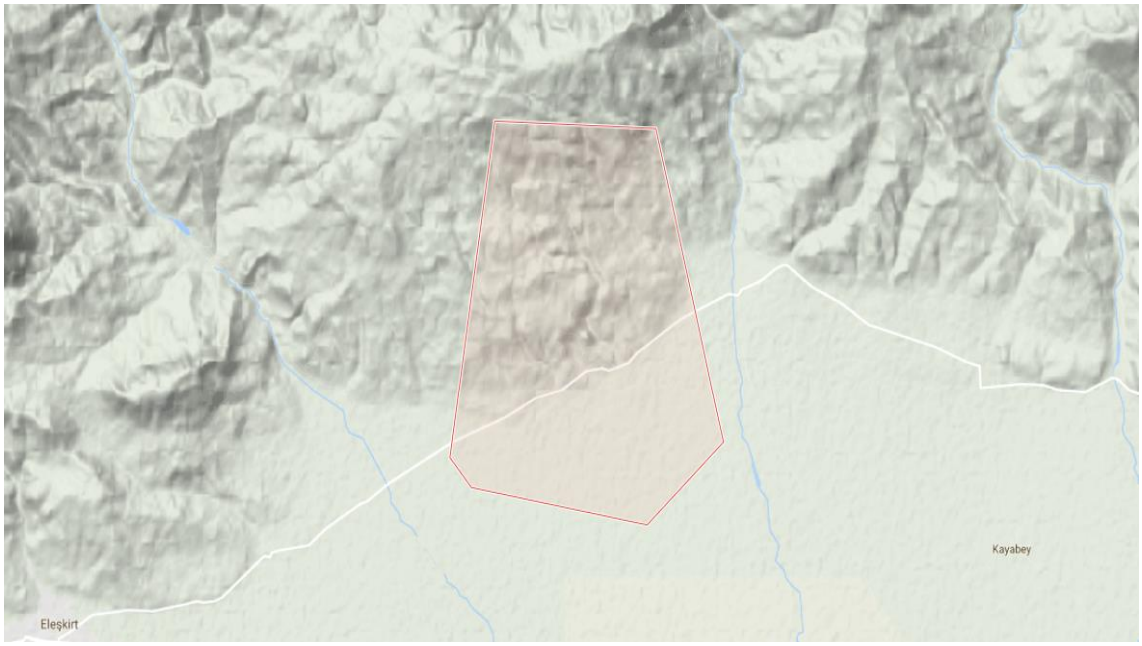
Fotoğraf 69. Toprakkale Köyünün Genel Görünümü

Fotoğraf 70. Toprakkale Köyü Tarihi Camisinin Giriş Kısmından Bir Görünüm

Fotoğraf 71. Tarihi Toprakkale Camisinden Bir Görünüm

Harita 20. Toprakkale Köyün Topoğrafı Görünümü

Fotoğraf 72. Toprakkale Ören Yerinin Görünümü

5.5.3.1.1.1. Toprakkale Köyü Mezarlıkları

Toprakkale Köyü Camii Haziresi; köyün kuzeybatısında, Urartu dönemine ait höyüğün eteklerinde yer alan Osmanlı dönemine ait Hicri 1099 (M.1684) tarihli caminin güney ve batı taraflarını kapsayan geniş bir mezarlığı bulunmaktadır. Etrafı basit moloz taşlarla örülen bir sur duvarı içinde yer alan mezarın girişi caminin güney doğu köşesinde yer almaktadır. Yarım çember biçiminde gri tüf taşı üzerine yazılan dört satırlık kitabe, cami yapım kitabesi ile aynıdır. تاريخا جاء للعالمين ورحمة الفردوس هذا للعاكفين عبدى بن ميرزه بنا قد امينين بسالم فادخلوها لهيما للعابدين بدأ من Türkçe'si; "Abdi oğlu Mirza, iktifa edenler için bina etti. Bu yer Firdevs olacak ve Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Onun tarihini ibadet edenler için söyledi. (1099). Onlara, "girin oraya esenlikle, güven içinde" denilir." Bu kitabe, muhtemelen daha geç dönemlerde, caminin kitabesi taklit edilerek yazılmıştır. Sonraki dönemlerde yanları genişletilerek köy mezarlığına dönüştürülen hazirede, Osmanlı dönemine ait birçok mezar yer alır. Gayet düzgün ve kaliteli bir işçilik ile yapılmış mezar taşlarının birçoğu tahrip edilmiş durumdadır. Hazire içerisinde en çok dikkati çeken kırık halde dağılmış durumda olan bezemeli şâhide parçalarıdır. Birçoğu mermer olan bu şahide parçalarında oldukça kaliteli bir işçilik görülmektedir. Hazirede bulunan mezarlar tipolojik olarak "Açık Sandukalı İki Şâhideli Mezarlar" grubuna girmektedir. Bu

mezarlar da kendi içinde alt gruplara ayrılır. **Sarık ve Kavuk Formlu Başlıklar;** Osmanlı toplumunda kullanılan başlıkların genel biçimlerini XV. yy'den itibaren minyatürlerden ve yazılı kaynaklardan öğreniyoruz. Barata, börk, dolma, fes, kalpak, kavuk, keçe, külah, sarık, serpuş, tac, tekke, üsküf gibi isimlerle anılan bu başlıklar Osmanlı dönemi mezar taşlarında ölen kişinin cinsiyetini, mesleğini ve mensup olduğu sınıf gibi birçok özelliğini yansıtması açısından önemlidir. Günümüze ulaşabilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Toprakkale Köyü Camii haziresi, sarık ve kavuk formlu başlıklar konusunda oldukça zengin olduğunu göstermektedir. **Şâhideli Mezarlar;** mezarlıkta şâhideli birçok mezar bulunmasına rağmen tahribatlardan dolayı çoğu tanınmayacak hale gelmesine neden olmuştur. Sağlam olarak günümüze ulaşabilen tek mezar, orta bölümde bulunan ve büyük bir bölümü toprak altında kalan tek şâhidesi günümüze ulaşabilendir. Üstü kaş kemer, yanları yarım daire şeklinde profil veren beyaz mermerden başucu şâhidesinin bugünkü haliyle boyu 0.58 m eni 040 m, kalınlığı 0.14 m.dir. Şâhidenin doğuya bakan iç yüzünde üstteki kaş kemer formuna uygun olarak oyulan kitabeliğin dört satırı görülmekte, geriye kalan bölümü toprak altında kalmıştır. Kartuşlar içine oldukça düzgün bir işçilikle yazılan istifli olan Osmanlıca sülüs kitabenin çoğu aşındığı için önemi kavranamamıştır[150].

[150] Çetin, 37-42

Toprakkale mezarlığına ait mezar taşlarından bazı görünümler;

Fotoğraf 73. Toprakkale Mezarlığının Girişindeki Kitabe

Fotoğraf 74. Toprakkale Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm

Fotoğraf 75. Toprakkale Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm

Fotoğraf 76. Toprakkale Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm

Fotoğraf 77. Toprakkale Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm

5.5.3.1.2. Yücekapı Beldesi

Eleşkirt ilçesi sınırları içerisinde kalan Yücekapı beldesinde de yukarıda Toprakkale köyünde yer alan mezar örneklerinin benzerlerine rastlanılmaktadır.

Fotoğraf 78. Yücekapı Beldesi Mezarlığına ait Mezar Taşlarından Bir Görünüm

Ayrıca Yücekapı beldesinde 2012 yılında yapılan belediye kazıları sırasında ortaya yapım yılı tam olarak tespit edilmemiş alt yapı kalıntıları bulunmuştur. Bu kalıntılar yüzeyden 4-5 m derinlikte içi oyulmuş ve sabitleştirici malzeme olarak hayvan dişi kullanılmış su borularıdır. Hemen bu kalıntıların üstünde ise pişirilmiş topraktan yapılmış borular bulunmuştur.

Fotoğraf 79. Yücekapı Beldesinin Genel Görünümü

5.5.3.1.3. Karabacak Köyü

Eleşkirt ilçe merkezinin güneybatısında yer alan Karabacak köyünde de başlıklı mezar taşları bulunmaktadır.

Fotoğraf 80. Karabacak Köyündeki Mezar Taşlarından Biri

5.5.3.1.4. Gökçayır Köyü

2013 yılında Gökçayır köyünde evinin yakınında kazı yapan bir çiftçi tarafından oda mezar bulunmuştur[151]. Koruma altına alınan oda mezarın Erzurum Müzesince yapılan incelemelere göre 2500 yıl öncesine ait olduğu saptanmıştır. Mezar içerisinde boncuk, bronz süs eşyaları ve insan kemikleri bulunmuştur. Düzenli bir yapıya sahip olan o da mezar 4 m uzunluk ve 2,25 cm genişliğe sahiptir[152]. Oda mezarın daha fazla tahrip görmemesi için şimdilik ziyaretlere kapatılmış durumdadır.

Fotoğraf 81. Gökçayır Köyünde Bulunan Oda Mezar

5.5.3.1.5. Çetinsu Köyü

Araştırma sahası içinde yer alan Çetinsu köyünde muhtemelen daha çok korunmak amacıyla yapılmış olan yapılara rastlanmıştır. Bu alanında araştırılmamış olmasından dolayı tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bu alanda define için yapılmış olan kazılardan dolayı oldukça fazla tahrip edilmiştir.

Ev misali yapılmış olan yapıya büyükçe bir kaya bloğu üzerine ulaşılması güç bir yerde açılan bir insanın sığabileceği şekilde açılmış pencereden ulaşılmaktadır. Daha

---

[151] https://www.diyadinnet.com/haberi-36329-fosseptik-kaz%C4%B1s%C4%B1nda-oda-%C5%9Feklinde-yap%C4%B1-bulundu, (ET. 07.05.2018)

[152] https://www.aksam.com.tr/guncel/agrida-bin-500-yillik-mezar-odasi-bulundu/haber-207382, (ET. 07.05.2018)

sonra törpülenerek oluşturulmuş merdivenden oda şeklindeki alan ulaşılmaktadır. Buralarda da yine taşların kesilmesi ve şekillendirilmesi ile oluşturulmuş oturaklar bulunmaktadır.

Fotoğraf 82. Çetinsu Köyü Çevresindeki Yapılardan Bir Görünüm

Fotoğraf 83. Çetinsu Köyü Çevresindeki Yapılardan Bir Görünüm

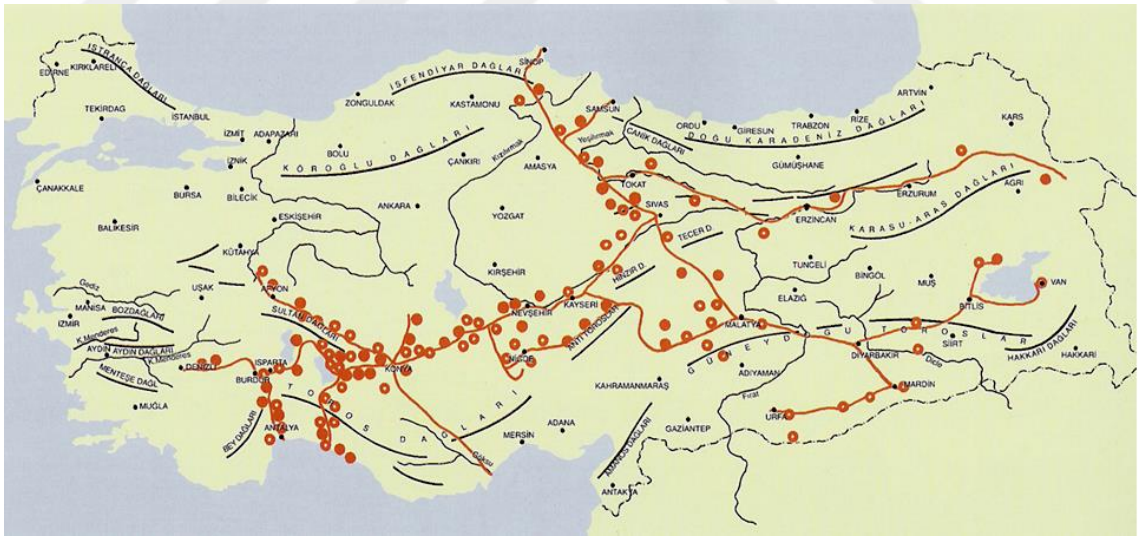
Fotoğraf 84. Çetinsu Köyünden Bir Görünüm

5.5.3.1.6. Tahir Beldesi ve İpek Yolu

İpek Yolu; Çin' den başlayarak Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa kıtasına ve Kızıldeniz üzerinden de Afrika'ya kadar uzanan ticaret yollarının genel adı, bu yollar

üzerinde ticareti yapılan en önemli ve kıymetli mal olan ipekten dolayı "İpek Yolu" olarak isimlendirilmiştir (Harita 22). Bu önemli ticaret yolu üzerinde yer alan yerleşim yerleri doğal olarak zaman içinde giderek önem kazanmış, genişlemiş ve gelişmiştir. Ayrıca yeni yerleşim alanları ortaya çıkmış ve bu yolların üzerinde han, hamam, liman, köprü gibi önemli tarihi yapılar ve mekânlar inşa edilmiştir. Böylece İpek Yolu başta ekonomik ilişkiler sebebi ile ortaya çıkmasına karşın zaman içerisinde ülkeler ve toplumlar arasında siyasi ve sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesine ve kurulmasını sağlamıştır. Ancak bu ticari ve kültürel yol zamanla Coğrafi Keşiflerin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan alternatif yollardan dolayı önemini kaybetmeye başlamıştır[153].

Yapılan araştırmalar sonucu ortaya konan bilgiler göz önüne alındığında, İpek Yolunun tek bir yol olmadığı ve zamanın koşullarına göre yeni açılan hatlar ile gittikçe uzayan bir yol ağı olduğu görülmektedir.[154] Bu yollardan doğudan Anadolu'ya girerek devam eden hat Eleşkirt'in Tahir Beldesi'nin olduğu mevkiden geçerek Ağrı Gürbulak sınır kapısından başlayan ve Trabzon limanına bağlanan ana yola bağlanır. Bu yol yüzyıllar boyunca birçok medeniyetin ticari amaçlı kullanmış olduğu yol olup tarihi açıdan önem arz etmektedir.

Harita 21. Tarihi İpek Yolunun Anadolu'daki Geçiş Noktaları

[153] Deniz Taşkın, "Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 195.
[154] Taşkın, 196.

Taşkın Deniz'in Yeni Umutlar Işığında Tarihi İpek yolu adlı eserinden alınmıştır.

Harita 22. Tarihi İpek Yolunun Karayolu Ulaşım Güzergâhı

5.5.3.1.7. Hürriyet Köyü

Araştırma sahası sınırları içerisinde yer alan Hürriyet köyü yakınlarında da tespit edilen daha öncede bahsedilen Toprakkale köyünde görülen mezar taşların benzer yapılar tespit edilmiştir.

Fotoğraf 85. Hürriyet Köyü Mezarlığından Bir Görünüm

5.5.3.1.8. Pirabat Köyü Höyüğü

Höyük Eleşkirt ilçe merkezine 14 km. uzaklıkta bulunan Pirabat Köyü'nde bulunmaktadır. Oldukça yüksek bir tepe şeklindeki höyüğün üzeri sonraki dönemlerde köylüler tarafından mezarlık olarak kullanılmıştır. Henüz bilimsel bir kazının gerçekleştirilemediği Pirabat Höyüğü kaçak kazılarla büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Höyüğün eteklerinde bazalt taş bloklardan oluşan sur duvarlarına ait izler mevcuttur. Son yıllarda köylüler tarafından bulunan Urartu kralı Menua dönemine ait kitabeler Erzurum Müzesi'ne götürülmüştür. Höyüğün üzerinde ve etrafında bol miktarda seramik örneklerine rastlanmaktadır. Oldukça kaliteli bir işçiliğe sahip perdahlı seramikler ve yazıtlar Urartu döneminde önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Köylülerce bina yapımında kullanılarak üzeri açıkta bulunan sur duvarlarının taşları sürekli olarak sökülmekte olduğundan höyük süratle tahrip olmaktadır. Ayrıca höyüğün üzerinin bugün mezarlık olarak kullanılması da tahribatı hızlandırmakta ve yeni yapılaşmalar oluşmaktadır. Höyüğün güney yamacında henüz koruma sınırı tespit edilmemesine rağmen bu sınır içerisine girebilecek mesafede sur duvarının 3 m. altında yeni bir ev ve höyüğün batı cephesinde köyün camisi inşa edilmiştir[155].

[155] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/agri/kulturenvanteri/pirabat-koyu-hoyugu,, (ET. 16.06.2017).

Fotoğraf 86. Pirabat Köyü Höyüğü

Fotoğraf 87. Bazı Yapılarda İnşaat Malzemesi Olarak Kullanılmış Tarihi Kalıntılar

Fotoğraf 88. Pirabat Köyü Yakınlarında Bulunan Kayaçlar Üzerindeki Bazı Motifler

SONUÇ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat Bölümünde yer alan sıradağlar arasında saklanan Eleşkirt Depresyonu üzerine kurulmuş olan Eleşkirt ilçesi turizm kaynakları açısından zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen bu kapasitesini ortaya çıkaracak gelişmeler halen olmamıştır. İlçe jeomorfolojisi çeşitli dış ve iç kuvvetlerin etkisiyle karmaşık hale getirilmiş gibi görünse de arazinin özeline inildiğinde bu karmaşanın içinde muhteşem bir düzenin olduğu görülür. Üç ana morfolojik yapıya sahip olan Eleşkirt ilçesinin kuzeybatısında yükselen Kösedağ ile batısında yer alan Sekirdağ Volkanik yapılar, kuzeyinden ve güneyinden genellikle 2000 m'nin üzerinde art arda sıralanmış kıvrım dağlar ile bunların ortasında kalan farklı büyüklükteki akarsular tarafından getirilen alüvyon malzemeler ile doldurulmuş bir çöküntü depresyon yapı bulunmaktadır. Ayrıca ovaya gelen akarsuların oluşturmuş olduğu kertik, yarma veya alüvyon tabanlı vadiler mevcuttur. Batıda yer alan Sekirdağ volkaniklerinin oluşturduğu volkanik malzeme ile kaplı araziler üzerinde peribacası benzeri şekiller oluşmuştur. Anadolu'nun bir parçası olan Eleşkirt yöresi aynı zaman da çeşitli zamanlarda oluşmuş jeolojik birimleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bunların dışında birçok jeomorfolojik yapıya sahip olan Eleşkirt yöresi araştırmacılar açısından birçok kanıt ve kaynak oluşturabilecek durumdadır.

Eleşkirt ve çevresi fauna ve flora açısından da zenginlik gösterir. İlçeyi çevrelemiş dağ kütleleri arasında halen insan etkisinden uzak alanlar bulunmaktadır. Buralarda yaşamlarını sürdüren araştırılmaya değer hayvanlar bulunmaktadır. Özellikle böcek familyasında hala keşfedilmeyi ve isimlendirilmesi bekleyen canlılar bulunmaktadır. Bu durumun aynısının geçerli olduğu bir diğer birim ise botaniktir. Zaman içerisinde tahrip edilmiş Eleşkirt ormanları kendileri muhafaza edebilecekleri alanları çekilerek dar sahalı ağaç toplulukları oluşturmuşlardır. Yine ilçede tıp alanında kullanılacak birden fazla bitki türü bulunmaktadır. Eleşkirt dağlarına yayılmış bozkır örtüsünün bilinmiş türlerine karşın ilçenin kısa mesafelerde değişen araziler üzerinde yetişmiş endemik türlerinde olabileceği hususu göz önüne alınmalıdır.

Eleşkirt ilçesi daha öncede bahsi geçtiği üzere birçok milletin ya ulaşım güzergâhlarından biri olmuştur ya da yerleştikleri bir alan. Bundan dolayı Eleşkirt

ilçesinde eski medeniyetlere ait oldukça fazla eser vardır. Ancak bunların çoğu tahrip edilmiş veya tahribatı devam etmektedir.

Ayrıca Eleşkirt ilçesi zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklara sahiptir. Bu kaynaklar tarafından çeşitli alanlarda oluşturulmuş gölet ve bataklıklar farklı kuş türlerinin konak yerleri olmuştur. Kuş gözlemciliği açısından itibar edilebilecek bu alanlar farklı amaçlar için kullanılan kişiler tarafından tahribata uğramaktadır.

Eleşkirt İlçesinde Turizm Potansiyelinin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Öneriler: Her şeyden önce bir kış memleketi olan Eleşkirt'te kış turizmin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Atıl durumda olan Eleşkirt Kayak Merkezinin aktifleştirilmesi Eleşkirt turizminde öncelikli öneme sahiptir. Kayak merkezi konum açısında avantaj sağlayacak bir konumda yer alıp Ağrı-Erzurum arası ulaşım sağlayan karayolunun ortalama 500 m güneyinde yer alır. Kayak merkezinin yanında alternatif olarak yapılacak olan etkinliklerden biride eğitimli binek hayvanları ile ulaşım ve gezintilerin yapılması Eleşkirt Kayak Merkezinin çekiciliğini artıracaktır. Yılın ortalama 8 ayında don olaylarının görüldüğü ilçede yapılacak bir diğer etkinlik ise buz patenidir.

Zengin fauna ve floraya sahip olan Eleşkirt ilçesi bu anlamda tanıtımı için çalışmaları yapılabilir. Hayvan ve bitki âlemi araştırılarak ortaya çıkan sonuçlar kitaplaştırılabilir. Kuş veya diğer hayvanları gözlemlenecek doğal ortamı bozmayan alanlar yapılabilir. İlçenin doğal güzelliklerinin ortaya çıkarılması hususunda çalışmalar yapılmalı. İlçeye gelecek turistler için alternatifler oluşturulmalı. Örneğin; engebeli yapıya sahip dağların gezilmesi motorlu araçlar ile zor olduğundan dolayı binek hayvanları kullanılabilir. Özellikle şehirden kırsal alana pek fazla çıkmamış kişiler için cazip bir alternatif olarak görülür. Ayrıca spor hazırlıkları için kamp yapan çeşitli sporcular için yüksek yerler oldukça elverişlidir. Bu bakımdan Eleşkirt'in topoğrafyası ve bulunduğu konum uygundur. İlçede hayvan soylarını tehlikeye sokmadan yasalar çerçevesinde av turizmi geliştirilebilir. Eleşkirt ilçesinde av hayvanı olarak çeşitli sazan türleri, dağ keçisi, ördek, tavşan ve keklik gibi hayvanlar bulunmaktadır. Ancak yanlış zamanda ve yanlış yöntemler ile yapılan avlanmalar bu hayvanların sayısını azaltmıştır. Örneğin; bazı akarsu kenarı köylerde kullanılan zehirli bir bitki kökünün çeşitli işlemler yapıldıktan sonra suya salınması şeklindeki balık avı akarsudaki sadece balıkları değil aynı zamanda akarsu içerisindeki diğer canlılara büyük zarar vermektedir.

Eski medeniyetlerin uğrak ve yerleşme alanı olan Eleşkirt ilçesinde birçok tarihi yapı ve eser vardır. Bunların korunması gerekir. Bu yapılardan bazıları halen günümüzde mevcudiyetini koruyan millet ve dinlere aittir. Bunların restore edilip kullanıma açılması şüphesiz turist çekecektir. Ayrıca Eleşkirt ilçesinde bulunan tarihi eserler ya kaçak yolar ile kaçırılmakta ya da başka illerdeki müzelere götürülmektedir. Eleşkirt'te yapılacak bir müze ile bunların toplanması ve ziyarete açılması ilçe turizmine ayrı bir katkı sağlayacaktır.

Mozaik bir kültüre sahip olan Eleşkirt'in ayrı bir yemek zenginliği vardır. Bu yemeklerin tanıtılması turizme olumlu katkı sunacaktır. İlçede ayrıca yapılabilecek çeşitli yayla şenlikleri de turistleri Eleşkirt'te çekecektir.

Eleşkirt ilçesinde kayda değer gelecek insanların kalabilecekleri konaklama alanları bulunmamaktadır. Bunun için gelecek insanların güvenle ve rahat bir şekilde konaklayabileceği yapıların olması şarttır. Ayrıca ilçede turistik faaliyetlerinin canlanabilmesi için şehir içinde ve dışında rekreasyon alanları olmalıdır.

Bu faaliyetlerinin gelişmesi için öncelikli koşullardan biri çevre temizliği ve düzenidir. İlçede bugüne değin kayda değer belediye çalışmaları olmamıştır. İlçede normal yaşam aktivitelerini bile zora sokacak alt ve üst yapı eksiklikleri vardır. Bunların düzeltilmesi durumunda Eleşkirt turizmi olumlu yönden etkilenecektir.

KAYNAKÇA

Atalay, İ., Türkiye *Coğrafyası ve Jeopolitiği*, META Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir 2004.

Ateş, D. D., (Oğuz Erol 1989), *Türkiye Jeomorfolojisi*, Yayınlanmamış Ders Notu, Ankara 2005.

Aksu, G., Şimşek, Ö., *Dağ Gülü Tür Eylem Planı*, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.

Arınç, K., Doğal, *İktisadi ve Siyasi Yönleriyle Türkiye'nin İç Bölgeleri* (1.Baskı), Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum 2011.

Alagöz, A.C., *Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993.

Çakır, E., Tatar, N., Erdoğdu, F., Arkeoloji, Sanat Tarihi Bölümleri İçin İstatiksel Bir Çalışma, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, Sayı: 6.

Çevik, F., Öztürk, O., *Türkiye Tatlısu Algal Florası için Yeni Cins Kaydı*, Çukurova Üniversitesi, Adana 2006.

Doğan, M., *Depreme Dayanıklı Tasarım*, Ders Notları, 2010, Erişim Tarihi: 25.02.20118, www.http://mizan.ogu.edu.tr/

Doğanay, H., *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, M.E. B, İstanbul 1997.

Doğanay, H., *Türkiye Ekonomik Coğrafyası* (5. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayınevi, 2011.

Doğanay, H., Zaman, S., *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Pegem Akademi, Erzurum 2016.

Demirel, E., *Ağrı Turizm Keşif Rehberi,* Serhat Kalkınma Ajansı, 2012.

Erinç, S., *Jeomorfoloji I*, Der Yayınları, İstanbul 2010.

Elibüyük, M., "Malatya İli Yerleşmelerinin Tarihsel Dönemlere Göre Coğrafi Dağılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 2013.

Ercan, T., Keskin, İ., Dönmez, M., *Eleşkirt (AĞRI) Yöresindeki Tersiyer Yaşlı Volkanizmanın Jeokimyasal Özellikleri ve Bölgesel Yayılımı*, MTA Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara 1993.

Erol, O., *Genel Klimatoloji* (7. Baskı), Ankara, Çantay Kitapevi, 2004.

Eleşkirt Kaymakamlığı, Tanıtım Yayınları, Ağrı 2001.

Girgin, M., *Eleşkirt Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası* (Doktora Tezi), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, 1991.

Göney, S., *Şehir Coğrafyası I,* (3. Baskı), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1995.

Gülbahar, O., "1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler", *Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, 2009.

Hoşgören, M. Y., *Jeomorfolojinin Ana Çizgileri I*, Anka Matbaa, İstanbul 2013.

Hatunoğlu, T., *Ağrı-Eleşkirt Havzası Sularının Ziraat Sulamada Kullanılmasının Ekonomik Analizi,* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1967.

Kaya, F., *Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü,* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001.

Kara, F., Ö., Avcı, A., *Yüce Kapı Beldesinin Coğrafi Etüdü* (Bitirme Tezi), Erzurum 2012.

Koday, Z., *Fındıklı İlçesinin Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2014.

Kaya, F., Kocaman, S., "Turizm Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Eleşkirt (Güneykaya) Kayak Merkezi'nin Kış Turizm Potansiyelinin Sürdürülebilir Yöresel Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi", *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum 2009.

Mursalov, M., *Bir Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Olarak Kış Turizmi ve Kış Turizmi Açısından Azerbaycan'ın Guba – Haçmaz Turizm Bölgesinin Arz Potansiyeli*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

Mater, B., *Toprak Coğrafyası,* Çantay Kitabevi, İstanbul 2004.

Önen M. Ö., *Dünyada ve Türkiye'de Turizm*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara 2008.

Özçağlar, A., *İdari Coğrafya*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2011.

Özgür, M., *Nüfus Coğrafyası*, (Coğrafya Bölümü Ders Notları), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Bölümü, 2011.

Özgüç, N., *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*, İstanbul: Çantay Kitapevi, 2011.

Sevindi, C., Ekoturizm ve Kuş Gözlemciliği Açısından Kuyucuk Gölü Kuş Cenneti (Arpaçay-Kars), *İstanbul: Türk Coğrafya Dergisi*, (Hakemli Makale), 2013, s. 64.

Somuncu, M., "Dağcılık ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekolojik Bedel", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2004.

Şafak, İ., "Türkiye'deki Av Turizmi Uygulamalarının Özel Avlak İşletmelerine Etkileri", (Ege Ormancılık Araştırma Müdürlüğü), *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Sayı: 2, İzmir 2003.

Türkcan., A. U., ve dğr., *Anadolu Arkeolojisi*, Web Ofset Tesisleri, Eskişehir 2010.

Tanoğlu, A., *Beşeri Coğrafya Nüfus ve Yerleşme* (Cilt I),İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1960.

Torun-Denker, B., *Yerleşme Coğrafyası (Kır Yerleşmeleri)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997.

Tümertekin, E., Özgüç, N., *Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan*, Anka Matbaacılık, İstanbul 2009.

Teyfur, E., *Eleşkirt İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Erzurum 1999.

Türkeri, İ., *Destinasyon Aidiyeti Oluşturulmasında Destinasyon İmajının ve Kişiliğinin Rolü: Kış Turizmi Örneği (Palandöken Kayak Merkezi)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Erzurum 2014.

Taşkın, D., "Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 196.

Yalçın, G., Demircan, M., Ulupınar, Y., Bulut, E., 2005, *Klimatoloji-I*, Ankara, DMİ Yayınları, 2005.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.hkmo.org.tr >

www.eleskirt.bel.tr.htm>

http://depremturk.blogspot.com.tr

Dünya ve Türkiye'nin Deprem Aktivitesi, 2013 Yaz Dönemi Ders Notları, http://mizan.ogu.edu.tr/documents/deprem/B%C3%B6l%C3%BCm1ve2.pdf

http://docplayer.biz.tr/327621-Serhat-sensoy-1-mesut-demircan-1-yusuf-ulupinar-1-izzet-balta-1-1-devlet-meteoroloji-isleri-genel-mudurlugu-p-o-box-401-ankara-turkiye.html

http://www.sozluksu.com

http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yunusae/article/viewFile/5000036872/5000035745

https://www.cografyadefterim.com/-cografya/turkiyede-aritmetik-fizyolojik-tarimsal-nufus-yogunluklari.html

http://www.tuik.gov.tr

http://www.baskent.edu.tr/~matemel/courses/nufus_population.pdf

http://www.goc.gov.tr

https://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiyede_tarim.pdf

http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423907076.pdf

https://agri-taslicay.tr.gg/Ele%26%23351%3Bkirt.htm

http://arsiv.sabah.com.tr/1998/09/01/Y06.html

http://www.trtarsiv.com/detay/10781/il-il-turkiye

http://www.mta.gov.tr

https://www.tursab.org.tr/tr/seyahat-acentalari/dunden-bugune-seyahat-acentalari_501.html

https://yayin.ogm.gov.tr/yaydepo/1444.pdf

http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11532/yayla-turizmi.html

<http:// http://www.kayakmerkezleri.com.tr/kayak-tarihi.html >

http://agriilozelidaresi.gov.tr/guneykaya-kayak-merkezine-buyuk-revizyon-yolda

http://nasilkolay.com/caksir-otu-nerede-yetisir

http://www.tdk.gov.tr

http://www.wiki-zero.net

http://www.efecehaber.com/yazaroku.asp?id=11977

http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunigsed/article/view/1025002212/1025002211

https://www.aksam.com.tr

https://www.kulturportali.gov.tr

https://www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf

https://www.afad.gov.tr/

Yararlanılan Kurumlar

Karayolları İl Genel Müdürlüğü

Eleşkirt Belediyesi

Eleşkirt Mal Müdürlüğü

Eleşkirt Milli Eğitim Müdürlüğü

Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Deprem Araştırma Dairesi

Ağrı Meteoroloji İl Müdürlüğü

D.S.İ. Genel Müdürlüğü

Eleşkirt Esnaf ve Sanatkârlar Odası

Eleşkirt Halk Eğitim Müdürlüğü

Eleşkirt Devlet Hastanesi

EKLER

EK 1. Araştırma Sahası ve Çevresine Ait Bazı Görüntüler

Fotoğraf 89. Eleşkirt İlçe Merkezinin Genel Görünümü

Fotoğraf 90. Sığın Dağı Volkaniğinden Bir Görünüm

Fotoğraf 91. Pirabat Köyü'nün Çevresinden Bir Görünüm

Fotoğraf 92. Eleşkirt İlçesinde Yer Alan Tali Akarsularda Biri

Fotoğraf 93. Kösedağ'ın Güneyinden Çekilmiş Bir Görünüm

Fotoğraf 94. Eleşkirt İlçe Merkezinin İlkbahardaki Görünümü

Fotoğraf 95. Kösedağ'dan Batısından Bir Görünüm

Fotoğraf 96. Güzeldere (Şeryan) Çayından Bir Görünüm

Fotoğraf 97. Çakşır Otu

Fotoğraf 98. Çat Köyündeki Yamaçlarda Yetişen Işkın Otu

Fotoğraf 99. Yamaç Köylerinden Biri (Hürriyet Köyü)

Fotoğraf 100. Eleşkirt İlçe Merkezinden Bir Görünüm

Fotoğraf 101. Yelkesen Köyünden Bir Görünüm

Fotoğraf 102. Eleşkirt Han Mezrası Çalılık Ormanı

Fotoğraf 103. Buğday Öğütme Taşı (Toprakkale Köyü)

EK 2. BEŞERİ VE FİZİKİ COĞRAFYA ANKETİ

NOT: iki şıktan fazla olan soruların birden fazla şıkkını işaretleyebilirsiniz. Şıklardan durumunuza uygun olan yoksa ***diğer*** olarak yazılan yerlerin karşısına durumunuzu yazabilirsiniz.

Şimdiden gösterdiğiniz sabır ve ilgiden dolayı teşekkür ederiz.

1) **Oturduğunuz yerleşim biriminin (köy, ilçe, kasaba vs.) adı:**
2) **Bulunduğunuz yerleşim alanının yakınında aşağıdaki doğal oluşumlardan herhangi biri var mı? Varsa işaretleyiniz.**
   - Göl veya gölet
   - Ormanlık veya ağaçlık alan
   - Bataklık
   - Akarsu
3) **Oturduğunuz yerleşim biriminin (köy, ilçe, kasaba vs.) bulunduğu alan nasıl bir yer üzerine kuruludur? İşaretleyiniz.**
   - Düzlük bir alana kurulu
   - Bir dağ eteğine kurulu
   - İki yüksek dağ arasına (vadi) kurulu
   - Bir dağ üzerine kurulu
   - Bir yol kenarına kurulu
   - Bir veya birden fazla akarsu kenarına kurulu
   - Çevresine göre alçak bir alana kurulu
   - Ormanlık veya ağaçlık bir alan içinde kurulu
4) **Oturduğunuz yerleşim biriminde doğal olarak yetişen ağaç türleri var mıdır? Varsa isimlerini aşağıdaki boşluğa yazınız.**

5) **Oturduğunuz yerleşim biriminde doğal olarak yetişen bitki türleri var mıdır? Varsa isimlerini aşağıdaki boşluğa yazınız.**

6) **Oturduğunuz evin yapı malzemesi aşağıdakilerden hangisidir? İşaretleyiniz.**
   - Taş
   - Kerpiç
   - Ahşap (ağaç malzeme)
   - Tuğla
   - Briket
7) **Oturduğunuz evin dam malzemesi aşağıdakilerden hangisi ile yapılmıştır? İşaretleyiniz.**
   - Toprak
   - Ahşap (ağaç malzeme)
   - Betonarme
8) **Oturduğunuz evin bitişiğinde farklı bir yapı (bina veya eklenti) var mı? Varsa yapılış amacı aşağıdakilerden hangisidir? Eğer bu maddelerden herhangi birinde cevabınız yoksa aşağıdaki boş bırakılan kutucuğa eklentinin yapılış amacını yazınız.**
   - Hayvancılık amaçlı
   - Aileye yeni bireylerin katılmasından dolayı (evlilikle gelen bireyler gibi.)
   - Tarım ürünleri depolamak için
   - Hayvansal ürünleri depolamak için
   - Hayvanlar için yemlerin depolanması için
   - Diğer…

9) Devamlı olarak oturduğunuz evde birden fazla aile var mı?

- Evet
- Hayır

10) Uğraştınız ekonomik faaliyet aşağıdakilerden hangisidir?

- Hayvancılık veya tarım
- Ticaret
- Diğer……

11) Aynı evde yaşadığınız aile bireyler sayısı kaçtır? Yazınız…….

12) Aile içinde il dışına göç etmiş kişiler var mı?

- Evet
- Hayır

13) Aile içinde il dışına göç eden kişiler temel sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

- Çalışma amaçlı
- Eğitim amaçlı
- Yerleşme amaçlı
- Diğer……

14) Aile içinden göç edenler aşağıdaki yerlerden hangisine gitmişlerdir? İşaretleyerek göç edilen yerin ismini yazınız.

- Avrupa ülkelerine……
- Türkiye'nin batı illerine……
- Türkiye'nin diğer bölgelerine……
- Diğer ülkelere……

15) Ailenizde okuryazar birey sayısı kaçtır?.....

16) Tarım topraklarında kullandığınız gübre çeşidi aşağıdakilerden hangisidir? İşaretleyiniz.

- Doğal (hayvan) gübresi
- Yapay gübre

17) Konutlarınızı (evinizi) ısıtmada kullandığınız yakacak türü aşağıdakilerden hangisidir?

- Genellik kömür
- Genellikle odun
- Genellikle hayvansal yakacaklar
- Diğer……

18) Oturduğunuz yerleşim birimi merkez il veya ilçeden uzak ise ulaşımda zorluk çıkaran faktörler nelerdir? İşaretleyiniz.

- Kar yağışı
- Yağmur yağışı
- Kaya düşmesi
- Toprak kayması
- Yol yapısının bozukluğu
- Diğer……

19) Tarım alanlarını işlemede kullandığınız yöntem aşağıdakilerden hangisidir?

- Hayvan gücü ile işleme
- Modern tarım araçları ve aletleri ile işleme (motor, kotan, döver biçer vs. gibi)
- İnsan gücü ile işleme
- Diğer……

20) Çevrenizde herhangi bir tarihi yapı var mı? Varsa işaretleyiniz ya da yazınız.

- Cami
- Kale
- Kilise
- Sur
- Yazıt
- Heykel
- Su kanalları
- Diğer……

COĞRAFYA ÖĞRETMENİ: ÖMER FARUK KARA

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	**Ömer Faruk KARA**
Doğum Yeri ve Tarihi	Eleşkirt- 06.09.1991
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim
İletişim	
E-Posta Adresi	karmo0021@gmail.com
Tarih	